

memo

časopis pro orální historii / oral history journal

2022/1

ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI

středisko orální historie
katedra historie FPE ZČU

memo

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Plzeň 2022 / 1

MEMO 2022/1

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Vedoucí redaktorka / Senior Editor: Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Výkonná redaktorka / Executive Editor: Marie Fritzová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční rada / Editorial Board: Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Michal Louč, (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Karel Řeháček (Státní oblastní archiv Plzeň / State Regional Archives Pilsen, Czech Republic), Radikobo Ntsimane (University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa), Albert van Jaarsveld (University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa), David King Dunaway (Department of English Language and Literature of New Mexico, Albuquerque, USA), Taťána Součková (Katedra etnologie a mimoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave, SR), Kathryn Nasstrom (University of San Francisco, USA)

Redakční okruh / Editorial Advisory Board: Zdeněk Beneš (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague), Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Doug Boyd (University of Kentucky Libraries, Lexington, U.S.A.), Ivo Budil (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Mónica Patricia Cadenas Erazo (Lima, Peru), Ismail Demircioglu (Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey), Panos Dimisianos (Corfu, Greece), Karel Foud (Národní památkový ústav Plzeň / State Conservation Pilsen), Blažena Gracová (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Bohumil Jiroušek (Jihočeská univerzita České Budějovice / University of South Bohemia, České Budějovice), Jan Kumpere (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Dana Musilová (Univerzita Hradec Králové / University Hradec Králové), Nina Pavelčíková (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Jiří Petráš (Jihočeské muzeum České Budějovice / Museum of South Bohemia, České Budějovice), Valeria Rotershteyn (Moscow Economic School, Moscow, Russia), Michael Sesling (Audio Transcription Center, Boston, U.S.A.), Petra Schindler (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Ibrahima Thioub (Cheikh Anta Diop University, Dakar), Marta Ulrychová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Urbášek (Univerzita Palackého Olomouc / University of Palacky, Olomouc), Lukáš Valeš (Newton College, Brno), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Bohdan Zilynskyj (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague)

Obálka / Cover: Petr Lobaz

Grafická úprava, sazba / Graphic design, print rate: Petr Kuranda

Vydavatel / Publisher: Pro SOHI Plzeň vydává viaCentrum, s. r. o., Ztracená 34, Olomouc, 772 00

Adresa redakce / Address of Editors: Středisko orální historie SOHI při Katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 306 19, Česká republika
Telefon: +420 377 636 603

E-mail: moravkov@khi.zcu.cz, fritzovamarie@gmail.com

Online verze dostupná z URL / Internet Access: www.oralhistory.cz a www.sohi.maweb.eu

© Naděžda Morávková

© SOHI, Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni

© viaCentrum, s. r. o.

Evidence MK ČR pod číslem E 19999

ISSN 1804-753X (Print)

ISSN 1804-7548 (Online)

Vychází dvakrát ročně

Časopis objednávejte na adrese redakce / Order at journal editors

Ročník 12, číslo 1, 2022

OBSAH / CONTENTS

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

- Jedna krize za námi a další bohužel před námi
(*Marie Fritzová*) 5

STUDIE / STUDIES

- Preživší a děti holokaustu na Slovensku v letech 1945–1989 / Survivors and the Children of the Holocaust in Slovakia in 1945–1989.
(*Peter Salner*) 7

- „Věčné bratrství“ mezi Prešovem a Plzní? Autenticita, poznaná nutnost nebo prostě jen povinnost? / „Eternal Brotherhood“ Between Prešov and Pilsen? Authenticity, Recognized Necessity or Simply an Obligation?
(*Karel Řeháček*) 26

- Pracovní úrazy a zdravotní péče u pomocných technických praporů (PTP) / Work Injuries and Medical Care in the Auxiliary Technical Battalions (PTP)
(*Radek Švec*) 39

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

- Jak ženy-matky hodnotily vliv pandemie na svůj osobní život / Impacts of the Pandemic Crisis on Women-Mothers
(*Marie Fritzová*) 55

- Vládní voják – rtm. Jan Sladkovský / The Government Soldier – rtm. Jan Sladkovský
(*Jiří Herda*) 65

- RECENZE / REVIEWS** 87

- ZPRÁVY / CHRONICLE** 93

- POKYNY PRO AUTORY / NOTES FOR CONTRIBUTORS** 98

- CALL FOR PARTNERS** 102

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Jedna krize za námi a další bohužel před námi / One Crisis Behind Us and Unfortunately Another One Ahead

Marie Fritzová

První polovina roku 2022 je za námi a k vám se opět dostává první číslo již dvanáctého ročníku našeho časopisu MEMO. Časopis prošel za tu dobu několika změnami. Od téměř nezatelných grafických posunů, po větší, především obsahové změny. Asi nejvýraznější posun zaznamenal náš časopis v roce 2017, kdy byl zařazen do evropské databáze vědeckých časopisů ERIH PLUS a do databáze CEEOL. Doufáme, že právě tento posun přinesl i kvalitativní změnu samotného obsahu našeho časopisu.

Časopis také přečkal poměrně těžké období pandemických let 2020–2021. Pandemie koronaviru ještě stále není minulostí, pevně však věříme, že její nejtěžší fáze už je za námi. Na poli mezinárodního dění se bohužel objevila další temná událost a tou je válka na Ukrajině. Všichni si přejeme, aby tyto nelehké časy brzy skončily. Zároveň se přidáváme k poděkování všem, kteří se solidárně zapojují do pomoci válkou zkoušeným lidem. Náš časopis také uvítá všechny články, věnující se tomuto tématu, případně rozhovorům s lidmi, kteří jsou bohužel tímto konfliktem zasaženi.

Číslo, které nyní máte před sebou, se ještě částečně vrací k době pandemie, a to mým krátkým příspěvkem, který je zařazen v sekci pro rozhovory a materiály. Tento příspěvek shrnuje pohled matek na pandemickou dobu. Jedná se o rozšíření mého předchozího příspěvku, který vyšel ve speciálním čísle MEMO 1/2021, který se celý věnoval právě problematice COVID-19.

Další studie vycházejí již z konkrétního výzkumného zaměření každého autora. Hned úvodní studie od Petera Salnera, která nese název *Preživší a děti holokaustu na Slovensku v letech 1945–1989*, se velice zasvěceným způsobem věnuje analýze rozhovorů, které vznikly v rámci mezinárodního projektu iniciovaného Yale University. Slovenská část projektu obsahuje 148 svědectví, ze kterých autor primárně v tomto článku vychází. Na více než 120 rozhovorech se autor sám podílel. Hlavní výzkumná otázka tohoto článku je zaměřena na životní strategie, které židovská komunita přeživších volila ve zkoumaném období.

Ve druhé studii Karel Řeháček zkoumá česko-slovenské vztahy, konkrétně se zaměřuje na vztah Plzeňsko-Prešovský. Jsou si obyvatelé těchto měst vědomi partnerského vztahu, kterými byla tato města více než sedesát let spojena? Jaký byl charakter této spolupráce a jak na ni vzpomínají dnešní pamětníci? To jsou jen některé otázky, na které se Dr. Řeháček zaměřil.

Radek Švec se dlouhodobě zabývá problematikou komunistického režimu v Československu, zejména politickou perzekucí a nezákonnostmi 50. let. Ve své studii se zaměřuje na analýzu pracovních úrazů a zdravotní péče u pomocných technických praporů, které jsou podobně jako u ostatních internačních zařízení komunistického režimu tématem méně známým.

Na závěr bych vás ještě ráda upozornila na dvě chystané konference. Jednu pořádá Katedra historie Západočeské univerzity v Plzni ve spolupráci s naším výzkumným střediskem SOHI. Jedná se o studentskou vědeckou konferenci, která proběhne 21. října 2022 a na kterou jste všichni srdečně zváni jako přímí účastníci, či jako posluchači. Dále bychom vás chtěli pozvat v pořadí již na VIII. mezinárodní konferenci České asociace orální historie, která se ve dnech 9.–10. února 2023 koná v Bratislavě. Více se k oběma konferencím dozvíte v sekci zpráv.

Za celou redakci bych vám chtěla popřát krásný nadcházející podzim 2022.

STUDIE/STUDIES

Preživší a deti holokaustu na Slovensku v rokoch 1945–1989¹/ Survivors and the Children of the Holocaust in Slovakia in 1945–1989

Peter Salner

Abstrakt

Autor si všima preživších a najmä „deti holokaustu“ v rokoch 1945–1989. V úvode charakterizuje obe skúmané zložky židovskej komunity a definuje použitú metodiku výskumu. Jadro práce sa zaoberá židovskou rodinou po holokauste a stratégiami druhej generácie počas komunistickej moci. Analyzuje tiež dôsledky okupácie Československa v auguste 1968 (emigrácia, normalizácia 1970–1989).

Abstract

The author focuses on the survivors and the „children of the Holocaust“ from 1945-1989. He offers characteristics of both studied fractions of the Jewish community, also defining the research methodology employed. The study concentrates on the post-Holocaust Jewish families and the second-generation strategies under the Communist regime. Moreover, the impacts of the occupation of Czechoslovakia after August 1968 (emigration, normalization during 1970–1989) have been analyzed.

Kľúčové slová: Preživší; deti holokaustu; židovská rodina; august 1968; emigrácia; normalizácia 1970–1989.

Key words: Survivors; Children of the Holocaust; Jewish family; August 1968; Emigration; Normalization in 1970–1989.

¹ Štúdia vznikla v rámci projektu APVV 16-0345 „Súčasný obrazy socializmu“ (SOS).

Úvod

Donedávna sa etnologické výskumy židovskej komunity na Slovensku sústreďovali v prvom rade na holokaust a jeho následky. Malo to objektívne dôvody, pretože táto tragédia zásadne zmenila demografickú štruktúru komunity a preživší predstavovali v období komunistickej moci prakticky jediné spojivo so stratenou minulosťou. V dôsledku postupného odchodu tejto generácie sa však záujem etnológov presúva na potomkov preživších, označovaných termínmi „druhá generácia“, prípadne „deti holokaustu“, ktoré chápem ako rovnocenné.

Preživší a deti holokaustu

Preživších („survivors“) tvoria židia,² ktorí prežili holokaust. V prípade Slovenska v rokoch 1938–1945 bolo v dvoch vlnách deportácií zavraždených 105–110 tisíc židov.³ Prežilo teda približne 25 % predvojnového stavu komunity. Z toho počtu časť zvolila v druhej polovici štyridsiatych rokov alebo po auguste 1968 emigráciu, ďalší postupne odchádzajú v dôsledku vysokého veku. Pri analýze tejto generácie využívam najmä výsledky projektu Oral history: Osudy tých, ktorí prežili holokaust. Projekt vznikol z iniciatívy Yale University s cieľom nahráť biografické spomienky preživších. Slovenská časť projektu obsahuje 148 svedectiev. Osobne som sa podieľal na viac než 120 rozhovoroch, pričom na každom z nich sa zúčastnili 2 moderátori. V priebehu tohto výskumu sme zbierali aj informácie o židovskej komunite pred holokaustom a po oslobodení.⁴

² Slovenčina v tomto prípade dovoľuje používať malé (vierovyznanie) alebo veľké (národnosť) začiatkové písmeno. Vo väčšine prípadov volím prvú z týchto možností, pretože pri sčítaní ľudu z rokov 1930, 1991, 2001, 2011 a 2021 sa vždy podstatne viac osôb prihlásilo k židovskému vierovyznaniu než k národnosti.

³ Prvá vlna deportácií sa uskutočnila medzi 25. marcom a 20. októbrom 1942 a postihla 57 628 osôb. Celý proces legitimoval Snem Slovenskej republiky prijatím Ústavného zákona 60/1942 o vysťahovaní Židov a v plnom rozsahu organizovali úrady vojnovkej Slovenskej republiky. Druhú vlnu (september 1944 až marec 1945) realizovali po okupácii Slovenska nemecké orgány. Z tohto obdobia neexistujú zoznamy deportovaných; podľa dostupných údajov zasiahla približne 13 000 osôb. Osobitnú kapitolu predstavujú transporty z územia, ktoré po viedenskej arbitráži (2. novembra 1938) pripadlo Maďarsku, odkiaľ v rokoch 1944–1945 deportovali približne 45 000 židov.

⁴ Dáta z tohto výskumu som zhrnul v monografii SALNER, Peter. *Prežili holokaust*. Bratislava: Veda, 1997 a pracujem s nimi dodnes. Metodológiu, etiku a ekológiu uvedeného výskumu najnovšie podrobne hodnotí práca VRZGULOVÁ, Monika. 25 rokov s metódou oral history na Slovensku. In: VRZGULOVÁ, Monika. (ed.) *Dvojrozhovor. O pamäti, etnológii a meste...* Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – Marenčin PT, 2020, s. 215–223. V prípade citácií uvádzam v zátvorke pohlavie a vek svedka. Originály svedectiev sú uložené v archíve Nadácie Milana Šimečku. Vzhľadom na citlivú tému a požiadavky časti svedkov volím uvedenú formu anonymizácie.

Druhú generáciu tvoria priami potomkovia preživších, narodení po roku 1945. Holokaust prežili ľudia v rôznom veku, preto sú medzi ich potomkami značné vekové rozdiely a niekedy sa ako rovesníci prelínajú príslušníci druhej a tretej generácie. Deti holokaustu preto nepredstavujú homogénnu skupinu. Z tohto dôvodu sa v príspevku primárne zameriavam na ročníky 1945–1955, ale výnimočne si všímam aj názory a skúsenosti ľudí narodených tesne pred alebo po týchto dátumoch.⁵ V práci využívam aj memoárovú literatúru, emailovú komunikáciu⁶ a vlastné skúsenosti z prostredia, v ktorom sa pohybujem od narodenia.

Termín „deti holokaustu“ zaviedla Helen Epsteinová. Svoje poznatky prezentovala v rovnomennej knihe, ktorá vyšla neskôr v českom preklade.⁷ Skúmala v USA a Kanade, teda v prostredí, v ktorom (na rozdiel od štátov strednej a východnej Európy) holokaust a iné židovské témy tvorili súčasť verejného diskurzu.⁸ Z tohto dôvodu niektoré jej závery považujem za neprenosné. Výsledky výskumu detí holokaustu z Čiech a Slovenska publikovala vo svojej výbornej monografii aj Alena Heitlingerová.⁹ Na Slovensku sa touto problematikou zaoberá etnológ Peter Salner.

⁵ V rokoch 2018–2021 som rámci projektu Súčasný obrazy socializmu (SOS) v Bratislave a Košiciach absolvoval 20 hĺbkových rozhovorov s príslušníkmi tejto skupiny, pre pandémiu Covid-19 menej, než som plánoval. V priebehu výskumu som používal metódu oral history, resp. biografických rozhovorov. Medzi kľúčové témy patrili vedomosti o rodičoch a holokauste, najmä však vnímanie a prežívanie židovskej identity príslušníkmi druhej generácie. Citácie z týchto rozhovorov označujem v zátvorke skratkou SOS, pohlavím a vekom respondenta. Aj v tomto prípade na základe podmienok časti informátorov citáty anonymizujem. Originálne prepisy sa nachádzajú vo Vedeckých zbierkach Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV, v.v.i., Bratislava.

⁶ Väčšina použitej emailovej komunikácie prebehla v rámci židovskej skupiny Stretnutie/Svetlo. Uvedená skupina vznikla v októbri 2004 a združuje príslušníkov druhej generácie, ktorí pochádzajú zo Slovenska alebo Čiech. Účastníci často reflektovali skúsenosti spojené s emigráciou z vtedajšieho Československa (ale aj dôvody, prečo sa niektorí rozhodli zostať), vnímanie, resp. žitie židovskej identity v rozličných krajinách a politických pomeroch. V podstate od založenia som členom tejto skupiny, mal som teda príležitosť sledovať komunikované témy a názory členov. Vznik skupiny a niektoré aspekty prvých rokov jej existencie si všímam v publikáciách SALNER, Peter. *Budúci rok v Bratislave alebo Stretnutie*. Bratislava: Marenčin PT, 2007 a SALNER, Peter. *Minulý rok v Jeruzaleme*. Bratislava: Marenčin PT, 2010.

⁷ Ide o knihy EPSTEIN, Helen. *Children of the Holocaust: Conversations with Sons and Daughters of Survivors*. Penguin Books, 1998; česky EPSTEINOVÁ, Helena. *Deti holokaustu*. Praha: Volvox Globator, 2004.

⁸ Otázky ekológie svedectiev, teda toho, aký vplyv má na výpovede preživších miesto, čas, aj jazyk, v ktorom spomínajú, resp. kontext, v ktorom sa pri výpovedi nachádzajú, si všima napr. POLLIN-GALAY, Hannah. *Ecologies of Witnessing Language, Place, and Holocaust Testimony*. New Haven and London: Yale University Press, 2018, pp. 1–13, ako aj RICE, Monika. *What! Still Alive?!: Jewish Survivors in Poland and Israel Remember Homecoming (Modern Jewish History)*. Syracuse University Press, 2017.

⁹ HEITLINGEROVÁ, Alena. *Ve stínu holokaustu a komunismu. Čeští a slovenští Židé po roce 1945*. Praha: G+G, 2007.

Pre pochopenie problematiky je dôležité uvedomiť si, že obe skúmané generácie sa nachádzali v odlišnej východiskovej situácii. Mnohí preživší vyrastali v medzivojnovom Československu, kde židovská komunita (vrátane početných ortodoxných veriacich) bola legitímnou zložkou spoločnosti.¹⁰ Po oslobodení časť z nich verila, že sa vrátili do nedávnych majetkových a spoločenských pomerov, iní zas očakávali „spravodlivú revolučnú zmenu“.¹¹ Naproti tomu deti holokaustu v školách, médiách a (z pragmatických dôvodov) často aj v rodine ovplyvňovala komunistická ideológia. Až do začiatku šesťdesiatych rokov 20. storočia mohli iné politické názory, ale aj poznatky o judaizme a židovskej kultúre či histórii získať len „z ilegálnych“ zdrojov. Ich „bodom obratu“ vo vzťahu ku komunistickému režimu a/alebo k židovskej identite a komunite bol rok 1968.

Židovská rodina po holokauste¹²

Preživší po návrate z koncentračných táborov či z rôznych úkrytov obnovili pôvodnú rodinu, alebo v dôsledku smrti manžela/manželky si založili novú rodinnú jednotku. V druhom prípade miešané manželstvá boli v menšine aj z obavy, „...že mi partner raz v zúrivosti vynadá do starých židoviek“.¹³ Endogamii zvolili aj mnohí z tých, ktorí uprednostnili ateizmus či asimiláciu. Okrem obáv z antisemitizmu zo strany okolia i úradov¹⁴ k tomu prispelo aj

¹⁰ Podľa výsledkov sčítania ľudu v roku 1930 sa na Slovensku k židovskému vierovyznaniu prihlásilo 136 737 osôb a približne polovica (65 000) k židovskej národnosti. Podľa dostupných údajov holokaust prežilo približne 25–30 tisíc osôb, z toho 10 947, teda viac než tretina preživších zvolila na prelome 40.–50. rokov aliju – emigráciu do Palestíny/izraela.

¹¹ Etnologické aspekty komunity krátko po oslobodení spracovali napr. VRZGULOVÁ, Monika. *Návrat domov?* (Biografické naratívy žien, ktoré prežili holokaust). In: SALNER, Peter (ed.) *Židovská komunita po roku 1945*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2006, s. 9–30; BUMOVÁ, Ivica. *Židovská komunita po roku 1945: snaha o občiansku a sociálnu rehabilitáciu*. In: VRZGULOVÁ, Monika, RICHTEROVÁ, Daniela (eds.) *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a súčasnosti*. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu 2008, s. 44–66; BUMOVÁ, Ivica. *Tajná správa o Slovensku. Dokument z prostredia českých štátnobezpečnostných zoziek, Slovenský národopis*, 62, 2014, č. 1, s. 59–70; BUMOVÁ, Ivica. *Obraz židov v dobovej tlači v rokoch 1945 – 1948 (denníky ČAS a PRAVDA)*. In: VRZGULOVÁ, Monika, KUBÁTOVÁ, Hana a kol. *Podoby antisemitizmu v Čechách a na Slovensku v 20. a 21. storočí*. Praha: Karolinum, 2016, s. 97–118.

¹² V tejto časti príspevku sumarizujem a rozširujem poznatky, uverejnené v monografii SALNER, Peter. *Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava: Zing Print, 2000 a vo viacerých štúdiách, najmä SALNER, Peter. *Židovská rodina*. In: BORSKÝ, Maroš. a kol.: *Každá rodina má svoj príbeh*. Bratislava: Neinvestičný fond židovského kultúrneho dedičstva – Menora, 2017, s. 9–20.

¹³ (OH, Žena 1924). Tieto pocity poznali aj ženy druhej generácie. Jedna z nich odôvodnila, že sa vydala za žida, „pretože som si nevedela predstaviť, že by som sa vydala za nežida. Pretože som mala tak hlboko zakorenený ten strach pred antisemitizmom. Nikdy som nechodila so židovskými chlapcami, ale len s kresťanmi, ale vydať som sa chcela za žida“ (SOS, Žena 1942).

¹⁴ Na Slovensku sa touto problematikou zaoberala najmä BUMOVÁ, Ivica. *Židovská komunita po roku 1945*, s. 44–66; v Čechách napr. ČAPKOVÁ, Kateřina – RECHTER, David (ed.). *Židé*,

presvedčenie, že nežidovskí partneri nedokážu pochopiť psychické a zdravotné následky prežitého stresu a utrpenia v koncentračných táboroch, ale aj v rôznych úkrytoch: „*Viete čo, pán Salner, ja teraz, keď toto rozprávam, tak sama nechcem, samej sa mi to zdá, že to neni možné, proste nechce sa mi to veriť a prečo by mi to verili druhí. Lebo to skutočne, čím som prešla, čo viacerí prešli tým, to sú tak neskutočné veci, také náhody alebo šťastie, alebo aj slušnosť ľudí, samozrejme. Že sa mi to skutočne, nechce sa mi to veriť, že som, že som dokázala tomu esesákovi povedať, proste, okamžite, že mám tie doklady vo vlaku, bez toho, že by som rozmýšľala, neviem, skutočne sa mi to nechce veriť, no ale tak to bolo, však som tu, však som tu.*“¹⁵

Význam endogamie spoločnej skúsenosti potvrdil fakt, že v zmiešaných manželstvách preživší uprednostňovali partnerov či partnerky s podobnými skúsenosťami (najmä záchrancov):¹⁶ „*Neviem, ako by bola moja nebohá mamička reagovala na to, že ja si idem brat' evanjeličku, ale ja to mám naprosto zdôvodnené. V najhorších časoch stála na mojej strane, bola pri mne, pomáhala mi, a určite i ona prispela tým, že stála pri mojom boku, že som ostal nažive.*“¹⁷

Na prvý pohľad sa židovská rodina nelišila od majoritného okolia, podrobnejšia analýza však ukazuje určité odlišnosti. Často vznikali vekom, sociálnym pôvodom alebo vzdelaním „nerovné“ manželstvá. Z hľadiska druhej generácie sa ako najväčší rozdiel javí absencia starých rodičov¹⁸ a s tým spojené prerušenie rodinnej kontinuity.

V medzigeneračnej komunikácii sa preživší rozhodovali medzi dvomi stratégiami: hovoriť alebo mlčať?¹⁹ Prvá z nich odrážala potrebu ventilovať prežité traumy, kým mlčanie vyplývalo z úsilia netrápiť seba ani deti bolestivými spomienkami. Pre úspech tejto stratégie nestačilo len mlčať o holokauste, ale museli tajiť všetko, čo ich spájalo so židovským prostredím vrátane spomienok na vlastné detstvo či príbuzných.²⁰ Používanie tejto stratégie uľahčovala spomenutá

nebo Němci? Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu. Praha: NLN, 2019; ČAPKOVÁ, Kateřina: Dilemmas of Minority Politics. Jewish Migrants in Post-War Czechoslovakia and Poland. In: GERSTENFELD, Manfred and OUZAN, Françoise S. (eds): *Displacement, Jewish Migration and Rebirth of Communities" (1945–1967).* Leiden and Boston: Brill, 2014, pp. 63–75.

¹⁵ OH, Žena 1926.

¹⁶ Prvý raz som na tento fenomén upozornil v monografii SALNER, Peter. *Židia na Slovensku*, s. 43.

¹⁷ OH, Muž 1919.

¹⁸ Podrobnejšie k tejto problematike SALNER, Peter. *Židovská rodina...*

¹⁹ Touto problematikou sa zaoberá štúdia SALNER, Peter. *Mlčať? Hovoriť? Formy medzigeneračného odovzdávania skúseností o holokauste v židovských rodinách.* In: VRZGULOVÁ, Monika – VOĽANSKÁ, Ľubica – SALNER, Peter. *Rozprávanie a mlčanie. Medzigeneračná komunikácia v rodine.* Bratislava: Veda, 2017, s. 86–109.

²⁰ Treba podotknúť, že stratégiu spomínania či programového zabúdania a mlčania ovplyvňoval aj

absencia starých rodičov, ktorí za normálnych okolností zabezpečujú kontinuitu so židovskými tradíciami komunity a minulosťou rodiny: „*My sme nič nerobili. Žiadne sviatky sme nedodržovali. Otec bol prisný ateista. A keď bývala s nami babička, tak babička sa snažila nás ovplyvniť tým, že nás chcela učiť nejaké modlitbičky a chodila do kostola.*“²¹

Časť druhej generácie vyrástla bez poznania vlastných koreňov a rodinných tradícií.²² Konkrétne podrobnosti sa mnohí dozvedeli neskôr, často za bolestivých okolností. Niektoré deti holokaustu hľadali „cestu späť“ ku komunite, kým iní aj po roku 1989 pokračovali na verejnosti v „živote s maskou“. Na základe uvedených (a ďalších) skutočností možno nemalú časť detí holokaustu označiť ako „stratenú generáciu“ židovskej komunity.

Spomeniem ešte snahu stať sa „anonymnou“ súčasťou majority. Nasledujúci citát je príkladom asimilačnej stratégie, ale zároveň nepriamo potvrdzuje prítomnosť latentného antisemitizmu: „*Oženil som sa ako dvadsaťštyriročný čerstvý inžinier. Vzal som si za ženu katolíčku, mám dve dcéry od narodenia pokrstené ako katolíčky. Toto som urobil schválne. Pretože sa cítim byť Slovákom, mojím materinským jazykom je slovenčina, mám rád moju rodnú zem, a len tu chcem žiť, ale ako rovnocenný občan v právnom štáte. Ale vzal som si ponaučenie z histórie, že ľudia sú nepoučiteľní a nechcel by som, aby niektorí z mojich potomkov musel raz prežiť to, čo ja.*“²³

Druhá generácia a dva nedemokratické systémy

Už z definície vyplýva, že deti holokaustu síce vyrástli v komunistickom režime, no napriek tomu na nich vplývali tiene holokaustu. V nepublikovanej eseji

existujúci dobový historický naratív prítomný vo verejnom diskurze (ASSMANN, Aleida. *Shadows of Trauma*. New York: Fordham University Press, 2016, pp. 22–23), v umeleckom spracovaní, resp. v štátnych politikách spomínania SALNER, Peter (ed.). *Holokaust okolo nás*. Bratislava: Marenčin PT, 2020); FRANKL, Michal. “The Sheep of Lidice: The Holocaust and the Construction of Czech National History,” in *Bringing the Dark Past to Light: The Reception of the Holocaust in Post-communist Europe*. In: HIMKA, John-Paul and MICHLIC, Joanna Beata (eds.) Lincoln – London: University of Nebraska Press, 2013, pp. 166–194).

²¹ SOS, Žena 1942.

²² Tento stav bol známy aj v susedných štátoch strednej Európy, ktoré mali skúsenosť s nacistickou okupáciou. V Čechách napr. SOUKUPOVÁ, Blanka. *Židé v českých zemích po šoa. Identita poraněné paměti*. Bratislava: Marenčin PT, 2016; SOUKUPOVÁ, Blanka. Diskriminace židovské komunity v českých zemích. Od osvobození Československa (1945) k pražskému jaru (1968). In: VRZGULOVÁ, Monika – KUBÁTOVÁ, Hana (eds.) *Podoby antisemitizmu v Čechách a na Slovensku v 20. a 21. storočí*. Praha: Karolinum, 2016, s. 119–138; v Maďarsku napr. VAJDA, Júlia – KOVACS, Éva. *Príbehy o židovskej identite*. Bratislava: DSH: 2013; v Poľsku CICHÓPEK-GAJRAJ, Anna. *Beyond Violence: Jewish Survivors in Poland and Slovakia in 1944–1948*. Cambridge University Press, 2014.

²³ OH, Muž 1930.

to vyjadrila Táňa Langerová: *„Mala som a mám posadnutosť holokaustom. Narodila som sa tak krátko po vojne, že som vždy bola konfrontovaná faktom, že patríam k vyvoleným ľuďom – v tom zmysle, že som sa narodila dosť neskoro, aby som bola ušetrená plynových komôr.“*²⁴

Po roku 1945 preživší neskrývali vďaku k Sovietskemu zväzu, lebo na oslobodení Československa i väčšiny koncentračných táborov sa výrazne podieľala Červená armáda. Tieto pocity ešte stupňovala nádej, že v praxi sa naplní ideológia, ktorá obyvateľom (teda aj židom) sľubovala rovnoprávnosť: *„Ja som Sovietov považoval za osloboditeľov a videl som v nich riešenie. Ilúzie, vlastne strata ilúzií, prišla až neskôr, ale v tom čase tie ilúzie tu boli, to sa nedá poprieť.“*²⁵

Vytriezvenie prišlo najneskôr počas procesu „s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym“ 20.–27. novembra 1952.²⁶ Preživší netajili frustráciu z toho, že súd „osoby židovského pôvodu“ označil za nepriateľov: *„A keď môžem porovnať, o to horšie to bolo po vojne, keď zrazu moji vlastní, aspoň som si myslel, moji vlastní súdruhovia, tí, s ktorými spolu som ja bojoval za socializmus, zrazu pre tých som sa stal nespoľahlivým. A tí ma prenasledovali preto, že som bol inej mienky, a preto, že som bol žid, lebo židia sa stali zrazu v tej internacionalistickej strane nespoľahliví.“*²⁷

Následky holokaustu, sklamanie a nové hrozby vyvolali sebaobrannú stratégiu „života s maskou“.²⁸ K jej znakom patrilo úsilie skryť židovský pôvod pred úradmi, okolím a neraz aj pred vlastnými deťmi. Vo vzťahu k režimu a holokaustu sa vyvinuli určité podobné mechanizmy. Prvý z nich fungoval v rodinách postihnutých perzekúciami komunistického režimu (zatknutie niektorého z rodičov, existenčné postihy, nútené vysťahovanie v rámci Akcie B atď.). Takéto prípady sú v rámci rozhovorov ojedinelé, častejšie sa objavujú v literatúre alebo v mailovej komunikácii. Keď manžela Žo Langerovej odsúdili na 22 rokov väzenia, prišla o zamestnanie, nútene sa presťahovala do pivničného bytu a napokon musela spolu s dcérami presídlieť z Bratislavy do dedinky na periférii Slovenska.²⁹

²⁴ LANGEROVÁ, Táňa. *Byť Židom – veľmi dôležitá súčasť mojej identity*. Rkp. 1998.

²⁵ OH, Muž 1924.

²⁶ 11 zo 14 obvinených prokurátor opakovane označoval ako „osoby židovského pôvodu“ a táto formulácia nechýba ani v oficiálnom rozsudku. 11 obžalovaných (z toho 10 židov) popravili. Osobné spomienky na zatknutie, väznenie, proces, ale aj neskoršie úsilie o spoločenskú a politickú rehabilitáciu uverejnil jeden z troch obžalovaných, ktorý dostal „len“ doživotný trest (LÖBL, Eugen. *Svedectvo o procese s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968).

²⁷ OH, Muž 1923.

²⁸ Tento fenomén som sa prvý raz pokúsil spracovať v eseji SALNER, Peter. *Život s maskou. Kultúrny život*, 1993, č. 10, s. 6. S odstupom času a pribúdaním poznatkov však dnes niektoré vtedy zaznamenané fakty interpretujem odlišne.

²⁹ LANGEROVÁ, Žo. *Vtedy v Bratislave. Môj život s Oskarom L.* Bratislava: Marenčin PT, SNM

Jej mladšia dcéra spomínala, že po návšteve vo väzení otca potrestali zákazom stretnutí s rodinou za to, že sa dotkol jej malička.³⁰ Nebol to ojedinelý prípad: „*Pamätám pomerne intenzívne, hoci nie v nejakých detailoch, že môjho otca, ktorý v časoch, po štyridsiatom ôsmom bol riaditeľom štátneho podniku Drevo-industria, tak keď som mal asi tri roky alebo štyri, tak môjho otca zavrata štátna bezpečnosť. Viem, že mama veľmi plakala a otec bol zrazu preč. Ja som tomu nerozumel. A oni ho asi po dvoch mesiacoch pustili a to bolo v tých časoch. Treba dodať, že teda môj otec nebol žid, a preto ho zavrata v rámci tých konštrukcií so sionistickými sprisahaneckými centrami.*“³¹

Pokiaľ staršie deti poznali „nebezpečné“ názory rodičov, boli opakovane napomínané, že ich nesmú uvádzať na verejnosti. Pred menšími dospelí komunikovali v intenciách komunistickej ideológie. Citlivé otázky, medzi ktoré patrili aj židovské témy, riešili v ich neprítomnosti, alebo hovorili cudzím jazykom (nemecky či maďarsky):³² „*Tak čo sa mňa týka, za socializmu to bol v podstate kludný život, lebo som si ako decko neuvedomoval, že o čo tu ide. O žiadnu ideológiu som sa nezaujímal. V podstate tak každý bol pionier, každý bol zväzák, tak aj ja som bol.*“³³

Dobovú realitu vystihuje nasledujúci výrok: „*Samozrejme, že s tou ideológiou som nesúhlasil, ale sme zavrata ústa, sklopili uši, a sme... Ani som si nevedel predstaviť, že to niekedy skončí, že ešte budeme žiť v nejakom inom režime.*“³⁴

Holokaust

Podľa Jana Rychlíka „*lidé si pamatujú z minulosti zpravidla to lepší, na to horší majú tendenciu zapomínať*“.³⁵ V prípade holokaustu prežívši vo vzťahu k tejto časti

Múzeum židovskej kultúry, 2007.

³⁰ Mail z roku 2008 (Súkromný archív autora).

³¹ SOS, Muž 1947E.

³² Nasledujúci citát ilustruje, že existovala hranica, ktorú dospelí nedokázali prekročiť: „*Ako, čo ja viem, osemročný sopliak som priniesol domov zo školy alebo z družiny nejaký antisemitský vtíp a dosť ma prekvapilo, že môj otec mi vypálil zaucho. Ja som si myslel, že to je strašne smiešne a vtedy mi vysvetlil, že syn môj, že keď to tak zoberieme, aj ty si žid, lebo aj ja som žid*“ (SOS, Muž 1946). V inom prípade neutajovali pôvod, ale fakt, že otec bol veriaci: „*Pochádzam dá sa povedať zo sekulárnej rodiny, i keď môj otec bol veriaci a až v dospelosti som sa dozvedel, že chodil do minjanu v Spišskej Novej Vsi. Ale v zásade nemal som možnosť presvedčiť sa o jeho náboženských aktivitách predtým. A vyrastal som teda v sekulárnej rodine. A to som sa ja dozvedel, že som žid, tak to mi prezradila ulica. Prestažovali sme sa do Spišskej Novej Vsi, ja som chodil do školy, a vtedy mi začali nadávať do židov. To bol taký, taký prvý kontakt s tým, že prečo a začo*“ (SOS, Muž 1948).

³³ SOS, Muž 1947C.

³⁴ SOS, Muž 1947B.

³⁵ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socializmu 1945–1989*. Praha: Vyšehrad, 2020, s. 376.

minulosti prejavovali neraz určitú schizofréniu: hoci túžili vymazať z pamäti zlé spomienky, nedokázali zabudnúť a zároveň si priali, aby verejnosť poznala a nezabúdala na to, čo sa v rokoch 1939–1945 stalo. S deťmi niektorí o svojich zážitkoch hovorili, iní dávali prednosť mlčaniu. Aj v takýchto rodinách sa však potomkovia skôr či neskôr s témou holokaustu stretli cez zdravotné následky, psychické traumy, vytetované čísla rodičov či inú formu neverbálnej komunikácie,³⁶ prípadne vďaka informáciám z nežidovského okolia. Ku každému z uvedených prístupov možno uviesť viac konkrétnych príkladov, obmedzím sa však len na niektoré: „*Ja som bol prevrapený, keď som počul, že v niektorých rodinách sa o tom vôbec nerozprávalo, lebo hlavne mama... mama veľa rozprávala o tom. Rozprávala ona o tom, asi sa potrebovala z toho vyhovoriť... Rozprávala, rozprávala nejaké dlhé monológy, alebo sem tam hodila nejakú príhodu.*“³⁷

Následky prežitého utrpenia trápili nielen bývalých väzňov koncentračných táborov, ale aj ľudí, ktorým sa vďaka ukrývaniu zdanlivo „nič nestalo“. S odstupom času si nie vždy uvedomujeme, že následky hladu, zimy, dlhodobého strachu a stresu postihli každého, kto spadol do režimovej definície žida:³⁸ „*Zdravotný stav mojej mamičky nebol utešený. Síce sa jej vrátil zrak po nejakom čase tým, že odišiel ten stres, strach. Lebo strach je to najhoršie, čo človek môže zažiť. Strach o seba, o deti. Tak mamičke sa časom vrátil zrak a sa dostala do stavu primeraného, že mohla jestvovať, fungovať, ale musím povedať, že ona celý život bola ťažko depresívna. A to vyvolalo v nás, v deťoch, hlavne vo mne a oteckovi, zvláštnu reakciu, ktoré pozná asi každé židovské dieťa, že sa začne starať o rodiča.*“³⁹

Preživší často pociťovali chorobný strach z hladu. Dojedali všetko, čo mali na tanieri a vyžadovali to aj od rodinných príslušníkov, permanentne kontrolovali zásoby v špajzy či chladničke: „*Nič nemohlo vyjsť nazmar! To by bolo počúvania! 'Keby som v lágri mala čo jesť...' Pri každej príležitosti narážala na koncentračný tábor, ktorý, ako sama hovorievala, prežila zázrakom. Odtedy*

³⁶ K tejto problematike pozri SALNER, Peter. Niektoré prejavy neverbálnej komunikácie vo svedectvách tých, ktorí prežili holokaust. In: VRZGULOVÁ, Monika – SALNER, Peter (eds.) *Reflexie holokaustu*. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu, Ústav etnológie SAV, 2010, s. 94–112. Niektoré aspekty rozprávania a mlčania o holokauste som analyzoval v práci SALNER, Peter. Mlčať? Hovoriť? V tejto monografii sa objavujú aj zaujímavé informácie z nežidovského prostredia (VRZGULOVÁ, Monika. Hovory medzi sebou a o sebe. In: VRZGULOVÁ, Monika – VOJANSKÁ, Eubica – SALNER, Peter. *Rozprávania a mlčanie. Medzigeneračná komunikácia v rodine*. Bratislava: Veda, 2017, s. 46–85).

³⁷ SOS, Muž 1947B.

³⁸ Podrobnejšie som sa tomuto fenoménu venoval v štúdiu SALNER, Peter. Visible as a man, yet invisible as a Jew. *Human Affairs*, 29, 2019, č. 1, s. 95–107.

³⁹ SOS, Žena 1948. Rodičia informátorky prežili v roku 1944 niekoľko mesiacov v studenom a tmavom úkryte s nedostatkom potravy, obmedzenou možnosťou pohybu a v stálom strachu pred prezradením.

trpela neodbytnou predstavou, strachom, že opäť bude hladovať. Jedlom bola posadnutá. Už z poloprázdnej chladničky bola nervózna, nakupovala, nosila, varila. Syndróm ako dedičstvo minulosti. ⁴⁰

Matka, o ktorej tu bola reč, v rámci projektu Oral history: Osudy tých, ktorí prežili holokaust v rôznych súvislostiach opisovala, ako v Auschwitzi so spoluväzenkýňami neustále hovorili o jedle: „Každý deň sme o tom rozprávali. Každý deň, len vidieť jeden chlieb pred sebou celý. Len chlieb. Lebo to sme dostávali takú polievku, že to nakosili z trávy, so všetkým tým pieskom uvarili a tak dávali, že to sa niekedy nedalo jesť. Hoci sme tak hladní boli, že by sme zjedli, ja neviem čo, ale to škrkalo pod zubami, takže bolo to strašné. Sme potom pozdejšie, keď sa blížila fronta ani nám nedali, tak sme trávu išli trhať spod plota.” ⁴¹

K neverbálnej komunikácii patrili poruchy spánku, spojené niekedy s nočnými morami: „Od smrti mojej mamičky ubehli dva roky. Nikdy mi nevyprávala o svojej minulosti a ja som sa jej nikdy na to nepýtal. Stačilo mi, že od malička každú noc som počúval jej kričanie a plač zo spánku. Ako malý chlapec som sa jej raz pýtal, čo sa jej sníva. Odpovedala, že sa jej snívajú zážitky z Osvienčimu. Nerozumel som tomu, no odvtedy som vedel, že to bolo hrozné. Už som sa jej na to nikdy viac v živote nepýtal.” ⁴²

Opakovane sa ukazuje, že preživší dokážu ľahšie sprostredkovať holokaust tretej generácii než svojim deťom. Zdá sa, že zábrany sú v takomto prípade slabšie a záujem poslucháčov väčší: „No, prv som nevedel, či moje deti a vnukov to bude zaujímať. Ale vnuci, to bolo zaujímavé. To bolo tak. Začal som rozprávať a hovorím, počúvajte chlapci, zaujíma vás to? Dedo, len rozprávaj, je to strašne zaujímavé. No tak som im to celé vyrozprával. Oni chceli, aby som im to dokončil. Ja som myslel, že ich budem tým otravovať alebo nudiť. A to som chcel, aby vedeli, aby raz nepišli zo školy alebo odkiaľ domov a nezačali nadávať na židov. Lebo toto nadávanie na židov je niekedy tak, že ani nevedia, čo sú tí židia.” ⁴³

Rok 1968: Najskôr január...

Napriek tieňom holokaustu a represáliám komunistického režimu podstatná časť druhej generácie prežila (aj vďaka úsiliu rodičov) viac-menej „normálne“ školské roky. Dôležitým medzníkom sa stal rok 1968. Z hľadiska tohto príspevku možno ako najdôležitejšie faktory zmeny názorov označiť zrušenie cenzúry, ktoré otvorilo dovtedy tabuizované a nedostupné židovské témy

⁴⁰ CODDINGTON, Andrea. *Židovka*. Bratislava: Ikar, 2010, s. 22.

⁴¹ OH, Žena 1925/019.

⁴² Stretnutie, mail z roku 2009 (Súkromný archív autora).

⁴³ OH, Muž 1930.

a uľahčilo cestovanie do „nepriateľského“ zahraničia.⁴⁴ Mladým ľudom to umožnilo konfrontáciu komunistickej ideológie s realitou západného sveta. Pozitívny vývoj skončil v auguste 1968, teda v dobe dospievania a počiatkov dospelosti príslušníkov skúmanej skupiny.

...potom august 1968

Vpád armád piatich štátov Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968 vyvolal v uliciach slovenských miest dramatické, tragické, ale aj zdanlivo banálne situácie. Vtedy 15-ročné dievča s odstupom času spomínalo na túto dobu nasledovne: *„Mňa rodičia, ktorí naďalej chodili do zamestnania, doma zamkli a zakázali mi aj okná otvoriť, lebo tie boli do Jesenského ulice a tam stáli tanky až po vydavateľstvo Pravda. Zabudli ale schovať rezervné kľúče, a tak som predsa chodila von a vrátila sa vždy pred príchodom rodičov. Ocko ale niečo šípil a keďže nerobil ďaleko, prišiel ma jedného dňa skontrolovať a ja som nebola doma. Na ten výprask nikdy nezabudnem. Aj keď sa rodičia usilovali navonok o pokoj, cítila som ich neklud a videla uplakané oči. Jeden člen rodiny chýbal. Minočka odišla ako mladé dievča a prišla prvýkrát na návštevu ako mama dvoch detí. Dlhých jedenásť rokov sme sa nevideli, čas, ktorý sa nedá dobehnúť. Keď sa s Tomim brali, musela som ostať v Československu ako záruka, že sa rodičia vrátia zo svadby v Nemecku. Mamička ušila Minke svadobný kostým a skúšala ho na mne, tak som bola aspoň takto na diaľku prítomná. Pre nikoho nebola situácia ľahká. Ani pre tých vonku, v demokracii, pri zakladaní si novej existencie, ani pre nás, za železnou oponou.“*⁴⁵

Emigrácia

Predchádzajúci citát tvorí plynulý prechod k problematike (v prvom rade židovskej) emigrácie. Úvahy na túto tému prebiehali v komunite už pred okupáciou. Druhú generáciu na takúto situáciu cieľavedome pripravovalo rodinné zázemie, jazyková výbava, ale tiež vedomie, že majú podporu príbuzných a/alebo pomoc židovských organizácií v zahraničí. *„Postoj k emigrácii bol v komunistickom období ďalším jemným, avšak neopomenutelným národnostným znakom židovstva. Diskuse vo fokusovaných skupinách ukazujú, že diskuse o tom, zda odejít, byly v židovských rodinách normou.“*⁴⁶

Emigrácia sa dotkla celej spoločnosti, židovskú komunitu ale postihla najcitelnejšie. Podľa údajov JOINT-u⁴⁷ v rokoch 1968–1971 odišlo zo Slovenska

⁴⁴ Podrobnejšie RYCHLÍK, Jan. Československo v období socialismu.

⁴⁵ Mail v rámci skupiny Stretnutie je z roku 2009 (Súkromný archív autora).

⁴⁶ HEITLINGEROVÁ, Alena. Ve stínu holocaustu a komunismu, s. 138–139.

⁴⁷ JOINT-u (American Jewish Joint Distribution Committee) je americká organizácia, ktorá huma-

4500 židov. Predstavuje to malý zlomok celkového počtu emigrantov,⁴⁸ ale viac než 50 % vtedajšieho stavu slovenskej židovskej komunity: „*Vieš, takže šesťdesiaty ôsmy rok bol jedine o tom... Odísť? Neodísť? Určite, možno by som išiel niekde do práce, možno by som zanechal štúdium, mama by tiež pracovala, lebo peniaze treba... Tak som sa nepodujať na túto ťažkú cestu. Proste, možno zbabelosť, možno predvídavosť, možno obozretnosť, neviem. Ťažko povedať už teraz, ťažko.*“⁴⁹

„*Nejak som sa s tým nestotožnil, že odísť. Proste, to je veľký zásah do života, to je veľká zmena a výsledok je tam neistý. Uchytíš sa, neuchytíš sa.*“⁵⁰

Vzhľadom na zvolené vekové rozpätie skúmanej skupiny mohli si len niektorí z jej členov vybrať sami riešenie, pretože pred dosiahnutím plnoletosti museli rešpektovať rozhodnutie rodičov. Z dostupných údajov možno odvodiť tri základné alternatívy. Prvou bol odchod celej rodiny. Toto riešenie volili najmä v prípadoch, že rodičia boli v produktívnom veku (35-50 rokov) alebo sa báli návratu nedávnych represálií. V iných prípadoch starší ostali v Československu, perspektívu svojich detí však videli v zahraničí: „*Naši rodičia zažili holokaust, zažili perzekvovanie antisemitským komunistickým režimom. Preto si povedali, že tú chybu z roku 1949, keď bolo ešte možné odísť a neodíšli, nezopakujú. Tak rozhodli pre nás, poslušné deti, aby sme sa do toho komunistického, raja 'nevrátili. A, chvála B-hu, dobre spravili.*“⁵¹

Vtedy 16-ročná Eva Schwebel vo svojej spomienkovej knihe uvádza, že matka jej striktné zakázala vrátiť sa z Francúzska do rodných Košíc.⁵² Existoval však aj opačný model: „*V '68 to bola dilema vrátiť sa alebo sa nevrátiť. Dilema medzi slobodou alebo rodinou, presnejšie rodičmi. Či ich nechať samotných a vzoprieť sa ich prosbe: VRAŤ SA'. Mnohí mali šťastie, že im rodičia povedali ostať a tí ostali. My, niektorí, sme sa ako vzorné deti svojich rodičov vrátili.*“⁵³

Potreba postarať sa o starnúcich rodičov predstavovala častý, nie však jediný dôvod pre rozhodnutie ostať. Iným motívom bol záujem ukončiť štúdium, nechota rozlúčiť sa s priateľmi, zničiť sľubné vzťahy s opačným pohlavím alebo viac ráz spomenutý strach „z neznáma“ za hranicami. Brzdou bola aj nádej, že sovietske vojská sú skutočne „na dočasnom pobyte“ a po ich odchode liberalizácia spoločenských pomerov bude pokračovať.

nitárne podporuje židovské komunity v diaspóre.

⁴⁸ JELÍNEK, Ješajahu Andrej. *Dávidova hviezda pod Tatrami. Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha: Vydavateľstvo Jána Mlynárika, 2009, s. 421.

⁴⁹ SOS, Muž 1947C.

⁵⁰ SOS, Muž 1947B.

⁵¹ Stretnutie, Muž 1942B, mail z roku 2008 (Súkromný archív autora).

⁵² SCHWEBEL, Eva. *Nevráť sa. Fragmenty zo života*. Bratislava: Marenčin PT, 2019.

⁵³ Stretnutie, Muž 1948. Mail z roku 2008 (Súkromný archív autora).

Normalizácia

Normalizáciu možno časovo vymedziť rokmi 1970–1989. Politický rámec tohto obdobia sformoval dokument *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*, schválený v dňoch 11. a 12. decembra 1970 na zasadnutí Ústredného výboru KSČ. Text zhrnul „trvalé a nemenné hodnoty“, ktorých odmietnutie predstavuje protisocialistický a kontrarevolučný čin. Milan Šimečka túto dobu charakterizoval titulom (a hlavne textom) svojej knihy *Obnovenie poriadku*.⁵⁴

Práve v tomto období druhá generácia končila stredoškolské alebo vysokoškolské štúdiá, hľadala zamestnanie, zakladala rodinu. Zároveň sa vyrovnávala s okupáciou a emigráciou svojich príbuzných či priateľov, ale aj s nedôverou a sankciami režimu⁵⁵ a úvahami, či rozhodnutie zostať bolo správne. Myslím, že roky 1968–1970 sú najdôležitejším životným úsekom tejto generácie.

Zmena politickej atmosféry vyvolala rôzne reakcie zo strany detí holokaustu. Mohli manifestačne odmietnuť politiku KSČ, vrátiť sa k životu s maskou, prípadne pragmaticky vstúpiť do KSČ, čo mnohí z ich rovesníkov odsudzovali ako zradu ideálov: „*V roce 1968 socialismus v Československu nebyl ohrožen, jak tvrdilo sovětské komunistické vedení, protože naprostá většina lidí věřila v možnost jeho reformy; v osmdesátých letech naproti tomu myšlenka socialismu především mladým lidem většinou už nic neříkala, stala se z ní prázdná forma bez reálného obsahu. Nejen řadoví občané, ale i noví členové strany myšlenky socialismu, tak jak jim byla předkládána, už dávno přestali věřit, byť to nutně neznamenalo, že nevěřili v myšlenku sociálně spravedlivé společnosti. Noví straníci byli sice poslušní, avšak když se režim dostal koncem osmdesátých let do krize, nebyli ochotní se za něj angažovat a většina z nich své stranické legitimace rychle zahodila.*“⁵⁶

Postoje voči režimu som zisťoval s odstupom času. S dávkou modelového zjednodušenia ich možno rozdeliť do dvoch skupín. Prvú tvoria všeobecné výhrady, ktoré sa vzťahovali na spoločnosť ako celok, hoci voči židovskej komunite ich vládnuca moc neraz aplikovala dôslednejšie. Sem patria obmedzené možnosti

⁵⁴ ŠIMEČKA, Milan. *Obnovení pořádku*. Brno: Atlantis 1990. Text, napísaný v roku 1983 sa pôvodne širil samizdatom.

⁵⁵ K tejto problematike podrobnejšie napríklad BUMOVÁ, Ivica. ŠtB a židovská mládež (na príklade Západoslovenského kraja v rokoch 1969–1980). In: SALNER, Peter (ed.) *Židia na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2006, s. 67–100; HLAVINKA, Ján. Židovská komunita pod kontrolou. Štátna bezpečnosť a židovské náboženské obce na východnom Slovensku v prvej dekáde „normalizácie“. *Pamäť národa*, 2005, č. 2, s. 20–32.

⁵⁶ RYCHLÍK, Jan. Československo v období socialismu, s. 268. V tejto súvislosti je dôležitá aj analýza I. Možného (MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce*. Třetí vydání. Praha: Slon, 2009).

cestovania, perzekúcie pre „nevhodné názory“ či emigráciu príbuzných, prekážky pri prijímaní na štúdium alebo do zamestnania, cenzúra atď. Do druhej skupiny zaradujem konkrétne opatrenia proti židovskej komunite, ktoré boli najmä (no nielen) v náboženskej sfére:

„Po vysokej škole som sa oženil, bohužiaľ, v tomto období sa nedalo verejne robiť ako židovská svadba, tak sme to robili nejak tajne, len v rámci rodiny.“⁵⁷

V inom prípade manželia nezávisle na sebe opísali, ako pripravovali utajovaný židovský sobáš v Maďarsku a o niečo neskôr komplikácie s obriezku ich prvorodeného syna.⁵⁸

Terčom kritiky bola aj atmosféra v spoločnosti: *„Ako szmáčka⁵⁹ som to prežívala s entuziazmom, ale keď v rozhlase bola reč o tom, že vstúpiť do komunistickej strany, tak ja som si povedala, ja nikdy nevstúpim medzi straníkov, lebo keď som videla tých kolegov, ktorí boli straníci, akí to boli pokrytci, akí to boli neokrôchanci. (...) Postupne sa mi odkrývali charaktery. Tak hovorím, strana, to je pokrytectvo.“⁶⁰*

Negatívne hodnotila život v období normalizácie aj iná žena: *„Na režime mi vadilo skoro všetko. Vadilo mi, že som nemohla hovoriť, že som musela svojím spôsobom viesť taký dvojíty život. Nechcem hovoriť, že schizofrenický, lebo schizofrénia je o niečom inom, ale bolo to, že sú určité témy, o ktorých som sa aj s mojimi veľmi blízkymi priateľmi nežidmi nerozprávala.“⁶¹*

Príslušníci skúmanej skupiny sa stretli vo svojom okolí aj s prejavmi latentného antisemitizmu: *„Ja som sa počas toho obdobia socializmu nestretol nejak zo strany štátnej moci, že by som mal nejaký problém kvôli tomu, že som žid. Akurát to, že vždycky, keď začali byť nadávať na židov, alebo o niekom, že je žid, tak ma to dosť, no nie že zarazilo, ale nebolo to pre mňa príjemné také. A teraz čo som rozmýšľal, čo povedať, nepovedať, vynadať im, nevynadať, takže to je také.“⁶²*

Napriek prevahe kritických vyjadrení deti holokaustu našli v období socializmu aj pozitívne prvky. Vyzdvihovali hlavne sociálne istoty, možnosti štúdia,

⁵⁷ SOS, Muž 1947B.

⁵⁸ Podľa svedectiev na Slovensku v tom čase nepôsobil ani jeden rabín, preto sa musel sobáš uskutočniť v Maďarsku. Podarilo sa ho zrealizovať tak, že úrady sa o svadbe nedozvedeli. V čase obriezky o dva roky neskôr bola pre slintačku dobytky vyhlásená karanténa, preto nemohol prísť pozvaný mohel z Maďarska. Nahradil ho ultraortodoxný žid z Viedne, čo vyvolalo vyšetrovanie zo strany ŠtB (SOS, Muž 1947C; Žena 1948A).

⁵⁹ SZM – Socialistický zväz mládeže.

⁶⁰ SOS, Žena 1942.

⁶¹ SOS, Žena 1951.

⁶² SOS, Muž 1947A.

riešenie bytovej otázky: „*Pozitívne bolo jedine to, že po skončení školy sme mali zabezpečené, že sme mohli pracovať. Sme mali prácu bez problémov a mohli sme si založiť rodinu bez nejakých väčších problémov.*“⁶³

Na záver tejto časti uvediem, ako zhrnul situáciu v období normalizácie jeden z respondentov: „*Nebola to hrôza, ale bol to istý spôsob hnilobného procesu, že takto tá spoločnosť nemohla fungovať ďalej, lebo bola spoločnosť nefunkčná. Ale nebola to hrôza. V osemdesiatych rokoch naozaj už neboli politickí väzni, ľudia, ľudí nevyhadzovali veľmi z práce, naozaj nezavierali ľudí kvôli názorom, ale tá spoločnosť naozaj nefungovala.*“⁶⁴

Záver

V tomto príspevku som sa pokúsil na základe etnologických kvalitatívnych výskumov odpovedať na otázku, ako sa kľúčové udalosti rokov 1945–1989 (následky holokaustu, politické procesy, rok 1968, normalizácia) premietli do života detí holokaustu.

Hoci sa výskum zameriaval na ľudí, ktorí sa narodili po oslobodení, získané poznatky potvrdili, že následky holokaustu pociťovali nielen preživší, ale aj ich potomkovia. Prejavilo sa to aj v prípadoch, keď rodičia z rôznych dôvodov o svojich zážitkoch a osudoch rodinných príslušníkov nerozprávali. Označenie druhej generácie ako „deti holokaustu“ má preto plné opodstatnenie.

Idealistické predstavy o lepšej budúcnosti židov v komunistickej spoločnosti ukončil najneskôr proces so „sprisahaným centrom“ v novembri 1952. Väčšina židovských rodín zvolila stratégiu „života s maskou“. Na verejnosti deklarovali lojalitu voči režimu a kritické názory vyjadrovali len v úplnom súkromí. Pred svojím okolím a často aj pred vlastnými (najmä menšími) deťmi prípadné výhrady tajili.

Rok 1968 zásadne ovplyvnil životné osudy detí holokaustu a ich rodičov. Katalyzátorom sa stala najmä okupácia, ktorá vyostrila dilemu či ostať v Československu, alebo zvoliť emigráciu. Pozitívne aj negatívne dôsledky zvoleného riešenia pretrvávajú dodnes. Zložitost' rozhodovania ilustruje, že ku každej z alternatív sa na Slovensku priklonilo približne 50 % členov židovskej komunity.

Počas normalizácie prevzala aj veľká časť druhej generácie stratégiu života s maskou. Pri spätnom hodnotení rokov 1970–1989 u respondentov prevládajú kritické výhrady, spojené najmä s obmedzovaním osobnej a náboženskej slobody. Nechýbajú však ani pozitívne zmienky, najmä o sociálnej politike režimu.

⁶³ SOS, Muž 1947B.

⁶⁴ SOS, Muž 1940.

Sonda zameraná na niektoré aspekty života druhej generácie židovskej komunity na Slovensku v rokoch 1945–1989 ukázala spektrum reakcií a stratégií, vrátane spôsobov spracovávania traumy z holokaustu. Výsledky sa javia ako vhodné východisko pre ďalšie výskumy tejto problematiky.

Zoznam literatúry

ASSMANN, Aleida. *Shadows of Trauma*. New York: Fordham University Press, 2016. ISBN 978-0823267286.

BUMOVÁ, Ivica. ŠtB a židovská mládež (na príklade Západoslovenského kraja v rokoch 1969–1980). In: SALNER, Peter (ed.) *Židia na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2006. ISBN 9788022415101, s. 67–100.

BUMOVÁ, Ivica. Židovská komunita po roku 1945: snaha o občiansku a sociálnu rehabilitáciu. In: VRZGULOVÁ, Monika, RICHTEROVÁ, Daniela (eds.) *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a súčasnosti*. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu, 2008. ISBN 9788096985722, s. 44–66.

BUMOVÁ, Ivica.: Tajná správa o Slovensku. Dokument z prostredia českých štátnobezpečnostných zložiek. *Slovenský národopis*, 2014, 62, č. 1, s. 59–70.

BUMOVÁ, Ivica. Obraz židov v dobovej tlači v rokoch 1945–1948 (denníky ČAS a PRAVDA). In: VRZGULOVÁ, Monika, KUBÁTOVÁ, Hana a kol. *Podoby antisemitizmu v Čechách a na Slovensku v 20. a 21. storočí*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3461-6, s. 97–118.

CICHOPEK-GAJRAJ, Anna. *Beyond Violence: Jewish Survivors in Poland and Slovakia in 1944–1948*. Cambridge University Press, 2014. ISBN 978-1107036666.

CODDINGTON, Andrea. *Židovka*. Bratislava: Ikar, 2010. ISBN 978-80-551-2349-3.

ČAPKOVÁ, Kateřina: Dilemmas of Minority Politics. Jewish Migrants in Post-War Czechoslovakia and Poland. In: GERSTENFELD, Manfred and OUZAN, Françoise S. (eds): *Displacement, Jewish Migration and Rebirth of Communities“ (1945–1967)*. Leiden and Boston: Brill, 2014, pp. 63–75.

ČAPKOVÁ, Kateřina – RECHTER, David (ed.). *Židé, nebo Němci? Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 2019. ISBN 9788074225765.

EICHLER, Benjamín. *Príspevok k histórii Židov na Slovensku z doby druhej svetovej vojny až po október 1972*. Toronto, nedatovaný rkp.

EPSTEIN, Helen. *Children of the Holocaust: Conversations with Sons and Daughters of Survivors*. Penguin Book, 1988. ISBN 9780140112849.

EPSTEINOVÁ, Helena. *Děti holocaustu*. Praha: Volvox Globator, 1994. ISBN 80-85769-27-1.

EPSTEINOVÁ, Helena. *Nalezená minulost*. Praha: Rybka Publishers, 2000. ISBN 8085924447.

FRANKL, Michal. "The Sheep of Lidice: The Holocaust and the Construction of Czech National History." In: HIMKA, John-Paul and MICHLIC, Joanna Beata (eds.) *Bringing the Dark Past to Light: The Reception of the Holocaust in Postcommunist Europe*. Lincoln – London: University of Nebraska Press, 2013. ISBN 0803246471, 9780803246478, pp. 166–194.

HEITLINGEROVÁ, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští Židé po roce 1945*. Praha: G+G, 2007. ISBN 978-80-86103-97-6.

HLAVINKA, Ján. *Židovská komunita pod kontrolou. Štátna bezpečnosť a židovské náboženské obce na východnom Slovensku v prvej dekáde „normalizácie“*. Pamäť národa, 2005, č. 2, s. 20–32.

JABLONKOVÁ, Chana. *Izrael a Židia zo Slovenska*. Acta Judaica Slovaca, 1998, 4, s. 163–185.

JELÍNEK, Ješajahu Andrej. *Dávidova hviezda pod Tatrami. Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha: Vydavateľstvo Jána Mlynárika, 2009. ISBN 978-80-904134-3-6.

LANGEROVÁ, Táňa. *Byť Židom – veľmi dôležitá súčasť mojej identity*. Rkp. 1998.

LANGEROVÁ, Žo. *Vtedy v Bratislave. Môj život s Oskarom L.* Bratislava: Marenčin PT, SNM-Múzeum židovskej kultúry, 2007. ISBN 978-80-8114-579-7.

LÖBL, Eugen. *Svedectvo o procese s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968. ISBN 7504768.

MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno. Některé rodinné důvody sametové revoluce*. Třetí vydání. Praha: Slon, 2009. ISBN 9788074190131.

POLLIN-GALAY, Hannah. *Ecologies of Witnessing Language, Place, and Holocaust Testimony*. Yale University Press, New Haven and London, 2018, pp. 1–13.

RICE, Monika. *What! Still Alive?!: Jewish Survivors in Poland and Israel Remember Homecoming (Modern Jewish History)*. Syracuse University Press, 2017.

RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu 1945–1989*. Praha: Vyšehrad, 2020. ISBN 9788076013346.

SALNER, Peter. Život s maskou. Kultúrny život, 1993, č. 10, s. 6.

SALNER, Peter. Prežili holokaust. Bratislava: Veda, 1997. ISBN 80-224-0507-8.

SALNER, Peter. Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou. Bratislava: Zing Print, 2000. ISBN 8088997070, 9788088997078.

SALNER, Peter. Budúci rok v Bratislave alebo Stretnutie. Bratislava: Marenčin PT, 2007. ISBN 8089218387.

SALNER, Peter. Minulý rok v Jeruzaleme. Bratislava: Marenčin PT, 2010. ISBN 9788081140600.

SALNER, Peter. Niektoré prejavy neverbálnej komunikácie vo svedectvách tých, ktorí prežili holokaust. In: VRZGULOVÁ, Monika, SALNER, Peter (eds.) Reflexie holokaustu. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu, Ústav etnológie SAV, 2010. ISBN 978-80-88997-43-6, s. 94–112.

SALNER, Peter. Židovská rodina. In: BORSKÝ, Maroš a kol. Každá rodina má svoj príbeh. Bratislava: Neinvestičný fond židovského kultúrneho dedičstva – Menora, 2017, s. 9–20.

SALNER, Peter. Mlčať? Hovoriť? Formy medzigeneračného odovzdávania skúseností o holokauste v židovských rodinách. In: VRZGULOVÁ, Monika, VOĽANSKÁ, Ľubica, SALNER, Peter. Rozprávanie a mlčanie. Medzigeneračná komunikácia v rodine. Bratislava: Veda, 2017. ISBN 978-80-224.1621-4, s. 86–109.

SALNER, Peter. Visible as a man, yet invisible as a Jew. Human Affairs, 29, 2019, č. 1, s. 95–107.

SALNER, Peter (ed.). Holokaust okolo nás. Bratislava: Marenčin PT, 2020. ISBN 978-80-569-0744-3.

SALNER, Peter. Všetko je inak. In: VRZGULOVÁ, Monika (ed.) Dvojrozhovor. O pamäti, etnológii a meste. Bratislava: Marenčin PT, 2020. ISBN 978-80-569-0449-7, s. 25–125.

SOUKUPOVÁ, Blanka. Diskriminace židovské komunity v českých zemích. Od osvobození Československa (1945) k pražskému jaru (1968). In: VRZGULOVÁ, Monika, KUBÁTOVÁ, Hana (eds.) Podoby antisemitizmu v Čechách a na Slovensku v 20. a 21. storočí. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3461-6, s. 119–138.

SOUKUPOVÁ, Blanka. Židé v českých zemích po šoa. Identita poraněné paměti. Bratislava: Marenčin PT, 2016. ISBN 978-80-8114-842-2.

SCHWEBEL, Eva. Nevráť sa. Fragmenty zo života. Bratislava: Marenčin PT, 2019. ISBN 9788056904312.

ŠIMEČKA, Milan. Obnovení pořádku. Brno: Atlantis, 1990. ISBN 80-7108-002-0.

VAJDA, Júlia – KOVACS, Éva. Příbehy o židovskej identite. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu, 2013.

VRZGULOVÁ, Monika. Návrat domov? (Biografické naratívy žien, ktoré prežili holokaust.) In: SALNER, Peter (ed.) Židovská komunita po roku 1945. Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2006. ISBN 808899733X, s. 9–30.

VRZGULOVÁ, Monika. Hovory medzi sebou a o sebe. In: VRZGULOVÁ, Monika, VOĽANSKÁ, Ľubica, SALNER, Peter. Rozprávanie a mlčanie. Medzigeneračná komunikácia v rodine. Bratislava: Veda, 2017. ISBN 978-80-224.1621-4, s. 46–85.

VRZGULOVÁ, Monika. 25 rokov s metódou oral history na Slovensku. In: VRZGULOVÁ, Monika (ed.) Dvojrozhovor. O pamäti, etnológii a meste... Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV – Marenčin PT, 2020. ISBN 9788056906767, s. 215–223.

Iné zdroje

Rozhovory z projektu Oral history: Osudy tých, ktorí prežili holokaust, realizované v rokoch 1995–1997. V texte sú citácie označené skratkou OH.

Rozhovory z projektu Súčasné obrazy socializmu, realizované v rokoch 2017–2019. V texte označené skratkou SOS.

Mailová komunikácia v rámci skupiny židovských emigrantov v rokoch 2004–2009. Citácie v texte označené ako Stretnutie.

O autorovi

Peter Salner (1951 v Bratislave) pôsobí ako vedecký pracovník v Ústave etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i. Spočiatku sa orientoval na výskum sociálnej kultúry obyvateľov Bratislavy v medzivojnovom období. V súčasnosti systematicky mapuje proces transformácie židovskej komunity na Slovensku v 20. a 21. storočí. Uverejnil 18 knižných publikácií a viac než 100 vedeckých štúdií.

Email: petersalner@yahoo.com

„Věčné bratrství“ mezi Prešovem a Plzní? Autenticita, poznaná nutnost nebo prostě jen povinnost? / „Eternal Brotherhood“ Between Prešov and Pilsen? Authenticity, Recognized Necessity or Simply an Obligation?

Karel Řeháček

Abstrakt

Príspevok sa venuje spolupráci dvoch krajských miest niekdajšieho Československa, západočeské Plzně a východoslovenského Prešova. Bola naviazaná krátce po únorovom prevratu v roce 1948 a vydržela do konce totalitního režimu v roce 1989. Jaký měla tato spolupráce význam a charakter? Mohla skutečně přinést něco pozitivního, nebo se jednalo pouze o povinnost „dobrovolně“ vynucenou totalitní mocí? Jak o ní hovoří historické prameny a jak na ni vzpomínají pamětníci?

Abstract

The article is devoted to the cooperation of two regional cities of former Czechoslovakia, Pilsen in West Bohemia and Prešov in East Slovakia. It was established shortly after the February coup in 1948 and lasted until the end of the totalitarian regime in 1989. What was the meaning and character of this cooperation? Could it really bring something positive, or was it only an obligation “voluntarily” imposed by a totalitarian regime? How do historical sources write about it, and how do witnesses remember it?

Klíčová slova: Plzeň; Prešov; spolupráce; 1948–1989; totalita.

Key words: Plzeň; Prešov; cooperation; 1948–1989; totality.

I. Úvod

Partnerství mezi různými městy bylo, je a nejspíš i bude běžnou součástí budování jejich vnějších vztahů. Představitelům měst a jejich obyvatelstvu umožňuje získávat cenné zkušenosti při správě věcí veřejných, nahlížet na řešení podobných problémů či se jen tak stýkat s běžnými lidmi, poznávat jejich životy, případně se jimi inspirovat.

Partnerství jsou obvykle dobrovolná a vznikají na základě upřímného zájmu a svobodné vůle obou stran. V nedávné české, resp. československé minulosti se však mnohá města a instituce „družily“ (před rokem 1989 se totiž jednalo o „družbu“) plánovitě, kdy bylo politicky vhodné mít nějaké družební partnery, patřilo to prostě k dobovému diskurzu. Neplatilo to pouze pro města, ale rovněž pro instituce, školy a nakonec také pro mládež i dospělé, kteří si „povinně dobrovolně“ třeba dopisovali s podobně „postiženými“ kamarády z (obvykle „spřátelené“) ciziny. Někdy se počáteční formalismus takto navázaných vztahů podařilo překonat a vznikla přátelství opravdová, v mnoha případech tomu tak však nebylo a takováto „přátelství“ formálními zůstala až do doby, kdy je bylo možno svobodně ukončit, v našem případě obvykle po roce 1989.

Během svého studijního a badatelského pobytu na východním Slovensku v létě 2021 jsem se pokusil jedno takové partnerství poznat a pochopit. Týká se někdejších i současných krajských měst Plzně a Prešova, měst na protilehlých koncích tehdejšího Československa, vzdálených od sebe dobrých 750 km. Přátelství mezi nimi bylo uzavřeno po druhé světové válce, resp. po Únoru 1948, tedy v době budovatelské, která takovýmto družebním stykům přímo nahrávala. O tom, že Prešov byl družebním městem Plzně, ví však v dnešní plzeňské populaci patrně již jen málokdo, a nejspíš to bude platit i pro občany města Prešova. Stejně tak málokoho napadne, proč nese jedna z frekventovaných ulic v centru Plzně název Prešovská a jedna z ulic v širším centru Prešova zase Plzeňská. Bylo by proto možná zajímavé objasnit alespoň základní okolnosti prešovsko-plzeňského partnerství i to, jak a čím bylo toto partnerství prakticky naplňováno.

K objasnění uvedených problémů napomohly především archivní prameny, uložené v českých (Archivu města Plzně) i slovenských archivech (Státní archiv v Prešově). Jejich studiem a vzájemnou komparací tak můžeme nahlédnout do dané problematiky a pokusit se o pochopení tehdejších procesů a jejich motivací. Zajímá nás však rovněž reflexe někdejších partnerství v paměti jejich účastníků, tedy obyvatel obou měst. Proto se budeme věnovat i jejich vzpomínkám. Ty budou v případě Plzně a Prešova, jen tak pro zajímavost, uvozeny anketou, v níž měli vybraní obyvatelé obou měst potvrdit či vyvrátit výše uvedenou tezi o tom, jak moc někdejší partnerství rezonuje v historickém povědomí obyvatelstva a nakolik se zapsalo do jeho historické paměti.

Smyslem tohoto článku je kromě připomenutí zajímavých, ovšem již téměř zapomenutých reálií zejména odpovědět na otázku nastíněnou mj. i v jeho názvu: bylo toto partnerství autentické, nebo se jednalo o poznanou nutnost či dokonce o ryzí povinnost? Odpovědi na tyto otázky rovněž pomohou k pochopení všednodenní reality Československa druhé poloviny 20. století a života jeho obyvatel.

II. Partnerství měst Plzně a Prešova

Nabídku „*věčného bratrství*“ učinila plzeňská politická reprezentace té prešovské na základě usnesení Ústředního národního výboru statutárního města Plzně (ÚNV v Plzni) z 19. listopadu 1948¹ a vedení města Prešova partnerství přijalo. Navázání družby „*za účelem pěstování vzájemných styků, prohloubení a utužení bratrství obou národů ve všech odvětvích veřejného života*“² bylo z plzeňské strany zpečetěno přejmenováním Americké (předtím Říšské) ulice na Prešovskou, k čemuž došlo usnesením ÚNV v Plzni z 19. ledna 1949.³

V létě téhož roku pak proběhla první oficiální setkání představitelů měst. První návštěvu učinila ve dnech 4. až 7. června třiceticelečná plzeňská delegace pod vedením předsedy ÚNV v Plzni Václava Pecha a tajemníka Františka Rady.⁴ V Prešově plzeňskou delegaci přijal předseda tamního místního národního výboru Pavel Košík,⁵ který mj. vyjádřil obdiv „*statočnému a pracovitému plzeňskému ľudu*“ za to, jak „*svojou príkladnou usilovnosťou vybudoval zničené závody tak, že dnes práca v Plzni beží naplno a pracuje a buduje sa ďalej*“.⁶ Delegace navštívila památná místa spojená s osvobozovacími boji (tedy především Duklu), pak také třeba města Svidník a Bardejov a během návštěvy došlo k recipročnímu přejmenování prešovské Francisciho ulice na Plzeňskou.⁷

Již o měsíc později, 3. až 5. července, oplatili Prešovští návštěvu svým plzeňským přátelům. Delegaci vedl předseda Jednotného národního výboru (JNV) v Prešově Jaroslav Míča,⁸ prešovští hosté si v Plzni prohlédli Škodovy závody, plzeňské pivovary, zájem projeví i o městské lázně a vodárnu, ve Velkém divadle zhlédli představení Klicperova *Hadriána z Římsů* a nakonec se vydali i mimo Plzeň do Mariánských Lázní, Domažlic či Horní Břízy.⁹ Z obou cest vznikly zajímavé „cestopisné“ poznámky, v plzeňském případě od zdejšího muzejníka Bohdana Bayera,¹⁰ v prešovském byl jejich autorem pod názvem *Obrázky z Plzně* tehdejší kronikář J. J. Smatana.¹¹

¹ Ivan MARTINOVSKÝ a kol., Dějiny Plzně v datech od prvních stop osídlení až po současnost, Praha 2004, s. 441.

² Archiv města Plzně (AMP), RKP 7654, sign. 29d6, f. 824v, zápis ze schůze ÚNV v Plzni ze 17. 12. 1948.

³ I. MARTINOVSKÝ a kol., Dějiny Plzně v datech od prvních stop osídlení až po současnost, Praha 2004, s. 446.

⁴ Státní archiv (StA) Prešov, Městský národní výbor (MěNV) Prešov, kronika 1949–1956, s. 759.

⁵ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1949–1956, s. 355.

⁶ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1949–1956, s. 358.

⁷ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1949–1956, s. 355.

⁸ I. MARTINOVSKÝ a kol., Dějiny Plzně v datech od prvních stop osídlení až po současnost, Praha 2004, s. 446.

⁹ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1949–1956, s. 358.

¹⁰ Bohdan BAYER, Prešov – město bratrského přátelství, Pravda 2. 7. 1949, s. 4.

¹¹ J. J. SMATANA, Obrázky z Plzně, StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1949–1956, s. 360–366.

Oficiální delegace brzy následovaly návštěvy další, tentokrát již neformální. Rozvíjela se kulturní výměna, konaly se vzájemné sportovní zápasy. V prosinci 1949 zavítalo do Plzně Prešovské oblastní divadlo, které představilo ve Velkém divadle hru *Kozí mléko*,¹² 11. února 1950 byl sehrán vzájemný hokejový zápas u příležitosti slavnostního otevření plzeňského zimního stadionu,¹³ počátkem března téhož roku zase Prešov navštívila delegace Svazu lyžařů Plzeňského kraje.¹⁴ O pět let později, 6. listopadu 1955, hokejisté Plzně sehráli v Prešově zápas rovněž u příležitosti otevření tamního zimního stadionu.¹⁵ A partnerství se projevovalo i jinak, kupř. v říjnu 1949, kdy město Plzeň darovalo Prešovským potřebné vybavení v hodnotě více než 740 000 Kčs pro jejich hasičský sbor,¹⁶ nebo v téže roce při odstraňování následků povodní, která postihla především obec Drienov, a Plzeň svému partnerskému Prešovu poslala finanční pomoc ve výši 100 000 Kčs.¹⁷

Z výčtu těchto aktivit se zdá, že spolupráce obou měst byla alespoň zpočátku skutečně autentická, což by do těsně poválečného budovatelského entuziasmu vcelku zapadalo. V letech 1950–1958 se však již v plzeňských ani prešovských pramenech žádné další kontakty mezi oběma městy neobjevují. Takže jak intenzivně partnerství začalo, tak bylo zase rychle utlumené. První doložené setkání zástupců obou měst je z jara 1958, kdy delegace plzeňského městského výboru Československého svazu žen navštívila 10. května téhož roku Prešov, z něhož se následně vydala do Vysokých Tater.¹⁸ Počátkem srpna stejného roku přijela na oplátku padesátičlenná prešovská delegace do Plzně.¹⁹ Aktivitu pokračovaly i v následujícím roce, kdy 23. dubna 1959 navštívili Prešov učitelé a žáci 3. jedenáctiletky z Plzně-Doubravky,²⁰ a v září 1959 navštívili Prešovští pro změnu Plzeň.²¹ Jejich hostitelé se tak mohli pochlubit čerstvou akvizicí, obrazem *Prešov k horám* od akademického malíře Jaromíra Hlavsy, který Plzeň zakoupila v červnu téhož roku.²²

¹² I. MARTINOVSKÝ a kol., Dějiny Plzně v datech od prvních stop osídlení až po současnost, Praha 2004, s. 446.

¹³ I. MARTINOVSKÝ a kol., Dějiny Plzně v datech od prvních stop osídlení až po současnost, Praha 2004, s. 448.

¹⁴ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1949–1956, s. 760.

¹⁵ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1949–1956, s. 772.

¹⁶ AMP, RKP 11493, sign. 29d9, fol. 138, zápis ze schůze ÚNV v Plzni ze 14. 11. 1950.

¹⁷ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1949–1956, s. 366.

¹⁸ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1956–1961, s. 887.

¹⁹ AMP, RKP 15566, sign. 29d37, fol. 42, informativní zpráva předsedy MěNV v Plzni ze 14. 8. 1959.

²⁰ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1956–1961, s. 888.

²¹ AMP, RKP 15551, sign. 29e13, fol. 172, zápis ze schůze MěNV v Plzni z 3. 9. 1958.

²² AMP, RKP 15565, sign. 29d36, fol. 10, informativní zpráva předsedy MěNV v Plzni z 5. 6. 1959.

Následovalo opět tříletí, v němž prameny nezaznamenaly žádné družební kontakty. Ke změně došlo až 26. května 1962, kdy Prešov navštívili učitelé a žáci Základní devítileté školy v Horní Bříze na severním Plzeňsku, kteří se družili s prešovskými protějšky z Konstantinovy ulice.²³ Mnohem aktivnější byla obě města v letech 1964–1965, zejména kvůli oslavám různých výročí. V roce 1964 se jednalo o 20. výročí Slovenského národního povstání, významné události spojené s koncem druhé světové války v Československu. V srpnu toho roku tedy do Prešova dorazila delegace 68 západočeských odbojářů a spolu s nimi přijel i Chodský soubor písní a tanců, který vystoupil v prešovském amfiteátru.²⁴ V prešovské obecní kronice se dokonce nachází i opis básně od neznámého autora s názvem *Srdečný*, kterou Západočeši svým hostitelům u příležitosti výročí věnovali.²⁵

Srdečný

Po cestách, po nichž před dvaceti lety
 Odešli spolu hájit vlast a čest
 Zas jdeme spolu, ne však s kulomety
 Dnes není třeba zablácených cest.
 Rána už nejsou cítit spáleništi
 A děti už si mohou klidně snít
 Však pro ty děti a i pro ty příští
 Pořád je třeba zaťatou pěst mít.
 Růže už nemá smutnou barvu krve
 Exploze nevrhá nám v noci do spánku
 Šílené nebe, plné červánků
 Oči se mohou dívat na duhu
 Však dnes je nutné stejně jako prve
 Udržet ruku v ruce, soudruhu!²⁶

Hned v lednu 1965 navštívili Plzeňští Prešov znovu, tentokrát u příležitosti 20. výročí konce druhé světové války (Prešov byl osvobozen příslušníky Rudé armády již 20. ledna 1945). Dne 18. ledna se zástupci města Plzně vedení předsedou Městského národního výboru (MěNV) v Plzni Gustavem Radou účastnili

²³ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1962, s. 53.

²⁴ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1964, s. 22.

²⁵ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1964, s. 23.

²⁶ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1964, s. 23.

oslav a rada MěNV v Plzni obdržela od hostitelů pamětní plaketu města Prešova.²⁷ V Prešovských novinách, regionálním stranickém týdeníku, se v den výročí objevila na první straně poměrně rozsáhlá, česky psaná zdravice z pera již zmíněného Rady, který v gratulaci mj. uvedl: „*Máme radost i z toho, že město Prešov, s nímž nás spojuje družba, zaznamenává velké socialistické přeměny, rozvíjí se a roste do krásy.*“²⁸

Následující tři roky se však opět nic pamětihodného na „lince“ Plzeň-Prešov neudálo. Aktivnější začaly být vzájemné vztahy zase až v roce 1969. V červnu toho roku dorazila do Prešova a Košic plzeňská delegace oslavit 50. výročí vyhlášení Slovenské republiky rad a o měsíc později se plzeňské děti účastnily v Prešově V. celonárodních sportovních her neslyšících mládeže.²⁹ Při této příležitosti byla navázána družba prešovských neslyšících dětí s těmi plzeňskými. Na různé úrovni probíhala i spolupráce v dalších oblastech, prešovský rodák Ing. arch. Štefan Imrich, vedoucí ateliéru bratislavského Zdravoprojektu, kupř. projektoval plzeňskou fakultní nemocnici,³⁰ Škodovy závody v Plzni zase v roce 1972 dodaly technologické části nově budovaného dřevokombinátu v Šarišských Lúkách u Prešova.³¹ Ve druhé polovině 70. let pokračují zejména kulturní a sportovní aktivity, kdy se kupř. v roce 1976 konala výstava plzeňských výtvarných umělců v Galerii výtvarného umění v Prešově³² a 24. září 1978 se střetla prvoligová házenkářská družstva obou měst u příležitosti slavnostního otevření kryté haly v Bat'kovej ulici.³³

Následuje opět dlouhé, více než šestileté období vzájemné pasivity, kterou přerušila v říjnu 1986 pouze celostátní přehlídka hudebně-zábavných divadel v Prešově, které se účastnili i Plzeňští se hrou *Pod'te, ľudia, do divadla*,³⁴ a vzájemný fotbalový zápas mezi prvoligovými, tehdy v obou případech sestupem ohroženými celky partnerských měst, který se uskutečnil 17. června 1987 v Prešově a skončil porážkou plzeňského mužstva, což pro něj znamenalo sestup do druhé fotbalové ligy.³⁵ Tehdejší trenér Škody Plzeň Václav Rys k výsledku utkáni uvedl: „*Som presvedčený, že v našom poslednom prvoligovom zápase sme napriek prehre nesklamali. Rozhodne sme neboli horším mužstvom. Blahoželám*

²⁷ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1965, s. 39.

²⁸ Spomínajú s nami..., Prešovské noviny, roč. VIII, č. 3, 19. 1. 1965, s. 1.

²⁹ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1969, s. 115.

³⁰ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1969, s. 150.

³¹ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1972, s. 134.

³² StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1976, s. 218.

³³ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1978, s. 255.

³⁴ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1986, s. 22.

³⁵ I. MARTINOVSKÝ a kol., Dějiny Plzně v datech od prvních stop osídlení až po současnost, Praha 2004, s. 512.

*Prešovčanom k víťazstvu i k záchrane v I. lige.*³⁶

To byl nejspíš, s nadsázkou řečeno, poslední hřebíček do rakve plzeňsko-prešovského přátelství, protože od té doby se až do roku 1989 žádné záznamy o vzájemných vztazích obou měst v archivních pramenech neobjevují a po listopadových společenských změnách bylo ono „věčné bratrství“ patrně bez oficiálního vypovězení ukončeno zcela. V této souvislosti se opět nabízí v úvodu nastíněná otázka po autenticitě tohoto a mnoha podobných vztahů v minulosti. To mezi Prešovem a Plzní bylo velmi intenzivní na jeho počátku, což bezpochyby souvisí s budovatelským entuziasmem doby, v níž vznikalo. Poté si obě, po všech stránkách vzdálená, města procházela každé svým odlišným vývojem a potřebu vzájemných kontaktů přirozeně nepociťovala. Projevovala ji tak formálně pouze v době významných výročí, kdy se jednalo o politickou či společenskou povinnost, která se od družebních měst, jejich podniků a kulturních, sportovních či vzdělávacích zařízení očekávala. Když k nějakému setkání mimo tyto oficiální akce došlo, muselo mít nějakou speciální přidanou hodnotu, která byla pro obě strany výhodná (např. blízkost Vysokých Tater pro návštěvníky z Plzně), anebo byli „hnacími motory“ spolupráce vysoce postavení jednotlivci, mezi nimiž panovaly nadstandardní osobní vztahy a kteří díky jejich funkcím čas od času nějakou aktivitu iniciovali.

Příkladem posledně uvedeného budiž nejspíš případ plzeňského předsedy MěNV Gustava Rady a Emila Reinkrauta, který tutéž funkci zastával mezi lety 1962–1973 v Prešově. Tato skutečnost plyne kupř. ze záznamu v prešovské obecní kronice z roku 1970, kde je publikováno Radovo poselství prešovskému obyvatelstvu, z něhož jsou patrné blízké vztahy, které k sobě Rada s Reinkrautem měli. Pro zachování autenticity je dobré poselství zprostředkovat v nezkrácené podobě: *„Naše priateľstvo s Prešovom sa začalo v prvých povojnových rokoch, keď sme my, Česi, práve tak ako Slováci cítili, že sa musíme zbližiť. Bola to možno náhoda, že sme rovnakú potrebu a v tom istom čase cítili tu v Plzni i tam v Prešove. Ale už nie náhodou ostalo toto naše priateľstvo až doteraz. Za dlhých dvadsaťdva rokov vytvorili sa pevné kontakty medzi obyvateľmi oboch miest. Zo začiatku sme sa častejšie navštevovali, organizovali sme výmenu športových i kultúrnych kolektívov, ale potom prišiel čas „úspor“ a tak sa to obmedzilo iba na užší styk medzi mestskými národnými výbormi. Já sám mám rád Prešov. Bol som tam niekoľkokrát a páči sa mi tam. Našiel som v Prešove veľkého priateľa Čechov v terajšom primátorovi mesta Emilovi Reinkrautovi. Považujem ho za jedného z mojich osobných najlepších priateľov. V búrlivých mesiacoch roku 1968 sa síce naše styky trochu obmedzili, ale aj napriek tomu bol z mojich priateľov jediný, ktorý prišiel z takej dialky osobne až sem, aby mi prejavil svoje rozhorčenie i účasť nad krivdou, ktorú mi vtedy urobili. Dnes je už opäť všetko v poriadku a som*

³⁶ Tatran naďalej prvoligový, Prešovské noviny, roč. XXX, č. 72, 20. 6. 1987, s. 8.

mu velmi vdáčný, že mi veril.“³⁷

Blízký vztah mezi oběma vysokými funkcionáři obou družebních měst měl bezpochyby na občasně „oživování“ jinak uměle udržovaného „věčného bratrství“ nemalý vliv. Bez něj by byly vzájemné vztahy ještě sporadičtější a formálnější, postavené skutečně pouze na přidaných hodnotách zcela jiného charakteru. Ovšem úplně největší přidanou hodnotou byly spontánně navazované a především rozvíjené vztahy mezi běžnými obyvateli obou měst. Tyto kontakty však kronikáři ani další oficiální prameny nezaznamenali, přesto, jak se ukázalo během níže uvedené ankety i během náhodných setkání, byly realitou.

V pondělí 30. srpna 2021 jsem se ptal v Plzeňské ulici v širším centru Prešova procházejících Prešovanů na tři otázky:

- 1) Zda vědí, proč se ulice, v níž se právě nacházíme, jmenuje Plzeňská
- 2) Zda vědí, co to „ta Plzeň“ vlastně je
- 3) Zda si s Plzní dokážou něco spojit nebo vybavit

Zvolil jsem tři věkové kategorie respondentů, v každé z nich jsem oslovil 10 respondentů genderově vyváženě. Jsem si vědom toho, že se jedná o příliš malý vzorek na to, aby mohl věrohodně reprezentovat města typu Plzně či Prešova, mým záměrem proto byla spíše jakási anketa ilustrující obecné povědomí malé části obyvatel obou měst. Z toho důvodu nebyla věnována pozornost ani vzdělání a socioekonomickému postavení respondentů, a přes jejich genderovou vyváženost nakonec rozdíl mezi muži a ženami v hodnocení odpovědí reflektovány nebyly.

I) Mládež zhruba mezi 15. a 18. rokem věku

II) Dospělé středního věku

III) Seniors

Výsledky výzkumu byly následující:

Na první otázku nevěděl správnou odpověď (tedy: „Plzeň byla partnerským městem Prešova“) z kategorie I nikdo (tj. 0 pozitivních, 10 negativních odpovědí), z kategorie II odpověděli pozitivně 2 respondenti (tj. 2 pozitivní, 8 negativních odpovědí) a z kategorie III odpověděli pozitivně 4 respondenti (tj. 4 pozitivní, 6 negativních odpovědí).

Na druhou otázku odpověděli správně (tedy alespoň: „Plzeň je městem v České republice“) 3 respondenti (tj. 3 pozitivní, 7 negativních odpovědí) z ka-

³⁷ StA Prešov, MěNV Prešov, kronika 1970, s. 228–229.

tegorie I, 7 respondentů (tj. 7 pozitivních, 3 negativní odpovědi) z kategorie II a 8 respondentů (tj. 8 pozitivních, 2 negativní odpovědi) z kategorie III.

Na třetí otázku odpovíděli správně (tedy alespoň: pivo, hokej, trolejbusy) téměř všichni respondenti, tedy i ti, kteří v předchozích otázkách odpovídali negativně. Bez rozdílu věku si 80 % respondentů spojuje Plzeň s „plzeňským“, tedy s pivem, zhruba polovina respondentů si vzpomněla i na trolejbusy, 30 % na turbíny, jen asi desetina na hokej, výjimečně i na jiné komodity, mnohé ovšem s Plzní nesouvisející.

Pokud tedy zhodnotíme výsledky ankety, potvrdil se výchozí předpoklad o tom, že téměř nikdo z dnešních Prešovů o někdejší družbě jejich města s Plzní neví. Patrně je to zejména u nejmladší generace, se zvyšujícím se věkem informovanost roste. Z toho plyne, že vyšší povědomí mají pamětníci, kteří byli před rokem 1989 společensky aktivní. Mnohem větší informovanost panuje v Prešově o tom, kde se Plzeň nachází. I tady však „vítězily“ starší generace respondentů nad mladšími, což vzhledem k „československé“ éře, kterou ti starší osobně prožili, zase tak překvapivé není. Osobně jsem se však domníval, že kladných odpovědí bude obecně ještě více, dokonce (vzhledem ke školní výuce zeměpisu a možnostem cestování) i u první kategorie respondentů. Naopak vůbec nepřekvapily spontánní odpovědi na třetí otázku a převažující spojnice mezi Plzní a pivem. V tomto případě to však měla Plzeň vzhledem k názvu piva (Pilsner Urquell neboli „plzeňské“) velmi snadné. Starší generace, které zažily rozkvět plzeňského strojírenského průmyslu, reflektovaly i jeho světoznámé výrobky, zejména trolejbusy (nakonec okolo nás během ankety neustále projížděly od vlakového nádraží do centra města) či turbíny.

Obdobné otázky jsem po návratu z východního Slovenska položil 15. září 2021 také Plzeňanům v Prešovské ulici v samotném centru města (mimochoodem: Prešovská ulice v Plzni je mnohem reprezentativnější než Plzeňská ulice v Prešově). Očekával jsem podobné výsledky jako v Prešově jen s tím rozdílem, že Prešov bude výrazně hendikepovaný především ve třetí otázce.

Na první otázku nevěděl správnou odpověď (tedy: „Prešov byl partnerským městem Plzně“) z kategorií I ani II nikdo (tj. 0 pozitivních, 10 negativních odpovědí), z kategorie III odpovíděli pozitivně 2 respondenti (tj. 2 pozitivní, 8 negativních odpovědí).

Na druhou otázku odpovídělo správně (tedy alespoň: „Prešov je městem ve Slovenské republice“) 5 respondentů (tj. 5 pozitivních, 5 negativních odpovědí) z kategorie I, 9 respondentů (tj. 9 pozitivních, 1 negativní odpověď) z kategorie II a 10 respondentů z kategorie III.

Na třetí otázku odpovídělo správně (tedy alespoň: Tatry, sůl, folklór) pouze 8 respondentů ze všech oslovených (1 v kategorii I, 4 v kategorii II a 3 v kategorii

III), alespoň nějakou odpověď zkusilo zformulovat 22 respondentů (zbývajících 8 nedokázalo odpovědět vůbec). Faktem je, že s pohořím Vysoké Tatry si Prešov spojili pouze 3 respondenti, což mne poněkud překvapilo, byť je souvislost mezi oběma geografickými lokalitami spíše volnější (Tatry jsou součástí Prešovského kraje), solná ložiska zmínili 2 respondenti (v kategorii III), ve zbytku správných odpovědí zazníval zmiňovaný folklór. Mnohé formulované odpovědi byly velmi obecné (např. krásná příroda, čistý vzduch), část jich byla obsahově nekorektních.

Z výše uvedeného plyne, že Plzeňané nemají o „věčném partnerství“ s Prešovem povědomí téměř žádné (ve srovnání s Prešovskými mnohem menší), ovšem Prešov jako takový dokázali lokalizovat lépe než prešovští respondenti Plzeň. Poslední otázka vyzněla výrazně lépe pro Prešovské, výsledek je však daný především tím, že Prešov nemá na rozdíl od Plzně nic tak typického, co by ho proslavilo celosvětově (vaří se v něm sice rovněž pivo Šariš, ovšem ve srovnání s tím plzeňským nesporně tak proslavené není).

Respondenti odpovídali ochotněji v Plzni než v Prešově, kde byla u některých Prešovů patrná jistá nedůvěra vůči česky hovořícímu tazateli. Někteří prešovští respondenti však byli výrazně komunikativnější a rádi se podělili o své životní zážitky, které s Plzní mají spojené, což byl zase rozdíl oproti Plzeňanům. Příkladem za všechny budiž zhruba sedmdesátiletý důchodce Laco P. z Nižné Šebastové (součást dnešního Prešova), který celý život pracoval v hutích v nedalekých Košicích jako technik. Jako jeden z mála dokázal správně zodpovědět všechny položené otázky: do Plzně jezdil poměrně často do Škodových závodů, do západočeských lázní na rekreaci, dceru má provdanou v Kladně, takže povědomí o Plzni měl největší ze všech respondentů. V následném rozhovoru jsem se proto zeptal na několik dalších informací³⁸:

KŘ: Odpověděli jste správně, že Plzeň měla družbu s Prešovem. Pamatujete si, jak to tehdy probíhalo?

LP: Ano, byly to hlavně časté výměny delegací, různých, jezdili ti papaláši, ale taky normální lidi, třeba já. Prohlédli jsme si památky, nakoupili, večer zašli do pivovaru, setkali jsme se s kolegy ze Škodovky, co k nám jezdili do Košic. Tady v Prešově jinak nic nebylo, jen solivar a konzervárna. Taky na fotbal a hokej jsem chodil, když přijeli Češi z Plzně.

KŘ: A jak Vás napadlo, že název téhle ulice souvisí s tou družbou?

LP: Můj syn i vnuk sem chodili do školy, je tady průmyslovka. Průmyslovka na Plzeňské. Tak jsem se jednou někoho na výboru ptal, proč je to zrovna Plzeňská. Ale je to pěkné, ne?

³⁸ Rozhovor s Lacem P. vedený 30. 8. 2021 v 11,00-11,30 v Prešově v Plzeňské ulici, záznam v archivu autora.

KŘ: A v Prešovské ulici v Plzni jste někdy byl?

LP: To si nepamatuji. Nikdo nám o tom neříkal, že máte Prešovskou ulici. Jen jsem viděl Gerlachovský dům, to si pamatuji dobře, podle toho našeho tatranského štítu. Tam na náměstí ho máte. My také máme pěkné náměstí, viděl jste ho? Samé krásné domy, opravené.

KŘ: A jak po těch letech odloučení vnímáte Čechy? Někteří kolemjdoucí se mnou nechtěli mluvit, když slyšeli češtinu...

LP: Já mám Čechy rád, několik jich tu žije, i u nás v Šebastové. Rozumíme si. Stejně jako Vám dobře rozumím. Nechtěl jsem, aby se to rozpadlo, od Aše až do Košic, je to škoda. Ale máme se dobře a vy taky, to je důležité. A rozumíme si pořád.

KŘ: A co ti, kteří se mnou nechtěli mluvit?

LP: Nevím. To víte, lidi jsou různí. A tady je hodně divných lidí, Ukrajinci, cikáni. Někdo se bojí, tak asi proto. Ale vás Čechy máme rádi, byla to hezká doba, v tom Československu. Ale teď se máme taky dobře.

Dne 2. září 2021 jsem navštívil Státní vědeckou knihovnu v Prešově, kde jsem hodlal prostudovat prešovská dobová periodika s cílem nalézt další informace o vzájemných stycích obou měst. Hned u pultu registrace jsem narazil na zaměstnance knihovny Františka B., žijícího v Prešově, který se při zápisu mého bydliště spontánně rozhovořil: jako žák navštěvoval Základní devítiletou školu v Konstantinově ulici, která měla celá léta družbu s obdobnou školou v Horní Bříze na severním Plzeňsku. Velmi ochotně proto zodpověděl mých několik předem nepřipravených otázek³⁹:

KŘ: No podívejte, tady to mám vypsané z městské kroniky: 26. května 1962, delegace ZDŠ v Horní Bříze přijela do Prešova na návštěvu družební ZDŠ v Konstantinově ulici 5. Tam jste tedy chodil?

FB: Ano, přesně tak, jak říkáte. Družba trvala mnoho let, vždycky jeden rok jsme jeli my tam, druhý rok oni sem. Pokaždé to byli devátáci, poslední ročník.

KŘ: A vy si na pobyt v Horní Bříze vzpomenete?

FB: No samozřejmě. Já byl tehdy v devítce a měl jsem štěstí, že to zrovna vyšlo na naši třídu. Ani jsem o tom dopředu nevěděl, najednou nám řekli, celá třída jedete do Čech. Tak jsme jeli.

KŘ: A jaké na ten výlet máte vzpomínky?

³⁹ Rozhovor s Františkem B. vedený 2. 9. 2021 v 8,00-8,15 v Prešově v budově Státní vědecké knihovny v Prešově na nám. Mládeže, záznam v archivu autora.

FB: Nádherné! Viděli jsme přímo v továrně, jak vznikají dlaždice, celý provoz nám ukázali. A taky jsme navštívili Plzeň a Domažlice, moc pěkné vzpomínky na to mám. Rád bych se tam jednou zase podíval...ted' budu v důchodu, tak se tam určitě vypravím.

KŘ: A nezapomeňte na Prešovskou ulici, přímo v centru města, krásná ulice je to. Taková Plzeňská v Prešově není...

FB: Určitě, jsem na to zvědavý. Rád si to všechno znovu připomenu.

Od pultu registrace jsem se přesunul do studovny periodik. Její obsluze, Kataríně K., jsem plný entuziasmu během registrace příhodu s jejím kolegou vyprávěl ...a ona na to: „Horní Bříza? Tam jsem byla také, s jednou kamarádkou jsem si dlouho psala, dokonce víckrát jsem tam byla...“ Takže „výslech“ pokračoval⁴⁰:

KŘ: A vy jste také chodila do školy v Konstantinově ulici?

KK: Ne, já jsem z Výšné Šebastové, do školy jsem chodila tam. Ani nevím, kdy jsme se vlastně s kamarádkou našly, možná až na střední škole. Anebo měla družbu Vyšná Šebastová s Horní Břízou?

KŘ: To nevím, ale nebude problém to zjistit, třeba z kronik. A co vy si z návštěv Plzně a Plzeňska vybavujete?

KK: To byly krásné výlety! Celá ta oblast je nádherná, Plzeň, také do lázní v západních Čechách jsme jely, moc jsem si to tam užívala. A zase někdy tam vyrazím, cestuji ráda. Jen s kamarádkou už si bohužel léta nepíšeme.

Co nezaznamenali kronikáři a co nelze zjistit z písemných pramenů, to dodali pamětníci. Zdá se tedy, že tak zcela formální zase družba mezi Plzní a Prešovem nebyla.

III. Diskuse

Na základě studia archivních pramenů a rozhovorů s pamětníky i dalšími dotazovanými respondenty je možné pokusit se o vyvození některých hypotéz, s nimiž bude možné v následném výzkumu dále pracovat.

První se týká charakteru družby mezi oběma městy. Ta sice započala velmi aktivně a v intencích tehdejšího budovatelského entuziazmu, brzy však svoji počáteční energii očividně ztratila. Zda byly důvodem Radou zmiňované „úspory“ (patrně finančního charakteru), či něco jiného, lze těžko soudit. Osobně se domnívám, že se jednalo o družbu měst, které jedno s druhým prostě moc společného

⁴⁰ Rozhovor s Kateřinou K. vedený 2. 9. 2021 v 8,15-8,30 v Prešově v budově Státní vědecké knihovny v Prešově na nám. Mládeže, záznam v archivu autora.

neměla, což se na praktické spolupráci projevovalo. Vzájemné vztahy mohly sice povzbuzovat osobní sympatie představitelů obou měst (kupř. přátelství mezi Radou a Reinkrautem), na skutečně smysluplnou a oboustranně výhodnou spolupráci to však nestačilo. Formální přátelství tak vyznělo do ztracena a po roce 1989 bylo přerušeno zcela. Je však také možné, že podobné osudy měly i další družební vztahy mezi tehdejšími československými městy.

Druhá hypotéza reflektuje smysluplnost a podstatu partnerství mezi městy vzdálenými stovky kilometrů, v minulosti, ale i současnosti. Bude kupř. zajímavé zkoumat, jaký charakter má a v budoucnu bude mít partnerství Plzně a středoslovenské Žiliny, s níž plzeňské vedení podepsalo partnerskou smlouvu v září 2010. Bude tato spolupráce, postavená na skutečné dobrovolnosti, smysluplnější, plodnější a naplněnější než družba mezi Plzní a Prešovem? I to je zajímavý výzkumný záměr, jehož naplnění si však vzhledem k relativně krátké referenční době vyžádá ještě nějaký čas. V každém případě však určitě půjde o srovnání zajímavé.

O autorovi

Karel Řeháček (*1972), archivář Státního oblastního archivu v Plzni a pedagog katedry historie Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Zaměřuje se především na dějiny česko-německého soužití na západě Čech v 19. a 20. století (menšiny, menšinové školství a spolky, poválečné osudy obyvatelstva německé národnosti a konfiskace jeho majetku), na politické a sociální dějiny Plzně a západních Čech v letech 1914–1938 a na významné osobnosti dějin regionu.

E-mail: rehacek@soaplzen.cz

Pracovní úrazy a zdravotní péče u pomocných technických praporů (PTP) / Work Injuries and Medical Care in the Auxiliary Technical Battalions (PTP)

Radek Švec

Abstrakt

Ve svém příspěvku se věnuji tématu pracovních úrazů a zdravotní péče u pomocných technických praporů, které jsou podobně jako u ostatních internačních zařízení komunistického režimu (jako byly věznice a vězeňské tábory, civilní tábory nucených prací či internační kláštery) tématem méně známým a troufnu si tvrdit do značné míry i opomíjeným. Rozšířený pohled na tuto tematiku se čtenářům pokouším poskytnout také za pomoci výpovědí dobových pamětníků, které nám mohou pomoci udělat si o tehdejší situaci ucelenější obraz.

Abstract

In my contribution, I discuss the topic of work injuries and medical care in the Auxiliary Technical Battalions, which, like other internment facilities of the communist regime (such as prisons and prison camps, civilian forced labor camps, or internment monasteries), is a lesser known and, I dare say, widely neglected topic. I also try to provide readers with a comprehensive view of this topic with the help of testimonies of contemporary witnesses, which can help us to get a complete picture of the situation at the time.

Klíčová slova: Pomocné technické prapory; politická perzekuce; pracovní úrazy; zdravotní péče; nezákonnosti 50. let; vzpomínky pamětníků.

Keywords: Auxiliary Technical Battalions; Politically unreliable persons; Work injuries; Medical care; Political Persecution; Memories of Contemporary Witnesses.

Nucená práce patří k charakteristickým znakům totalitních režimů a její nedílnou součástí je i diskriminace a ekonomické využití pracovní síly dopředu vytipoovaných skupin obyvatelstva. Není proto nikterak překvapující, že tento specifický druh mimosoudní perzekuce byl v minulosti uplatňován také v armádě, kde k tomu byly zvláště příhodné podmínky. Po druhé světové válce se pak stal na řadu let součástí vojenského systému v řadě evropských zemí, v nichž bylo zaváděno totalitní společenské zřízení sovětského typu. Do této skupiny můžeme přiřadit i systém pomocných technických praporů zavedený v československé armádě v letech 1950 až 1954. Ve svém následujícím příspěvku bych se rád věnoval tématu pracovních úrazů a zdravotní péče u pomocných technických praporů, které jsou podobně jako u ostatních internačních zařízení komunistického režimu (jako byly věznice a vězeňské tábory, civilní tábory nucených prací či internační kláštery) tématem méně známým a troufnu si tvrdit do značné míry i opomíjeným. Relevantní informace o úrazech a zdravotní péči u pomocných technických praporů můžeme hledat na stránkách dobového tisku či v archivních pramenech jen s nemalými obtížemi, neboť řada úrazů se vůbec neevidovala, aby velitelé i podniky měli co nejméně problémů a řada dokumentů byla rovněž skartována. Přehledy nemocí, i velmi vážných a s trvalými následky, se často vůbec nevedly. Rozšířený pohled na tuto tematiku nám tak můžou poskytnout výpovědi dobových pamětníků, které nám mohou pomoci udělat si o situaci ucelenější obraz.

Pomocné technické prapory – představení ve zkratce

Pomocné technické prapory (dále jen PTP) byly útvary Československé armády, které v letech 1950 až 1954 sloužily pro internaci a převýchovu tzv. politicky nespolehlivých osob, které podléhaly tehdejšímu brannému zákonu. Nejdůležitějším důvodem jejich vzniku bylo zajištění levné pracovní síly pro vybraná hospodářská odvětví. Druhým nejdůležitějším důvodem pak byla skutečnost, že se mohly stát příhodným nástrojem perzekuce nepohodlných osob. Díky PTP tak mohli být vojáci, kteří byli považováni za nespolehlivé, izolováni od bojových útvarů.

Důležité je na tomto místě také podotknout, že celý systém fungování PTP neměl oporu v československých dobových zákonech ani mezinárodním právu. Tehdejší branný zákon dovozoval využití vojáků v činné službě k pracovní činnosti pouze dočasně a jen za mimořádných podmínek. Branci, považovaní za politicky nespolehlivé, ovšem strávili u PTP celou vojenskou službu a často i mnoho měsíců nad její rámeček.

Výběr branců do PTP probíhal na základě osobních, politických i sociálních hledisek, nikoliv však pouze těchto osob samotných, ale i jejich příbuzných. Všichni vojáci, které výběrové komise označily jako nespolehlivé, byli přiděleni

k PTP. „Pétépáci“ byli „vojáky druhé kategorie“ a jejich vojenská služba neměla s přípravou na obranu domoviny nic společného. Představovali velmi mobilní a zároveň zcela bezprávnou pracovní sílu, kterou mohlo vedení armády použít kdekoliv, kdykoliv a k čemukoliv. Jejich dřina přinášela do armádního rozpočtu značné zisky, například v roce 1953 to bylo více než čtyřicet miliónů korun.¹

Lehké a těžké PTP – odlišnosti a statistiky

Z našeho hlediska je důležité také rozdělení PTP – a to na lehké a těžké. Těžké PTP pracovaly v hlubinných dolech, především na Ostravsku. Na brance zde čekala těžká dřina, jejich nezkušenost ve spojení s častým nedodržováním bezpečnostních předpisů v souvislosti s nutností plnit stále vyšší normy činila jejich práci mnohdy extrémně nebezpečnou. Pozitivním faktorem u těžkých PTP bylo pevné zdravotnické zázemí. Kromě stálého lékaře pracovali na ošetrovně i další zdravotníci, což byli spolehliví poddůstojníci, absolventi kurzu pro zdravotní personál.² Oproti tomu „lehčí pétépáci“ pracovali většinou u vojenských a státních podniků, nejčastěji po menších pracovních skupinách. Kromě stavební pracovní činnosti byli nasazováni také v kamenolomech, při těžbě písku a při úpravách terénu. Podíleli se na výstavbě kasáren, letišť, továren, bytových domů, železničních tratí či silnic a mostů. Až na velké výjimky jim bylo poskytováno nevyhovující ubytování i stravování. S lékařskou péčí byl u lehkých PTP velký problém, neboť kvůli velkému množství odloučených jednotek na různých pracovištích (mnohdy značně odlehlých) zde často službu vykonával jenom jeden zdravotník vybavený pouze zdravotnickou brašnou, takže se stávalo, že zraněný příslušník PTP se dostal k lékařskému vyšetření někdy až po delší době, což často mělo neblahý vliv na výsledek jeho léčby.³

Pracovní úrazy u PTP

Vzhledem k již zmíněným okolnostem bohužel nemáme o úrazech přesné údaje ani příliš relevantních čísel. Pracovní úrazy však byly po celou dobu existence PTP průvodním jevem namáhavé a velmi často také nebezpečné práce „těžkých a lehkých pétépáků“. Domnívám se však, že bychom se dopustili chyby, kdybychom přijali názor, že „*mnohé úrazy nepochybně souvisely s nízkou kázní, které*

¹ BÍLEK, Jiří. Vojáci i občané druhé kategorie: "pétépáci": Na okraj jednoho výročí, *Dějiny a současnost*, no. 4, 2016, s. 37.

² RICHTER, Oldřich. Zdravotní služba a hygienické poměry u PTP z pohledu medika – pétépáka. *Svědectví o organizaci a životě PTP. Sborník příspěvků přednesených na konferenci o PTP 19. a 20. června 2002 v Praze, Praha: Ústřední rada PTP-VNTP, 2003. s. 16.*

³ RICHTER, Oldřich. Zdravotní služba a hygienické poměry u PTP z pohledu medika – pétépáka, s. 19.

u PTP byla. “⁴ Tento ne vzácně vyslovovaný názor skutečně nelze považovat za nikterak zvláště relevantní. Jistě, problémy s pracovní kázní se zde občas vyskytnout mohly, ale jednalo se spíše o tehdejší interpretaci armádních složek, kterou dnes můžeme s jistotou označit za tendenční. Příčinou pracovních úrazů bylo především nedostatečné zapracování do řemesla a z toho plynoucí nedodržování bezpečnostních předpisů, zařazování zdravotně nezpůsobilých osob, nadměrná přesčasová práce či šikana od velitelů v mimopracovní době. Velká část „pétápáků“ (snad s výjimkou branců původně pracujících v zemědělství) nebyla na tak těžkou práci zvyklá. Dalším problémem pak bylo často nedostatečné zaškolení. Zaškolení těch, kteří měli poprvé fírat na šachtě, bylo skutečně minimální. Většinou trvalo tři až čtyři hodiny a v některých případech nebylo dokonce vůbec žádné.⁵ Zkrátka, zatímco učební doba havířských učňů byla standardně dvouletá, členům PTP musel stačit na zaškolení necelý den. Co se týče lehkých pomocných technických praporů, zde se o zaškolení nedá hovořit vůbec. Pamětník Ivo Rezníček situaci popisuje následovně: „*Nejvíce ke zranění docházelo u kněžských rot, které bez jakékoliv instruktáže a zacvičení pracovaly při kácení stromů v lese a jelikož nebyli ani fyzicky zvyklí na běžnou manuální práci, docházelo zde k častým úrazům a to i takovým, při kterých byla nutná hospitalizace ve vojenské nemocnici.*“⁶ S různými stavebními a odbornými pracemi se museli seznamovat až „za pochodu“ při práci s civilními dělníky.⁷ Druhou bezesporu velmi důležitou příčinou úrazů bylo nedodržování bezpečnostních předpisů. „Pétápáci“ k němu byli často přímo či nepřímo nuceni vedením podniků, které ve snaze plnit plán nedodržovaly platná bezpečnostní nařízení. Známou praxí často bylo, že se například při důlním neštěstí narychlo napravovaly nedostatky, které na příslušném pracovišti před smrtelným úrazem byly, protože v následném zápisu o úrazu musel být stav pracoviště uveden. Osmihodinová pracovní doba, která fungovala v padesátých letech, byla v případě PTP samozřejmě porušována. Například když se na šachtách neplnil plán, často se fíralo po 10, 12 a někdy i 16 hodinách. V případě PTP se velmi často přehlíží fakt, že jednu z největších „zásluh“ na těžkých pracovních úrazech měli na svědomí velitelé rot, kteří ve snaze zavděčit se svým nadřízeným nedopřávali příslušníkům PTP potřebný odpočinek. Zákonitě se musel projevit také nedostatek spánku, jehož nezbytná doba nebyla často dodržována. Když k tomu připočteme ještě namáhavá vojenská cvičení, vyhlásování poplachů i několikrát za noc, bylo následné vyčerpání

⁴ BÍLEK, Jiří. Pomocné technické prapory: *O jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002. ISBN 80-902885-7-X, s. 140.

⁵ HOLEC, František. Pracovní úrazy u PTP. In: *Svědectví o organizaci a životě PTP. Sborník příspěvků přednesených na konferenci o PTP 19. a 20. června 2002 v Praze*, Praha: Ústřední rada PTP-VNTP, 2003. s. 12.

⁶ RŮŽIČKA, Jiří, DROBÍLEK, Augustin. Hořké vzpomínání: *Z dopisů a vzpomínek chlapců pétápáků*. Praha: VTPN Praha, 1999. ISBN 80-238-8956-7, s. 274

⁷ HOLEC, František. Pracovní úrazy u PTP, s. 12.

logickou příčinou zvýšené úrazovosti. Co se týče samotných úrazů, běžné úrazy jako například tržné rány, zlomeniny, zhmožděniný atd. se neevidovaly, i když ošetření provedla nemocnice. Zraněný „pétépák“ byl převelen do vojenského zaměstnání u roty, bez nároku na nemocenské dávky, odškodnění za úraz a ani odpočinek na vojenské ošetrovně. Pohlíženo na něj bylo spíše jako na sabotéra. I proto se často stávalo, že se některé úrazy snažili příslušníci PTP mezi sebou ošetřit „svépomocí“. O této situaci hovoří například bývalý člen PTP pan Richter, který jako student medicíny ošetřoval svoje kamarády u PTP. Jak celý postup probíhal, popisuje takto:

Maminka byla zaměstnaná na zubárně v Klatovech, tak její obvodní lékař mně vždycky poslal recept, respektive mamince, vyzvedla ho, dala do malého balíčku a poslala jako dopis, já jsem pak s pomocí těchto lékařů ošetřoval ty kluky, kteří na ošetrovnu nešli, protože měli třeba odřenou ruku, nebo něco takového. Chodili ke mně, já jsem jim to obvazoval.⁸

Další pamětník Miroslav Petrášek byl sám obětí dvou úrazů, které popisuje následovně: „Měl jsem na šachtě dva nebezpečné úrazy. Chodbou běží tažné lano a na něj se připínají vozíky. Jednou se ale našponované lano vymrštilo a praštilo mě přes obličej. Přitom mi přerazilo nos a málem jsem přišel o oko. Podruhé jsem zase spadl pod vozíky a měl jsem štěstí, že jsem se tam vešel, jinak by mě to pořádně zmačkalo.“⁹ Další pamětník Stanislav Česka popisuje svoji zkušenost s pracovními úrazy takto: „Vzpomínám si na opařeniny, když se z nákladního výtahu při asfaltování střechy převrátil kýbl s asfaltem. Spadl na kluky dole, takže měli těžké popáleniny a zlomeniny. Byla tam další různá zranění, každou chvíli něco...“¹⁰ Těžké úrazy během své služby popisuje i další pamětník Julius Lukeš: „Těžké úrazy se děly na dráze. Vzpomínám si, jak chtěl jeden voják přeskočit mašinu za chodu, když vykládal šterkopisek, jenže ho to sebralo a vzalo mu to obě nohy.“¹¹ Častou příčinou velké úrazovosti byla skutečnost, že „pétépáci“ byli zařazováni na velmi nebezpečná stanoviště, na nichž civilní zaměstnanci odmítali pracovat. Vojáci však na takovou práci jít museli, neboť odmítnutí bylo považováno za nesplnění rozkazu, což mohlo mít pro dotyčné neblahé následky. Žádné dochované statistiky ohledně počtu úrazů u jednotek PTP bohužel nemáme k dispozici. Dostupný souhrnný údaj z roku 1952 však hovoří o tom, že u všech vojenských jednotek došlo jen za tento rok k 2750 lehkým, 518 těžkým

⁸ Rozhovor Radka ŠVECE (doktorand Západočeské univerzity v Plzni) s Oldřichem Richterem (bývalým příslušníkem PTP), dne 10. 1. 2016 v Zelené Lhotě, přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu Radka Švece, Chanovice 71.

⁹ GÁLIS, Radek. Černí Baroni od Černé věže. České Budějovice: Měsíc ve dne, 2017. ISBN 978-80-906469-7-1, s. 162.

¹⁰ GÁLIS, Radek. Černí Baroni od Černé věže, s. 33.

¹¹ GÁLIS, Radek. Černí Baroni od Černé věže, s. 117.

a 40 smrtelným úrazům.¹² Na smrtelné úrazy vzpomíná také pamětník Václav Kulhánek: „*U jedné roty bylo za jediný rok šest mrtvých... Na stavbě v Kamenici nad Cikorkou jednou spadl koš od míchačky na dva vojáky a zabil je.*“¹³ Smrtelný úraz zažil při svém působení u PTP i další bývalý člen těchto útvarů Václav Šulista: „*Viděl jsem několik úrazů včetně smrtelného a při službě na ošetrovně jsem zažil tři sebevraždy.*“¹⁴ Ve své autobiografické knize popisuje bývalý člen PTP Jan Ondo nehodu, při které zahynul jeho kamarád Fero: „*Zamotalo sa mu lano, preto vozík zastavil a rozmotával lano. To se mu uvolnilo, vozík plný uhlia sa pohol a pritlačil ho na bariéru. Rozmliadžilo mu to chrbicu. Začul sem hlasný výkrik, bežal som tam, ale už bolo neskoro. Privolaný lekár skonštatoval smrť.*“¹⁵

Dodnes stále zůstává a nejspíš i nadále zůstane nezodpovězenou otázkou, kolik „pétépáků“ přišlo během své vojny o život. V dané době se o úrazech na šachtách psát ani mluvit nesmělo, aby se neoslaboval oficiální nábor občanů do hornictví. O těchto případech tak věděli pouze příslušníci roty či příslušníci odloučeného pracoviště a členové rodiny postiženého.¹⁶

Smrtelné úrazy však nebyly ničím neobvyklým ani u obdobných útvarů v dalších státech východního bloku. Zde je již možné se nějakých konkrétních dat dopátrat. Mečislav Borák ve své studii uvádí, že např. podle polských statistik bylo za období let 1951 až 1956 celkem zaznamenáno 10 199 úrazů, z toho 256 smrtelných.¹⁷ Nejvíce příslušníků PTP přišlo o život při práci v dolech. Bylo to zejména při závalech, kdy docházelo ke zlomeninám lebky, vazů, krční páteře, přerušení míchy, zlomení páneve apod.

Mnozí „pétépáci“ se sice tomu nejhoršímu vyhnuli, ale z vojny si odnášeli trvalé následky, a to většinou bez jakéhokoli nároku na odškodnění.¹⁸ O to mohli poprvé požádat až po roce 1989, pokud se ovšem tohoto období vůbec dožili. Krutou pravdou bohužel zůstává, že armáda ani po necelých čtyřech desetiletích nechtěla mít nic společného s těmi, na jejichž špatném stavu se trvale podepsala. Až v následujících letech byla postupně přijata potřebná právní opatření, která bývalým členům PTP alespoň částečně kompenzovala jejich těžký úděl v minulosti. Kromě odškodnění za úrazy a nemoci, kterými trpěli v době své vojenské

¹² VHA Praha. Fond 21. PTP. SM 1953, příl. 1

¹³ GÁLIS, Radek. Černí Baroni od Černé věže, s. 102.

¹⁴ GÁLIS, Radek. Černí Baroni od Černé věže, s. 210.

¹⁵ ONDO, Ján. Armáda bez zbraní. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1997. ISBN 80-7162-125-0, s. 115.

¹⁶ RŮŽIČKOVÁ, Lenka. PTP aneb Černí Baroni. Praha: Univerzita Karlova, 2006, s. 53.

¹⁷ BORÁK, Mečislav. Fenomén tzv. vojenských táborů nucené práce v Československu a jeho mezinárodní souvislosti. In: *Slezský sborník Acta Silesiaca. Čtvrtletník pro vědy o společnosti. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea*, 2000. ISBN 20000037-6833, s. 87.

¹⁸ BÍLEK, Jiří. Pétépáci aneb Černí baroni úplně jinak: *Výprávení o jednom z bílých míst naší nedávné historie*. Plzeň: Nava, 1996. ISBN 80-85254-71-9, s. 98.

služby, mají ti, kteří byli prokazatelně k PTP zařazeni z politických důvodů, nárok na lékařskou péči ve vojenských zdravotnických zařízeních a na příplatky na rekondiční a lázeňské pobyty, stejně tak jako nárok na bezplatnou pečovatelskou službu.

Lékařská péče u PTP

Vzhledem k zvláště obtížným pracovním úkolům a pracím v objektech, kde hrozilo značné nebezpečí úrazů a nemocí z povolání, očekávali bychom u PTP zřejmě obzvláště pečlivě organizovanou zdravotní službu. Zdaleka tomu ovšem tak nebylo. Lékařská péče byla podobně jako hygienické podmínky obecně na velmi nízké úrovni, i když se mohla podstatně lišit u jednotlivých útvarů a pracovišť. O specifických problémech týkajících se zdravotní péče u lehkých a těžkých PTP jsme si řekli již o něco výše. Souhrnně lze určitě říci, že jednodušší byla situace u těžkých praporů v tom, že zůstávaly organickými jednotkami, měly zpravidla jedno pracoviště. To znamenalo většinou také lepší stravování, hygienické podmínky a možnost lékařské péče v praporní ošetrovně nebo v závodní ordinaci.¹⁹

Celková roztržitost zdravotní služby však i u nich vedla k tomu, že zejména zdravotní dokumentace nemohla být vedena soustavně. Už odvodní řízení se většinou konalo bez úzké spolupráce s civilním zdravotnictvím, bez předběžného zápisu a také bez předběžného vyšetření.²⁰ Po celou dobu fungování PTP pak bylo hlavním zájmem velitelů, aby co největší počet vojáků pracoval, protože dostávali finanční bonusy za dobré pracovní výsledky. Co se týče samotných lékařů, s ohledem na jejich celkový nedostatek nesloužili na počátku padesátých let až na několik málo výjimek vystudovaní vojenští lékaři (v roce 1952 byli z 20 hlavních lékařů jen tři důstojníci z povolání), ale funkce často vykonávali lékaři v základní službě či dokonce ze studií vyloučení medicí. ²¹ To byl i případ pamětníka Iva Řezníčka, který byl vyloučen z šestého semestru medicíny Palackého univerzity v Olomouci a po politické prověrce přerazen k PTP: „*Za 38 měsíců jsem vystřídal 16 pracovišť. Byly mi dány knihy nemocných, recepty a příkazy k převozu do nemocnice. Podléhal jsem lékařům z nejbližší posádky a knihu nemocných jsem dával veliteli roty k podpisu. Všem jsem dopoledne pracoval na stavbě a odpoledne ordinoval.*“²²

Jak vypadala zdravotní služba u PTP nastiňuje také Václav Šulista, který během svého působení u PTP pracoval na ošetrovně 10 měsíců. Svoje zkušenosti

¹⁹ BÍLEK, Jiří. Vojáci s lopatou, krumpáčem a sbíječkou: K 60. výročí zrušení posledních pomocných technických praporů, *Historie a vojenství*, vol. 63, no. 3, 2014, s. 19

²⁰ RICHTER, Oldřich. Zdravotní služba a hygienické poměry u PTP z pohledu medika – pétépáka, s. 19.

²¹ BÍLEK, Jiří. Pomocné technické prapory, s. 114.

²² RŮŽIČKA, Jiří, DROBÍLEK, Augustin. Hořké vzpomínání, s. 274.

popisuje následovně: „Byla to těžká služba, možná těžší než celé moje předcházející fárání. Byli jsme na to spolu s lékařem tři... Vstávali jsme už ve 4 hodiny ráno, abychom podchytili nemocné například s teplotou nebo úrazem, kteří měli jít na ranní směnu. Spát jsme chodili o půlnoci, když jsme předtím ošetřili případné úrazy z odpolední směny, která se vracela na večeri po 22. hodině. Měli jsme 25 lůžek, což je dneska malé interní oddělení. Ke zdravotnické práci jsme pochopitelně měli celkovou péči o umístění na ošetřovně, to znamená donášku stravy, administrativu atd. Dělal jsem všechna možná vyšetření a hodně se naučil z lékařských oborů. Například diagnózu kapavky, sedimentaci, počítání krevního obrazu, výplachy uší, měření tlaku, různé komplikované obvazy apod. Po deseti měsících ale mé působení na ošetřovně skončilo, protože soudruh Čepička, tehdejší ministr obrany, rozhodl, že lidé s klasifikací E nesmějí být na tzv. plánovacích místech. Z ošetřovny mě proto vyhnali.“²³ Lékaři byli po celou dobu svého působení u PTP pod velkým tlakem velitelů, aby nemocnost byla co nejnižší (běžné bylo například opatření, že kdo se přihlásil na ošetřovně jako nemocný, nedostal několik dnů či dokonce týdnů žádnou vycházku).²⁴ Nemocnost zkrátka představovala ohrožení plnění úkolů a plánu, což bylo hlavní kritérium hodnocení jednotky i jejího velení. Některá poranění tak byla ošetřována svépomocí, podobně jako se přecházela nehořečnatá onemocnění. Jak taková ošetření probíhala, popisuje pan Richter:

Radši o tom nemluvit, strašlivé. Jenom pro ilustraci, aby se moc necho-dilo na ošetřovnu (kdo se cítil nemocný, tak se musel při nástupu zapsat do kníčky nemocných a šlo se na ošetřovnu, ta byla mimo tábor, v ulici tam byl dlouhý barák, to byla ošetřovna a bydlel tam velitel), aby se omezilo to chování, to stonání, tak kdo šel na ošetřovnu, nedostal 14 dní žádnou vycházku. Já jsem tam přestal potom chodit, když mi něco bylo, tak jsem se kurýroval sám.²⁵

Toto vše mělo na zdravotní stav mužstva nepříznivý vliv, což se po propuštění promítalo i do civilního života. O lékařské péči hovoří ve své studii také Mečislav Borák, který konstatuje, že zdravotní péče byla na velmi nízké úrovni a často byla zajišťována pouze „svépomocí“ v rámci praporu.²⁶ Jiří Bílek ve své monografii *Pomocné technické prapory – o jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci* uvádí, že většina lékařů se snažila v duchu Hippokratovy přísahy nemocné léčit podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, mnohdy i proti

²³ GÁLIS, Radek. Černí Baroni od Černé věže, s. 209.

²⁴ RICHTER, Oldřich. Zdravotní služba a hygienické poměry u PTP z pohledu medika – pétépáka, s. 20.

²⁵ Rozhovor Radka ŠVECE (doktorand Západočeské univerzity v Plzni) s Oldřichem Richterem (bývalým příslušníkem PTP).

²⁶ BORÁK, Mečislav. Fenomén tzv. vojenských táborů nucené práce v Československu a jeho mezinárodní souvislosti, s. 87.

vůli velitelů.²⁷ Nebylo tak tomu ale samozřejmě vždy, například pan Richter se k jejich lékařům vyjadřuje následovně:

*Ten lékař, kterého jsme tam měli, to byl, dej mu pánbůh věčnou slávu, už bude mrtvý, strašný ničema, sám jsem to zažil na vlastní kůži.*²⁸

Nutno podotknout, že velitelé se někdy snažili „pétépákům“ zabránit v tom, aby lékaře vůbec navštívili. Bývalý člen PTP Ladislav Nešpor popisuje svoji zkušenost následovně: „*Když jsem se hlásil na ošetřovně s rozmačkanými prsty na ruce, dostal jsem 10 dnů basy.*“²⁹ Tento faktor měl bohužel do značné míry za následek, že poškozen na zdraví byl v té době prakticky každý desátý voják.³⁰ Bývalý člen PTP František Voráč popisuje svoji zkušenost s nepříjemnou kožní chorobou: „*V Karvině jsem po několika měsících práce v dolech onemocněl kožní chorobou, kterou nedokázali vyléčit ani ve vojenské nemocnici, na propuštění do civilu to ale podle vojenských lékařů nestačilo, a tak jsem pobyl asi 6 měsíců na ošetřovně u posádky v Orlové.*“³¹ Příslušníci bylo často před propuštěním do civilu nuceni podepsat prohlášení o dobrém zdravotním stavu a zavázat se, že v budoucnu nebudou požadovat za újmu na zdraví odškodnění. Tuto skutečnost dokládá také výpověď dalšího pamětníka Josefa Macka: „*Před propuštěním jsem musel podepsat prohlášení o svém dobrém zdravotním stavu a zavázat se, že v budoucnu nebudu na armádě žádnou peněžitou náhradu požadovat. Případnou újmu na zdraví způsobenou během výkonu vojenské služby.*“³² Jiří Hezký ve svém almanachu uvádí, že více než polovina pétépáků v domažlickém okrese utrpěla během služby u PTP zranění či vážné onemocnění.³³

Závěrem musíme konstatovat, že zdravotní služba PTP i přes všechny její uvedené nedostatky nakonec splnila pro komunistický režim nejdůležitější úkol – dokázala v dané době udržet praceschopnost většiny internovaných příslušníků PTP. Nerozvíjela svou činnost z hlediska prevence, což od ní dost pravděpodobně nebylo ani očekáváno. Za to dokázala tehdejšímu režimu zajistila ekonomická čísla, která nutně potřeboval. Navzdory nevyhovující lékařské péči příslušníci PTP dosahovali vysokých výkonů a často vysoce překračovali stanové normy. Jejich oficiálně přiznávaná produktivita byla v průměru o 20–40 % vyšší než

²⁷ BÍLEK, Jiří. Pomocné technické prapory, s. 115

²⁸ Rozhovor Radka ŠVECE (doktorand Západočeské univerzity v Plzni) s Oldřichem Richterem (bývalým příslušníkem PTP).

²⁹ KRÁSA, Pavel. Almanach Svazu PTP ČR. Beroun: Ústřední rada Svazu PTP, 2003, s. 38.

³⁰ VANÍČEK, Petr. Čepičkovi otroci v paměti národa. Praha: Primus, 2006. ISBN 80-86207-69-2, s. 49.

³¹ VORÁČ, František. Návrat byl nežádoucí: *Příběhy pétépáků z Blanenska*. Brno: Barrister a Principal, 2012, ISBN 978-80-87474-56-3, s. 240.

³² RŮŽIČKA, Jiří, DROBÍLEK, Augustin. Hořké vzpomínání, s. 241.

³³ HEZKÝ, Jiří. Almanach domažlických pétépáků. Domažlice: Okresní úřad Domažlice, 2002. ISBN 80-239-0263-6, s. 16.

u civilních zaměstnanců.³⁴ Celkově se odhaduje, že za dobu své existence odevzdaly PTP státu úctyhodné dílo v hodnotě přes 2 biliony korun v nové měně.³⁵ Nebude tak jistě daleko od pravdy tvrzení, že právě režimem proskribovaní „pétépáci“ měli nemalý podíl na celkové výkonnosti národního hospodářství. To, že přitom internovaní „pétépáci“ prodělali zdravotní změny somatické i psychické, které nepříznivě ovlivňovaly jejich zdravotní stav po celý zbytek života, je věcí jistou.

Literatura:

BÍLEK, Jiří. Pétépáci aneb Černí baroni úplně jinak: *Vyprávění o jednom z bílých míst naší nedávné historie*. Plzeň: Nava, 1996. ISBN 80-85254-71-9.

BÍLEK, Jiří. Pomocné technické prapory: *O jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002. ISBN 80-902885-7-X.

BÍLEK, Jiří. Vojáci i občané druhé kategorie: „pétépáci“: Na okraj jednoho výročí, *Dějiny a současnost*, no. 4, 2016, s. 34–37.

BÍLEK, Jiří. Vojáci s lopatou, krumpáčem a sbíječkou: K 60. výročí zrušení posledních pomocných technických praporů, *Historie a vojenství*, vol. 63, no. 3, 2014, s. 17–27.

BORÁK, Mečislav. Fenomén tzv. vojenských táborů nucené práce v Československu a jeho mezinárodní souvislosti. In: *Slezský sborník Acta Silesiaca. Čtvrtletník pro vědy o společnosti*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2000. ISBN 2000 0037-6833, s. 78–92.

GÁLIS, Radek. Černí Baroni od Černé věže. České Budějovice: Měsíc ve dne, 2017. ISBN 978-80-906469-7-1.

HEZKÝ, Jiří. Almanach domazlických pétépáků. Domazlice: Okresní úřad Domazlice, 2002. ISBN 80-239-0263-6.

HOLEC, František. Pracovní úrazy u PTP. In: *Svědectví o organizaci a životě PTP. Sborník příspěvků přednesených na konferenci o PTP 19. a 20. června 2002 v Praze, Praha: Ústřední rada PTP-VNTP*, 2003. s. 12–15.

JUZA, Josef. Svědectví o PTP okresu Rychnov nad Kněžnou. Rychnov nad Kněžnou: Svaz PTP okresní klub Rychnov nad kněžnou, 1996. ISBN 80-901757-3-2.

KRÁSA, Pavel. Almanach Svazu PTP ČR. Beroun: Ústřední rada Svazu PTP, 2003.

³⁴ VANÍČEK, Petr. Čepičkovi otroci v paměti národa, s. 51.

³⁵ VANÍČEK, Petr. Čepičkovi otroci v paměti národa, s. 51.

ONDO, Ján. Armáda bez zbraní. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1997. ISBN 80-7162-125-0.

RICHTER, Oldřich. Zdravotní služba a hygienické poměry u PTP z pohledu medika – pétépáka. *Svědectví o organizaci a životě PTP. Sborník příspěvků přednesených na konferenci o PTP 19. a 20. června 2002 v Praze, Praha: Ústřední rada PTP-VNTP, 2003. s. 16–21.*

RŮŽIČKA, Jiří, DROBÍLEK, Augustin. Hořké vzpomínání: *Z dopisů a vzpomínek chlapců pétépáků*. Praha: VTPN Praha, 1999. ISBN 80-238-8956-7.

RŮŽIČKOVÁ, Lenka. PTP aneb Černí Baroni. Praha: Univerzita Karlova, 2006.

VANÍČEK, Petr. Čepičkovi otroci v paměti národa. Praha: Primus, 2006. ISBN 80-86207-69-2.

VORÁČ, František. Návrat byl nežádoucí: *Příběhy pétépáků z Blanenska*. Brno: Barrister a Principal, 2012, ISBN 978-80-87474-56-3.

Rozhovor s pamětníkem:

Rozhovor Radka ŠVECE (doktorand Západočeské univerzity v Plzni) s Oldřichem Richterem (bývalým příslušníkem PTP), dne 10. 1. 2016 v Zelené Lhotě, přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu Radka Švece, Chanovice 71.

Archivní zdroje:

VHA Bratislava. Fond 63. PTP. Inv. č. 45.

VHA Praha. Fond 21. PTP. SM 1953, příl. 1.

O z n á m e n í o ú r a z u .

Jméno a příjmení: des. zákl.sl. K l a b a n Jaroslav
 a těleso: P.S. 35/Co -V, Prešov
 rození: 1930

Popis o zranění:
 dne 25.2.t.r., kolem 15.30 hod. na staveništi Nižná Šebastová.
 jmenovaný pracoval jako pomocník při míchačce malty. Šel se podívat,
 zda-li zedníci potřebují v dosazovací nádrži ještě maltu. Při přechá-
 zení po lešení sklouzla mu noha po vlhké fošně a spadl do jámy asi
 3.5 m hluboké, otvorem, jímž se podávala malta zedníkům, a dopadl
 mezi cihly a kalfas. Svedkové voj. Vašíček Miroslav a voj. Valovič
 Cyril, oba příslušníci téhož útvaru.

Lékařský náález:
 Otevřená fractura levé končetiny.

Poskytnuta první pomoc:
 Jmenovaný byl z jámy vyproštěn pomocí lana, nakořik se jednalo o ot-
 řecturu, byla končetina obvázaná a fixována provizorně vytvořenými
 dlehami. Během 30 minut byl odvezen sanitním autem do FN Prešov.

Diagnosa:
 Odlomený malleolus tibialis, a fibula příčně zlomena, asi 6 cm n-
 zevním kotníkem, s malou dislokací co do osy.

Stupeň zranění:
 Těžké.

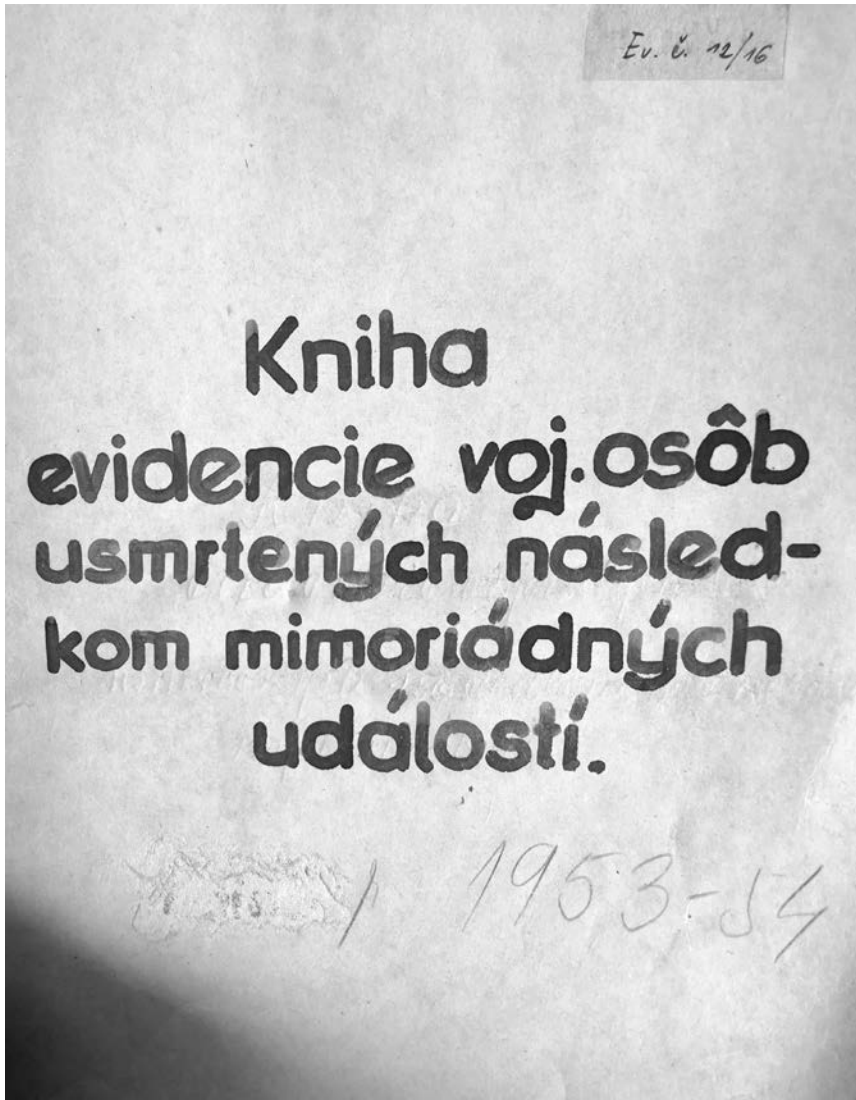
Doba léčení:
 10 - 12 týdnů

Následky zranění:
 Méněcennost kotníku.

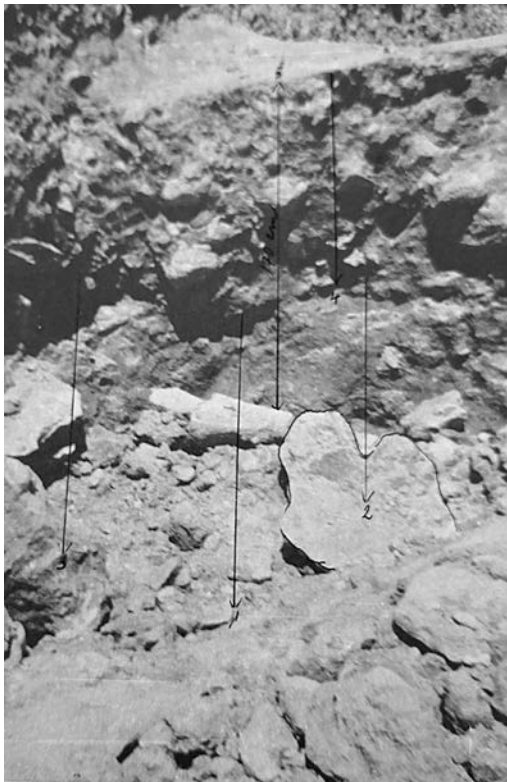
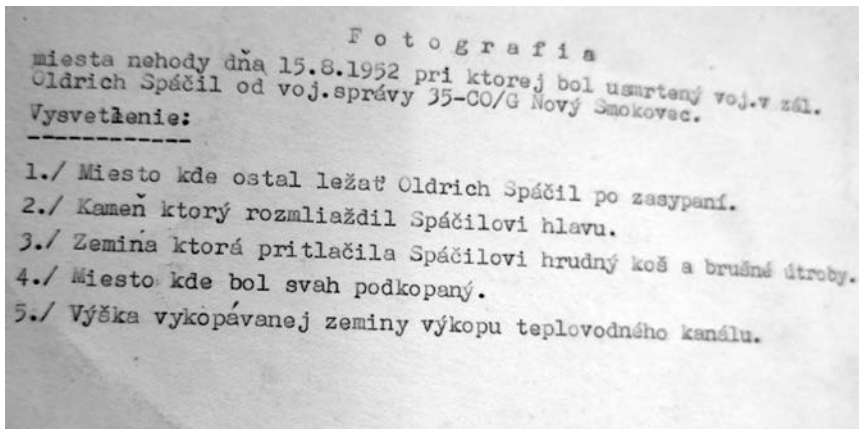
Stalo se zranění vinou vojenské služby?
 A n o

MUDr. B. KINDEL

Příloha č. 2 Oznámení o úrazu
 VHA Bratislava. Fond 63. PTP. Inv. č. 45.

Příloha č. 3 Kniha evidence usmrčených osob
VHA Bratislava. Fond 63. PTP. Inv. č. 45.

Příloha č. 4 Dokumentace místa
smrtné nehody
VHA Bratislava. Fond 63. PTP.
Inv. č. 45.

Příloha č. 5 – Dokumentace oběti smrtelného úrazu
VHA Bratislava. Fond 63. PTP. Inv. č. 45.

O autorovi:

*Mgr. Radek Švec (*1991)* vystudoval obory Obecné dějiny a Moderní dějiny na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Od roku 2018 studuje doktorský obor Moderní dějiny na téže fakultě. V současné době se zabývá problematikou komunistického režimu v Československu, zejména politickou perzekucí a nezákonnostmi 50. let.

Email: svecr@khv.zcu.cz

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

Jak ženy-matky hodnotily vliv pandemie na svůj osobní život / Impacts of the Pandemic Crisis on Women-Mothers

Marie Fritzová

Abstrakt

Předkládaný příspěvek mapuje vliv pandemické krize za rok jejího trvání na každodenní život žen-matek v České republice – především v Plzeňském kraji. Celkem bylo dotázáno 194 respondentek (145 z Plzeňského kraje). Studie se postupně věnuje pěti tematickým okruhům, na které respondenty odpovídaly a to na: Vnímání rizik samotné nemoci COVID-19, psychický dopad pandemické krize, ekonomický dopad pandemické krize, vliv na každodenní život a názor respondentky na fungování české společnosti a vlády v době pandemie.

Abstract

This study focuses on the effects of a pandemic crisis during its first year on women-mothers in the Pilsen Region. A total of 194 respondents (145 from the Pilsen Region) were interviewed. The study gradually deals with five topics to which the respondents answered: Perception of the risks of the COVID-19 disease itself by the respondents. The psychological impact of a pandemic crisis on the respondent. The economic impact of the pandemic crisis on the respondent. The influence on the everyday life of the respondent and the respondent's opinion on the functioning of Czech society and government during the "corona crisis."

Klíčová slova: Ženy-matky; pandemie; COVID-19; dotazníkové šetření.

Key words: Women-mothers; Pandemic; COVID-19; Survey Using Questionnaires.

Úvod

Téma covidové pandemie postupně ustupuje z mediální scény (i když nikterak zásadně) a její vliv pocítil a stále ještě pocítuje doslova celý svět. Na téma pandemie vzniklo nespočet studií a článků.

Tento příspěvek se chce ze svojí spíše regionální úrovně (vzorek je příliš malý a většina respondentek pochází z Plzeňského kraje) připojit k této celosvětové diskusi. Zajímalo mě, jestli respondentky, které jsem oslovila během pandemie, vnímaly danou dobu jako kritickou a vážnou. Zaměřila jsem se také na otázku dopadu pandemie na jejich každodenní povinnosti, a zdali je čas v době pandemie přinutil ke změně životního stylu a zdali pandemie u nich vyvolala pocity jako je osamění, deprese či přepracovanost.

Metodologie

Tento příspěvek vychází metodologicky z dotazníkového šetření, a několika kvalitativních rozhovorů provedených pomocí platformy googlemet. Online dotazníkem, vytvořeným v prostředí google, byly osloveny ženy-matky především v Plzeňském kraji, ale i v ostatních krajích České republiky. Celkem se zapojilo 194 respondentek (145 z Plzeňského kraje). Dotazník byl otevřen od 16. 1. 2021 do 2. 2. 2021. Dotazník jsem propagovala především pomocí emailu a Facebooku, proto vznikla disproporce ve výsledcích a většina informátorek pochází z Plzeňského kraje (patří do skupiny mých známých). Protože mě zajímalo, jak vzniklou společenskou situaci hodnotí právě ženy-matky. Všechny dotázané respondentky se staraly alespoň o jedno dítě. 91 % dotázaných respondentek bylo v době konání šetření 30-49 let. 55,5 % ze všech dotázaných mělo dvě děti, jedno dítě mělo 20,4 % z dotázaných, tři děti mělo 20,4 %, čtyři děti pak 3,7 %.

Celkem jsem provedla osm kvalitativních rozhovorů (s osmi narátorkami), kde jsem zkoumala jednotlivé zvolené oblasti do hloubky. Rozhovory rozvíjely vybrané otázky z dotazníkového šetření. Výstupy z rozhovorů jsou zpracovány ve studii *Ženy-matky v době covidové – narativní šetření* v časopise MEMO 1/2021.

Dotazník se postupně věnoval pěti tematickým okruhům:

- 1) Vnímání rizik samotné nemoci COVID-19 respondentkami.
- 2) Psychický dopad na respondentku.
- 3) Ekonomický dopad na respondentku.
- 4) Vliv na každodennost respondentky.
- 5) Názor respondentky na fungování české společnosti a vlády v době pandemie.

Před vyhodnocení dotazníku byla ke každé skupině podotázek předložena hypotéza, kterou jsem se snažila potvrdit nebo vyvrátit. Hypotézy jsem stanovila především podle všeobecného průzkumu společnosti PAQ Research – *Život během pandemie*.

H1 se tedy týká vnímání samotné nemoci COVID-19. Data z výzkumu *Život během pandemie* ukazují, že k 5. 1. 2021, tj. těsně před zahájením tohoto výzkumu se pandemie do určité míry obávalo 87 % z respondentek.¹ Podle výzkumu IPOS to bylo jen 66 % (zde byl ale vzorek celá populace, nikoli pouze ženy), výzkum byl navíc prováděn již v listopadu, a to konkrétně mezi 24. 11. a 30. 11. 2020.²

Výzkumné otázky směřovaly konkrétněji k nemoci COVID-19, přesto jsem předpokládala, že výsledky budou podobné, tj. že mezi 70-90 % respondentek bude mít z pandemie a nemoci COVID-19 obavu. Podle Behavior výzkumu strach o své blízké prožívá 88 % z dotázaných, strach o sebe pak 54 % z dotázaných.³

H2 se týká psychického dopadu pandemie na respondentku. Podle průzkumu *Život během pandemie* k 5. 1. 2021 se ukázalo, že 16 % z dotázaných žen v domácnosti má příznaky středně těžké deprese.⁴ Předpokládala jsem tedy, že i u našich respondentek bude psychický dopad znatelný. Otázky jsem proto směřovala k celkové psychické pohodě či nepohodě respondentky, předpokládala jsem tedy, že psychickou nepohodu bude cítit více než 16 %, protože kritéria pro tento dotazník byla nastavena detailněji. Odhadovala jsem, že určitou míru psychické nepohody bude prožívat dokonce více než 30 % respondentek, a to také na základě tiskové zprávy NUDZ, kde kolem 30 % z dotázaných žen uvedlo, že se potýkají s vyšší mírou stresu během pandemie.⁵

H3 se týká ekonomického dopadu na domácnost respondentky. Zde jsem výsledky mohla doopravdy pouze odhadovat, protože skupina respondentek patří k té nejohroženější skupině v naší republice.⁶

„Krise výrazně zasáhla zejména do života lidí z domácností s dětmi, kteří měli příjem pod mediánem (tedy menší než polovina českých domácností). Rodiče zde častěji mají nižší vzdělání a nestabilní typy příjmů (dohody, platby na ruku),

¹ PAQ Research – *Život během pandemie* – Jak velké starosti nám dělá pandemie? [Online] Dostupné z <https://zivotbehempandemie.cz/obavy-epidemie> [cit. 2021-19-04].

² Dostupné z <https://www.ipsos.com/cz-cs/obavy-z-koronaviru-mirne-klesaji-maji-je-dve-tretiny-lidi> [cit. 2021-19-04].

³ Strach a koronavirus v Česku. BEHAVIO. [Online] Dostupné z <https://behaviorlabs.com/media/strach-a-koronavirus-v-cesku/> [cit. 2021-20-04].

⁴ Dostupné z <https://zivotbehempandemie.cz/dusevni-zdravi> [cit. 2021-20-04].

⁵ Dostupné z <https://www.nudz.cz/files/pdf/tz-cohfit-vysledky.pdf> [cit. 2021-21-04].

⁶ Viz např. výsledky z PAQ Research – *Život během pandemie*. Dostupné z <https://zivotbehempandemie.cz/destabilizace-prace> [cit. 2021-21-04].

které byly omezované. U nich nastal na jaře výraznější přesun do ekonomické neaktivity i k nekompenzovaným omezením práce.“

„Mezi ženami je i za běžného stavu více ekonomicky neaktivních a nezaměstnaných než mezi muži a platilo to i během epidemie. Pracující ženy také ve srovnání s muži častěji potkávalo omezení práce (kompensované i nekompensované), a to včetně letního období, kdy byly dopady epidemie na pracovní aktivitu nižší.“⁷

Ekonomický vliv pandemie na vybranou skupinu jsem očekávala značný, předpokládala jsem, že určitý dopad (i méně závažný) bude mít pandemie zhruba na polovinu respondentek.

H4 se týká vlivu pandemie na každodennost respondentky. Očekávala jsem, že důležitý vliv na každodennost informátorky budou mít dvě základní okolnosti 1) omezení sociálních kontaktů a 2) vedení distanční výuky. Podle výzkum PAQ Research – *Život během pandemie* se během ledna (11-17. 1. 2021) setkávání omezilo na 12 kontaktů, což je asi polovina toho, na co jsme byli zvyklí před pandemií.⁸ Zajištění distanční výuky je další povinností, kterou převzala domácnost během pandemie, předpokládala jsem, že se tedy výrazně podepsala na každodennosti respondentek.

H5 se týká názoru na zvládnání pandemie českou vládou, zatím co v březnu 59 % z dotázaných v České republice věřilo, že vláda zvládá pandemii dobře, v říjnu 2020 již 67 % z dotázaných bylo přesvědčeno, že pandemii nezvládá.⁹ Předpokládala jsem tedy, že nedůvěra ve vládu se ještě dále prohloubila po covidové zimě.

Vnímání rizik samotné nemoci COVID-19 respondentkami

V České republice v době, kdy probíhalo dotazníkové šetření, zemřelo podle oficiálních statistik přes patnáct tisíc lidí na nemoc COVID-19¹⁰, přesto samotného onemocnění se obávalo necelých 40 % z dotázaných respondentek. Tento poměrně zarážející výsledek vyvrací stanovenou H1, kde jsem předpokládala, že se nemoci a pandemie bude obávat větší část z dotázaných. Toto dále souvisí s následující otázkou, jak vnímají respondentky samotnou nemoc COVID-19. Jen 34 % z dotázaných odpovědělo, že se jedná o vážnou nemoc, před kterou by se měla chránit celá společnost, naopak 43 % z dotázaných se domnívá, že nemoci COVID-19 je věnována přílišná mediální pozornost. 14 % pak sice

⁷ Dostupné z <https://zivotbehempandemie.cz/destabilizace-prace> [cit. 2021-22-04].

⁸ Dostupné z <https://zivotbehempandemie.cz/kontakty> [cit. 2021-26-04].

⁹ Dostupné z <https://behaviorlabs.com/media/strach-a-koronavirus-v-cesku/> [cit. 2021-26-04].

¹⁰ Dostupné z <https://covid19.who.int/table> [cit. 2021-26-04]. Údaje k 18. lednu 2021 hovoří o 15 753 úmrtích na nemoc covid 19.

vnímá COVID-19 jako vážné onemocnění, nicméně odpovědnost vidí pouze na jedinci, nikoliv na společnosti.

Velkou míru empatie naopak respondentky projevily ke svému okolí. Na otázku: „Bojíte se, že pokud se nakazíte, ohrozíte tak svoje blízké?“ odpovědělo 83 % z dotázaných respondentek, že takovou obavu má, tj. je tedy důležité chránit ostatní, ale už ne tolik sebe. Zde však nastává základní paradox v tom, co si zřejmě respondentky představují pod tím chránit svoje okolí. Okolí můžeme chránit tím, že se sami nenakazíme, tj. že minimalizujeme osobní kontakty, či je úplně omezíme. Z výpovědí však plyne, že se některých kontaktů respondentky nevzdaly. Určitou obavu z pandemie tedy můžeme spatřovat ve starosti o druhé, tj. H1 v tomto smyslu může být částečně potvrzena. Můžeme tedy vnímat základní rozpor mezi obavou z pandemie v širším slova smyslu a obavou z nemoci samotné.

Při narativních rozhovorech respondentky uvedly, že důsledně sociální izolaci dodržovaly při jarní vlně pandemie, na podzim a v zimě ale u nich došlo k poměrně rozsáhlému rozvolnění, striktní sociální distanc udržovaly dvě z dotázaných osmi.¹¹ Zde je důležité uvést, že chování na jaře a na podzim všechny respondentky popisovaly obdobně, tj. že na jaře 2020 sociální izolaci dodržovaly daleko disciplinovaněji než na podzim 2020 a v zimě 2021.

Dopad pandemické krize na psychiku respondentky

Celkový dopad na psychiku lidí nejen v České republice, ale po celém světě je nezpochybnitelný. 15. 2. 2021 vydal NUDZ tiskovou zprávu, kde je upozorňováno, že v „*Souvislosti s pandemií covid-19 a souvisejícími restriktivními opatřeními vzrostl v květnu 2020 výskyt duševních onemocnění u dospělé populace ČR téměř na 30 %. Podle jejich posledního výzkumu z listopadu 2020 výskyt duševních onemocnění neklesá, odborníci naopak upozorňují na další možné zhoršení.*“¹²

Dále pak dílčí výsledky z výzkumu NUDZ, „*že v mnoha ohledech se během pandemie daří hůře ženám: zatímco téměř tři ženy z deseti uvedly výraznější zhoršení stresu, u mužů byl rozdíl nevýrazný. Zároveň ženy zaznamenaly významnější zhoršení v pocitech osamělosti a vzteku než muži. Naopak u pětiny zúčastněných mužů byla zaznamenána zvýšená míra altruistického chování, zatímco u žen rozdíl patrný nebyl. V mezigeneračním porovnání byly identifikovány zhoršené pocity osamělosti u mladších dospělých více než u ostatních věkových skupin.*“¹³

¹¹ Viz FRITZOVÁ, Marie. Ženy-matky v době covidové – narativní šetření v Plzeňském kraji. MEMO 11, č. 1, 2021. s. 114.

¹² Dostupné z <https://www.nudz.cz/files/pdf/tz-opatruj-se.pdf> [cit. 2021-26-04].

¹³ Dostupné z <https://www.nudz.cz/files/pdf/tz-cohfit-vysledky.pdf> [cit. 2021-1-05].

V dotazníkovém šetření jsem se zaměřila na obecnou otázku po psychické pohodě respondentek. Tvzení znělo „*Situaci vyvolanou pandemií zvládám psychicky dobře.*“ Odpovědět bylo možné pouze ano/ne. Necelých 55 % z dotázaných žen s tímto výrokem nesouhlasí, necelých 45 % z dotázaných žen naopak s tímto výrokem souhlasí. Jinak řečeno v psychické nepohodě se cítí více než polovina z dotázaných. Hypotéza (H2) se tedy potvrdila. V psychické nepohodě se cítí dokonce více než předpokládaných 30 % respondentek.

Pokud respondentka měla odpovědět, co nejvíce negativně ovlivňuje její psychiku, důvody byly rozmanitější. Nejvíce ženy uváděly sociální izolaci (28, 7 %) a nemožnost provádět svoje volnočasové aktivity (24, 3 %), omezení kontaktu s přáteli vybralo (20, 4 %) respondentek.

Při analýze narativních rozhovorů ženy komplexněji popisovaly svoji sociální situaci a z toho případně plynoucí psychickou nepohodu. Výpovědi nicméně potvrzovaly obecná tvrzení z dotazníkového šetření. Narátorky uvádějí, že nemají čas samy pro sebe, musí vykonávat celou řadu domácích prací, učit se s dětmi, chybí jim také často sociální kontakty.

Z výše uvedeného vyplývá, že matky si hledají různé strategie, jak se především s izolací a omezenou možností pohybu a setkáváním s přáteli a širší rodinou vyrovnávat. Například některé respondentky (v rozhovorech i dotazníkovém šetření) uvádějí, že pandemie sice pro ně znamená větší izolovanost, ale snaží se toto vnímat spíše pozitivně, protože mohou více času trávit s nejbližší rodinou.

Některé respondentky sice sociální izolovanost vnímají, ale dodávají, že by se zřejmě méně s ostatními potkávaly, i kdyby žádná pandemie nebyla. Jedná se především o ženy, které mají tři nebo čtyři děti a péče o rodinu zaobírá téměř celou jejich časovou kapacitu. Pouze malá část z dotázaných popisuje svoje pocity vysloveně negativně a nevidí východisko ze současné izolovanosti.

Některé respondentky také uvádějí, že psychickou nepohodu jim přináší ekonomický zásah do chodu domácnosti. Jak výrazně pandemie ovlivnila chod domácností našich respondentek se dozvíme níže.

Narátorky v rozhovorech detailněji popisují, že ve větší či menší míře na podzim a v zimě sociální izolaci obcházely a vídaly se především se širší rodinou či blízkými přáteli. Rozdíl mezi chováním na jaře a na podzim i v zimě je naprosto zřetelný. Odstranění sociální izolace se děje na úkor zdravotních rizik. V rozhovorech pouze dvě respondentky uvedly, že na podzim a v zimě dodržují striktně sociální distanc od rodiny i od přátel. Selektivně se chovaly respondentky především k setkávání se s blízkými přáteli. Volily tak různé strategie výběrového setkávání. Zde bychom mohli ještě rozdělit setkávání se ve venkovních prostorech a uvnitř. Zde tři z osmi narátorek uvádí, že volily především procházku, která nebyla hodnocena jako rizikové chování.

Ekonomická situace a vliv pandemie

Při zjišťování současné ekonomické situace na podzim v roce 2020 podle výzkumů *Naše společnost 2020–září* (2021) spíše negativně ekonomickou situaci v naší zemi hodnotí 28, 3 %, jako průměrnou potom dokonce 42, 3 %. Z průzkumu vyplývá, že současná pandemická krize zhoršuje už tak nepříliš dobře vnímanou ekonomickou situaci v naší zemi.

V mnou provedením průzkumu 42 % z dotázaných respondentek uvádí, že je více či méně ekonomicky ohrožena pandemií COVID-19. Můžeme tedy říci, že můj předpoklad se ne zcela naplnil, nicméně výsledek se blíží alespoň předběžným odhadům. Ostatních 58 % zatím ekonomický vliv nepociťuje.

V rozhovorech o negativních ekonomických dopadech hovoří dvě narátorky. Čtyři z osmi uvádějí, že se jich zatím pandemie v tomto ohledu zásadním způsobem nedotkla. Dvě narátorky uvádí, že se naopak rodině daří více šetřit.

Podle dotazníkového šetření jako nejčastější ekonomický dopad respondentky uvádějí nižší příjem domácnosti (36, 4 %), vyšší náklady na chod domácnosti (33, 6 %), ztrátu zaměstnání jednoho či obou partnerů (14 %) či kombinaci více faktorů (15, 9 %).

Vliv pandemie na chod domácnosti

Více než 85 % z dotázaných uvádí, že se chod jejich domácnosti s příchodem pandemie COVID-19 změnil. Z toho 64 % uvádí, že je pandemie ovlivňuje zásadně. Zásadní podle nich je sociální izolace (157), dále pak vaření (90) a více domácích prací (72), učení s dětmi (80), online nakupování (82) a neustálý sociální kontakt pouze s blízkou rodinou (49). Některé respondentky podrobně líčí kompletní změnu denního režimu domácnosti, zde bylo v dotazníku možnost podrobněji popsat změnu chodu domácnosti.

Velká změna nastala tím, že jsou zavřené školy – musím se postarat o děti a zajistit výuku v době, kdy se potřebuji věnovat své práci, nemám také možnost relaxace a mám jen minimální možnost sportovat. (R51)

Musím skloubit home office, domácí práce a distanční výuku dětí. (R66)

My jsme se odstěhovali do domu se zahradou, aby děti mohly alespoň ven na zahradu bez roušky. (R132)

95,2 % respondentek uvádí, že se se změnami dokázala přiměřeně vyrovnat. Z toho 74,3 % uvádí, že se vyrovnala dobře. Pouze necelých 5 % uvádí, že se vyrovnat nedokázala. Z kvalitativních rozhovorů, kde narátorky dopodrobna popisují změnu v chodu domácnosti, můžeme vyčíst, že zásadní vliv na toto

mají tyto faktory: Home office, počet dětí na distanční výuce, celkový počet dětí, celkový přístup k pandemii a dodržování či nedodržování opatření.

Distanční výuka

Zásadní vliv na chod celé domácnosti má dlouhodobá distanční výuka, kterou musí rodiče zajišťovat. V průzkumu *Naše společnost 2020-září* na otázku „*Jak náročné bylo zajistit dětem distanční vzdělávání?*“ Odpovědi byly téměř shodně rozloženy mezi náročné a nenáročné. Tj. 50,4 % obtížné a 46,6 % snadné.¹⁴ (Naše společnost 2021, 147)

V mém výzkumu byla odpověď variabilní podle toho, zda děti respondentek již navštěvují základní školu či nikoli. 33,3 % souhlasí s tím, že distanční výuku zvládají dobře, 18,3 % naopak uvádí, že s distanční výukou se vypořádává špatně. 30,5 % respondentek má děti ve věku předškolního vzdělávání.

Respondentky, kterých se týká distanční výuka uvádějí hlavní problémy spojené s distanční výukou: nedostatečná motivace pro dítě (52), nedostatek času na učení se s dítětem (43), neodbornost (23), nedostatek prostoru (23), technická nevybavenost (12), kombinace výše uvedených (27).

Respondentky uvádějí, že distanční výuka přináší také některé klady: větší informovanost o probírané látce (70), více společného času (64), lepší komunikace (28), lepší motivace dítěte (9).

Kvalitativní rozhovory, které jsem provedla, potvrzují, že distanční vzdělávání znamená zásah do běžného chodu domácnosti, nicméně záleží, jak staré děti respondentka má. Například narátorka, která má dvě děti na prvním stupni, uvádí, že učení se s dětmi je náročné především časově. Naopak narátorka, která má děti čtyři, hovoří o celkovém problému zorganizování a zajištění volného prostoru především pro online výuku dětí. Zajímavý pohled přináší narátorka, která má domácí školu, ta naopak jako hlavní problém vnímá omezení volnočasových aktivit pro své děti, skrze které se její děti socializují do větších skupin.

Pohled na fungování české vlády a společnosti během pandemie

V páté oblasti šetření jsem se věnovala otázce zvládání pandemie vládou a hodnocení chování české společnosti, respondentky se k těmto tématům mohly krátce vyjádřit. V odpovědích v drtivě většině převládá negativní hodnocení vlády. Objevují se často slova jako chaos, selhání, neschopnost, ale také nedostatečná informovanost a polovičatost opatření.

¹⁴ *Naše společnost 2020-září*. Centrum pro výzkum veřejného mínění: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., 2021. s. 147.

V poslední době nedostávají občané jasné a jednoznačné informace. Mnozí neví, která nařízení platí a která již ne. Nařízení, jejichž dodržování není kontrolováno, a za nedodržení nejsou uplatňovány restrikce, nebývá bráno vážně a bývá porušováno. (R137)

Vláda naprosto selhala v komunikaci s veřejností a ve vydávání některých opatření. (R128)

Pozitivně hodnotí vládu jen 20 ze 179 respondentek, které odpověděly. Zde se tedy H5 potvrzuje. Fungování české společnosti je hodnoceno také spíše negativně, ale ne tak zásadně. Respondentky poukazují na solidaritu, která panovala na jaře a na určitý egoismus a bezohlednost, které zavládla v zimě 2021. Respondentky často používají hodnocení typu: rozdělená společnost, nezodpovědnost, sobeckost, ale také je poukazováno na to, že lidé jsou unavení, izolovaní a frustrovaní a vzhledem k dané situaci se chovají ještě vlastně dobře.

Část je obětavá a odhodlaná, část staví své "právo na zábavu" nad všechno. (R31)

Nejsme ukáznění, ale nikdo nás k tomu nemotivuje. Ani česká vláda ani český stát nejsou jednotní, pak se všechno hůře zvládá. (R36)

Na to, pod jak velkým tlakem jako společnost jsme, tak mě lidé překvapují spíše pozitivně. (R80)

Vzhledem k tomu, jak jsou všichni už unavení a frustrovaní, se chovají lidé ještě dobře. (R162)

Závěr

Ženy-matky hodnotily zvládání pandemie vládou velmi negativně, převládala slova jako chaos, katastrofa, nekoncepčnost, nepřipravenost, totální selhání. Selhání vlády se v plném světle ukázalo během zimních a jarních měsíců (únor-květen 2021), kdy se bohužel Česká republika zařadila mezi nejvíce postižené země na světě touto nemocí co do počtu zemřelých a hospitalizovaných. Do současnosti zemřelo na nemoc covid 19 v České republice již přes 40 000.¹⁵

Běžný chod domácností byl pandemií COVID-19 samozřejmě také narušen, nicméně některé respondentky se v tomto snažily hledat i některá pozitiva. Pokud byla domácnost ohrožena i ekonomicky samozřejmě se pozitivní motivace hledala hůře. Z rozhovorů i z dotazníkového šetření vyplývalo, že největší negativní vliv respondentky vnímají v oblasti sociální izolace. Většina respondentek také negativně nese ztrátu vlastního volného času. Ženy konstatovaly, že nemají

¹⁵ Dostupné z <https://covid19.who.int/table> [cit. 2022-10-07]. Údaje k 4. červenci 2022 hovoří o 40330 obětech nemoci COVID-19.

téměř žádný čas pro sebe a pro rozvoj vlastní psychohygieny. Distanční výuka pro řadu z nich znamenala další povinnost a nárok na novou organizaci času.

Významný rozdíl se ukázal v dodržování restriktivních opatření na jaře 2020, na podzim 2020 a v zimě 2020/21. Toto potvrdily především doplňující kvalitativní rozhovory.

Pandemie s sebou přináší rychlý sled událostí, a tak by respondentky ve světle dalšího vývoje svoje odpovědi možná dále upravovaly. Tento výzkum je unikátní právě v tom, že přináší zprávu z „bojiště“, přináší hodnocení dané situace ve chvíli, kdy se přítomnost mění v minulost, ale minulost ještě stále významně ovlivňuje přítomný okamžik. Respondentky odpovídaly ve chvíli, kdy pandemie ovlivňovala jejich každodenní jednání a rozhodování. Možná, že by nyní byly překvapené, jak moc jim pandemie ovlivnila minimálně rok jejich života (rok 2020), který v tomto výzkumu reflektovaly.

O autorce

Mgr. et Mgr. Marie Fritzová, Ph.D. v současné době přednáší na Katedře historie Fakulty pedagogické ZČU v Plzni. V roce 2016 obhájila doktorskou práci věnující se sociální identitě palestinských křesťanů na Fakultě filozofické ZČU v Plzni v doktorském programu Etnologie. Věnuje se metodě rozhovoru, orální historii, sociální identitě a mezináboženskému dialogu. Od roku 2020 se věnuje dopadům pandemické krize na společnost.

Email: fritzovamarie@gmail.com

Vládní voják – rtm. Jan Sladkovský / The Government Soldier – rtm. Jan Sladkovský

Jiří Herda

Abstrakt

Vládní vojsko byl ozbrojený sbor, který existoval od července 1939 do května 1945 a který představoval jeden z prvků zdánlivé autonomie Protektorátu Čechy a Morava. Maximální počet jeho příslušníků nesměl překročit 8 000. Vládní vojsko bylo tvořeno 12 prapory rovnoměrně rozloženými po celém území protektorátu. Vyzbrojeno bylo pouze lehkými zbraněmi. Hlavními úkoly byla strážní služba a pomoc při likvidaci následků přírodních katastrof, popř. později pomoc při odstraňování následků spojeneckých náletů. První prapor pak měl i ceremoniální úkoly na Pražském hradě, a to jako čestná jednotka protektorátního prezidenta Dr. Emila Háchy. Jednotlivé životní osudy příslušníků vládního vojska však i po desetiletích zůstávají nepopsány.

Abstract

The government army was an armed corps that existed from July 1939 to May 1945 and was one of the elements of the apparent autonomy of the Protectorate of Bohemia and Moravia. The maximum number of its members may not exceed 8000. The government army consisted of 12 battalions evenly distributed throughout the protectorate and was armed only with light weapons. The main tasks were the guard service and assistance in dealing with the consequences of natural disasters or later assistance in removing the consequences of Allied air raids. The first battalion then had ceremonial tasks at Prague Castle as an honorary unit of the Protectorate President Dr. Emil Hácha. However, even after decades, the lives of members of the government army remain undescribed.

Klíčová slova: 2. světová válka; Protektorát Čechy a Morava; vládní vojsko; přesun do Itálie.

Key words: World War II.; Protectorate of Bohemia a Moravia; The Government Army; Transfer to Italy.

Úvod

Vzhledem k tomu, že historie vládního vojska je pro mnohé neznámá a život jeho příslušníků zůstává často tajemstvím i pro jejich rodiny a potomky, pokouší se tato studie na životním osudu jednoho z vládních vojáků, rtm. Jana Sladkovského, toto tajemství poodhalit. Popisuje od narození do smrti základní a důležité milníky jeho života včetně služby v meziválečné československé armádě a následně i službu ve vládním vojsku. Službu, která probíhala nejdříve několik let na území protektorátu a v relativním klidu, až jej nakonec v květnu 1944, zavedla stejně jako většinu vládních vojáků, do severní Itálie do podhůří Alp. Studie popisuje dny všední, sváteční i ty válečné včetně střetů s hnutím odporu, s italskými partyzány, které se časem změnily na vzájemnou spolupráci a podporu. Někteří z vládních vojáků se poté mohli zúčastnit bojů proti Němcům přímo v Itálii nebo později v řadách československé obrněné brigády u Dunkerku. Jiní se zapojili do odboje přímo na území protektorátu, a to i ve dnech květnového povstání v roce 1945. Někteří se konce války nedožili.

Dětství a mládí

Jan se narodil 6. dubna 1914 ve Střelcích¹, okrajové části Brna. Jeho tatínek, Josef Sladkovský, pracoval jako drážní dělník. Maminka se jmenovala Vincensie, rozená Vaverková. Jak je uvedeno v rodném listě, oba rodiče byli manželského původu a římsko-katolického vyznání. Dědeček z tatínkovo strany, také Josef, pracoval jako bednář ve Střelcích a dědeček z mamčině strany, Jan Vaverka, byl strážným na dráze. Malý Jan byl později pokřtěn a stejně jako jeho rodiče byl vyznání římsko-katolického. U křtu mu byl kmotrem Jan Zapletal, pekař ze Střelce, a rodný i křestní list vystavil děkan František Hájek. Zda se malý Jan jmenoval po svém dědečkovi nebo kmotrovi, dnes už bohužel nezjistíme. Své dětství, mládí a vlastně většinu svého života strávil ve Střelcích, popř. přímo v Brně.

Jan nebyl jedináček. Pocházel z pěti dětí. Měl staršího bratra Josefa, o kterém bude zmínka v další části této studie. Kromě Josefa měl i mladšího bratra Vladimíra (1915) a dvě mladší sestry Annu (1916) a Marii (1922).

Jak bylo tehdy běžné, v dětství navštěvoval malý Jan obecnou a později občanskou školu. Školní docházku započal ve školním roce 1920/1921. První čtyři roky byl žákem čtyřtřídní obecné školy ve Střelcích. O čtyři roky později, tedy ve školním roce 1924/1925, byl již žákem občanské školy, která byla také

¹ Střelice – obec cca 5 km jihozápadně od Brna, kde v současné době žije cca 2800 obyvatel. V období 30. let a Protektorátu zde žilo cca 2300 obyvatel. Počet domů a obyvatel se v průběhu století příliš neměnil, a to ani po třicetileté válce. Obec byla založena již v polovině 13. století a od 14. století patřila ke kartuziánskému klášteru v Králově poli. Dostupné z: <<https://mapy.cz/zakladni>> [Cit. 2021-05-02].

přímo ve Střelcích. Školní docházku ukončil podle propouštěcího vysvědčení dne 31. května 1928. Podle známek na vysvědčeních nepatřila škola zřejmě mezi jeho oblíbenou činnost. Zvláště jazyky nebyly jeho koníčkem.

Po dokončení osmileté školní docházky nastoupil dne 15. srpna 1928 do učení na obchodního příručího v koloniálu a lahůdkářství Jana Elšlegera v Brně, Královo Poli, kde strávil následující 3 roky. Dne 15. srpna 1931 ukončil své učení a nastoupil v obchodě koloniálním u Josefa Zapletala v Brně. Zde pracoval do počátku dubna 1932. O definitivním ukončení učňovských let hovoří výuční list vydaný Obchodním gremiem ve Velkém Brně dne 6. listopadu 1934. Dnes již bohužel nezjistíme, z jakého důvodu byl tento list vydán v době, kdy byl Jan již několik měsíců vojákem základní vojenské služby v československé armádě.

Podle dokladů, které jsou dnes k dispozici, byl Jan poměrně dlouho svobodný. Oženil se až na konci roku 1941. V té době již žil a sloužil jako poddůstojník u části 11. praporu vládního vojska dislokovaného v Rychnově nad Kněžnou ve východních Čechách.

Během svého života, služby, se zde seznámil se svojí budoucí manželkou a její babičkou Marií, rozenou Špringerovou, nar. 31. ledna 1911 v Kostelci nad Orlicí. Marie zde v této době pracovala jako pomocnice v domácnosti. I když to nebylo zcela běžné, jejich vztahu nevadila ani skutečnost, že byla Marie o tři roky starší. Byť byl Jan původně vyznání římsko-katolického, v době svatby byl již vyznání českomoravského, stejně jako nastávající manželka. Své „ano“ si řekli před svými svědky a oddávajícím Husova sboru v Rychnově nad Kněžnou dne 22. prosince 1941 (viz příloha). Svědkem ženicha byl strážmistr vládního vojska Josef Machalouš. Svědkem nevěsty byl Josef Špringer, nevlastní bratr, syn jejího tatínka z druhého manželství. Oddávajícím knězem byl farní administrátor Bohumil Bradáč a sňatek je zapsán v knize oddaných, svazek I., str. 13. Oddací list manželé obdržely až o dva měsíce později, tedy 18. února 1942, od faráře V. Marečka z farního úřadu církve Českomoravské v Rychnově nad Kněžnou.

Na tomto místě jen připomínám skutečnost, že jako příslušník vládního vojska musel mít povolení k sňatku od svých nadřízených. Žádost o uzavření sňatku musel schválit Generální inspektorát vládního vojska se sídlem v Praze – Dejvicích. On, jakožto žadatel, musel splňovat podmínku stáří minimálně 26 let a jeho nastávající musela předkládat potřebné doklady o svém „nežidovském“, árijském, původu, tak jak vyžadovaly tehdejší platná nařízení a zákony. Musela být stejně jako ženich bezúhonná a s dobrou pověstí. Je to něco, co je z dnešního pohledu neuvěřitelné a nepředstavitelné.

Po svatbě bydleli společně s manželkou na adrese Rychnov nad Kněžnou č. p. 108, mimo kasárna vládního vojska. Na této adrese žila později i celá rodina včetně dětí do konce léta 1944.

Rok po svatbě se jim narodil syn Jan (1942). O další rok později se narodila dcera Marie (1943), moje maminka, a v následujícím roce druhý syn, Jiří (1944). Ten se bohužel narodil až téměř půl roku po smrti svého tatínka. Zřejmě z ekonomických i osobních důvodů žila rodina od konce léta 1944 až do podzimu 1945 v Rychnově nad Kněžnou č. p. 84 v jednom společném domě s nevlastním bratrem Marie Sladkovské, Josefem Špringerem. Na podzim 1945 se pak vdova paní Marie Sladkovská s dětmi přestěhovala do Trutnova. V Trutnově rodina žila až do počátku 70. let 20. století.

Vojákem čs. armády

V roce 1933 nastoupil Jan Sladkovský základní vojenskou službu v československé armádě. Po absolvování základního výcviku prošel na přelomu roku 1933 a 1934 poddůstojnickou školou 6. pěšího pluku „Hanáckého“². Od roku 1934 z něj byl poddůstojník československé armády (viz příloha). Do armády se Jan vrátil po krátké pauze jako poddůstojník z povolání, dělesloužící poddůstojník, a zůstal v ní sloužit až do července 1939. Postupně dosáhl hodnosti četaře. Jeho služební působiště zřejmě nebylo daleko od jeho bydliště ve Střelcích, o čemž svědčí i „domovský list“ ze 17. listopadu 1937. Obdobně jako v současnosti i v době „první republiky“ věnovali vojáci svůj volný čas sportu. V případě Jana Sladkovského to byla kopaná. Spolu s dalšími byl členem výběru 6. pěšího pluku.

Služba v armádě byla, stejně jako v dnešní době, jistotou a představovala možnost uplatnění se ve společnosti. Před nástupem musel uchazeč předložit i doklady o svém vzdělání a také o své pověsti. Zatímco dnes je takové potvrzení vydáváno „volnou formou“, dříve existoval pro tento účel formulář „vysvědčení zachovalosti“. Vydával ho místně příslušný obecní úřad a podepisoval jej starosta.

Příslušníkem vládního vojska

Po zániku Československa a vzniku Protektorátu přešel Jan Sladkovský stejně jako 5730 příslušníků bývalé československé armády, a to oficiálně k 1. červenci 1939, do služeb nově vzniklého vládního vojska (nařízení protektorátní vlády č. 216/1939 z 25. července 1939, č. 80, ve sbírce zákonů a nařízení bylo zveřejněno až 30. září 1939)³. Přejít nebyl samozřejmě zbytečností. Kromě

² 6. pěší pluk „Hanácký“ vznikl 21. září 1920 sloučením 6. střeleckého pluku ruských legií a 54. pěšího pluku domácího vojska. Velitelství pluku bylo v Olomouci a od svého legionářského předchůdce převzal čestné jméno „Hanácký“ a prapor se stuhami a vyznamenáními. Od 9. října 1937 byl jeho název doplněn na „Hanácký generála Janina“. V letech 1932 až 1934, v době kdy u něj sloužil Jan Sladkovský, byl velitelem pluku plk. František Kravák. Dostupné z: <www.globalnpo.org/CZ/Olomouc/403325263082695/Pěši-pluk-6-„Hanácký-generála-Janina“> [Cit. 2021-05-06].

³ Dostupné z URL: <ftp.aspi.cz/opispdf/1939html> [Cit. 2020-08-06].

žádosti musel uchazeč o službu ve vládním vojsku splňovat i další podmínky, včetně dobrého zdravotního stavu. Dále musel být bezúhonný a mravně způsobilý, musel být příslušný k protektorátu, musel mít dokončenou minimálně obecnou školu a musel alespoň částečně ovládat němčinu apod. Vzhledem k tomu, že přecházel od bývalé československé armády jako poddůstojník, nemusel splňovat věk mezi 18 a 24 lety, který platil pro nové odvedence. Závazek ke službě pak jako příslušník vládního vojska podepisoval na dobu 25 let. Do této doby se započítávala i doba předchozí služby v československé armádě⁴.

V rámci vládního vojska byl přidělen ke 2. cyklistické rotě 11. praporu dislokované v Rychnově nad Kněžnou. Stejně jako v československé armádě mu i ve vládním vojsku zůstala hodnost četaře. Jedním z úkolů této jednotky bylo mimo jiné provádění strážní služby na železnici. Druhá část 11. praporu byla dislokována v Kostelci nad Orlicí.

Téměř pět let byl osobní i služební život, v té době stále ještě četaře, Jana Sladkovského „běžný“ a plynul normálním tempem. Pravidelně se střídala strážní služba, výcvik, pomoc při žnových pracích (např. v srpnu 1942 v Luhu) s chvílemi odpočinku s přáteli u vody apod. Podle fotografií a záznamů v jeho osobním deníku se vlastně až na jeho svatbu a narození prvních dvou dětí nic zvláštního neudálo. V deníku nacházíme pouze zmínky o datu narozenin jeho manželky nebo nejstaršího syna Jana, v deníku zmiňovaného jako Jeníčka.

Jako poddůstojník měl roční příjem v rozmezí 11.600,– až 15 720,– korun. Rozdíl ve výši příjmu byly dány tím, zda byl voják svobodný nebo ženatý, popř. délkou započtené služby. V případě, že se voják stravoval pravidelně v kasárnách, mohla být měsíční částka snížena až o 360,– korun na stravné⁵. Je všeobecně známo, že v době protektorátu byl zaveden přidělový systém a byly využívány přidělové lístky. Záznamy v deníku čet. Sladkovského vypovídají o tom, kolik a jakých potravin měl vládní voják k dispozici, resp. na jaké množství měl lístky.

Denní dávka lístků: 340 gramů chleba, 25 gramů tuků, 25 gramů masa, 25 gramů poživatin, 1/8 litru mléka

Údaje doplňuje informace o 2 ks vajec a 2 kg brambor. Bohužel vzhledem ke kvalitě zachovalého písemného materiálu není zřejmé, zda bylo toto množství určeno na den, týden nebo měsíc.

⁴ PEJČOCH, Ivo. *Za Háchu i za Beneše – ztráty příslušníků vládního vojska 1939 – 1945*. Praha – Havlíčkův Brod: Ministerstvo obrany ČR, 2013. [ISBN 978-80-7278-615-2](#), str. 9

⁵ *Vládní nařízení č. 15/1944 Sb. o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců (č. 8 ze dne 21. ledna 1944) a Vládní nařízení č. 18/1944 Sb. o platových poměrech osob z počtu mužstva vládního vojska (č. 8 ze dne 21. ledna 1944)*. Dostupné z URL: <[www.aspi.cz](#)> [Cit. 2020-08-23].

Stejně jako ostatní příslušníci vládního vojska se Jan Sladkovský podílel na běžné strážní službě nebo výcviku složeného především z pořadových a pochodových cvičení, fyzické přípravy, jízdní přípravy nebo střelby. Ostrá střelba z pušek a pistolí byla často nahrazována střelbou ze vzduchových zbraní. Výcvik u vládního vojska probíhal obecně maximálně do úrovně čtyř. Další činnost vládního vojska specifikoval ve svém memorandu z května 1939 generálporučík Friederici (zplnomocněný zástupce Wehrmachtu a zároveň velící generál Vojenského okruhu Čechy a Morava se sídlem v Praze). Jednalo se o pořádkovou službu, účast při stavbě a údržbě komunikací, práce ve zbrojních a opravárenských závodech a dílnách, práce v zemědělství a lesnictví nebo při odstraňování následků náletů a přírodních katastrof. Od ledna 1944 přibyla i další povinnost, a to účast při likvidaci nepřátelských výsadek na území protektorátu⁶. Četař Sladkovský se účastnil také různých slavnostních událostí místního významu nebo sportovních zápasů v kopané jako člen posádkového mužstva. Občas si vybral pár dnů řádné nebo zvláštní dovolené. V roce 1942 to byly jen dva dny řádné dovolené, v roce 1943 dva dny řádné dovolené v únoru a před tím 5 dnů zvláštní dovolené v lednu.

Z fotografií z dubna 1942 a záznamů v deníku z roku 1943 si můžeme utvořit přesnější představu o průběhu strážní služby na železnici, kterou jeho prapor v té době vykonával. Službě předcházela údržba potřebného materiálu včetně jízdních kol. Rozsah „železniční strážní služby“, jak je v deníku zaznamenán, byl vždy několik dnů, popřípadě i dva až tři týdny. Příkladem je přelom ledna a února 1943. V tomto období se střídal výkon s pohotovostí. Tato služba se odehrávala mimo „domácí“ kasárna, tedy mimo posádku Rychnov nad Kněžnou.

Podobný rytmus ve střídání železniční strážní služby s pobytem na domovské posádce v Rychnově nad Kněžnou lze dovodit ze záznamů v deníku rtn. Sladkovského i v roce 1944, resp. v jeho prvních měsících, a to do května. Pak došlo k zásadním událostem, které změnily životní osudy nejen Jana Sladkovského a jeho rodiny, ale i dalších více než 5000 příslušníků vládního vojska. Došlo k jejich přesunu do Itálie.

Odehrálo se to i přesto, že po celou dobu existence vládního vojska bylo vedoucími činiteli Třetí říše proklamováno, že vládní vojsko nebude nasazeno nikdy mimo území protektorátu. První úvahy o nasazení ve válce mimo území protektorátu se objevily v německém vrchním velení již na konci roku 1943⁷. Od 18. dubna 1944 do počátku května 1944 probíhala korespondence a jednání

⁶ MAREK, Jindřich. *Háchovi Melody Boys*. Cheb: Svět Křidel, 2003. ISBN 80-85280-95-7, s. 23.

⁷ KLÍPKA, Bohumír. *Vyslání vládního vojska do Itálie*. Historie a vojenství, roč. 48, 1999, č. 3. – 4., ISSN 0018-2583.

mezi generálem Schaalem a velitelem OKW generálem Keitelem o přesunu vládního vojska mimo území protektorátu. Dne 2. května 1944 se k záležitosti vyjádřil i samotný Adolf Hitler, který vydal písemný pokyn nenasazovat vládní vojsko do boje proti bandám, nýbrž jen k ostraze objektů a železnic. O postoji K. H. Franka existují rozdílné informace. Skutečností však zůstává, že o přesunu bylo rozhodnuto již v prvním květnovém týdnu a oficiální rozkaz byl vydán mezi 24. a 25. květnem 1944. Nic nezmohl ani protest velitele vládního vojska generála Emingera, který poukazoval na rozpor mezi rozkazem a právním statutem o vzniku vládního vojska, tedy nařízením vlády 216/1939 Sb.⁸

Pro Jana Sladkovského a další příslušníky 11. praporu byl zlomovým okamžikem 23. květen 1944. Ten den si čet. Sladkovský vlastnoručně do svého deníku poznamenal: „*Opustil jsem domovinu*“. Cesta jeho jednotky probíhala vlakem a vedla do severní Itálie. Základním úkolem a činností 11. praporu vládního vojska, stejně jako dalších deseti odvelených praporů vládního vojska, měla být strážní služba u strategických objektů – továren, železničních tratí, mostů a tunelů. V Protektorátu zůstal z celého vládního vojska jen 1. prapor v Praze.

Cestou do Itálie se nic mimořádného neudálo. Nelze ani přesně popsat, po jaké trase k přesunu 11. praporu do Itálie skutečně došlo. Zda bylo důvodem utajení nebo něco jiného, dnes již bohužel nezjistíme. V deníku se mezi 23. a 27. květnem 1944 nenachází žádná informace, s výjimkou zmínky o absolvování pouze jedné transportní služby. Co bylo jejím účelem a jak probíhala, o tom není v deníku také nic uvedeno. S ohledem na názvy stanic a jejich pořadí lze jen konstatovat, že samotná cesta odpovídá oficiálním a doposud známým skutečnostem. Dne 27. května 1944 dorazil transportní vlak do Fossana⁹, kde byli příslušníci praporu ubytováni v místních kasárnách. V krátké době pak vystřídali příslušníci 11. praporu vládního vojska několik míst nasazení západně od Turína směrem k hranicím s Francií a Švýcarskem.

Ve Fossanu se prapor zdržel do 10. června, kdy jeho příslušníci opustili kasárna a před odjezdem nocovali ve vlaku na nádraží. Během tamního pobytu se věnovali všedním vojenským činnostem. Tím bylo podle deníku mimo jiné i praní prádla nebo psaní dopisů rodinám domů, do Protektorátu. Zábavu a volný

⁸ POLÁČKOVÁ, Andrea - KAŠKA, Václav a kol. *Protektorát 1939 – 1945 – okupace, odboj, denní život (Živá historie)*. Brno: Extra Publishing, 2017. ISBN 978-80-7525-113-8, str. 39.

⁹ Fossano – historické město v severozápadní části Itálie v podhůří Alp v regionu Piedmont jižně od Turína. Dominantou je hrad ze 14. století se čtyřmi věžemi. Jedná se o důležitý železniční uzel v této části Itálie a také regionální průmyslové centrum s podniky zaměřenými na chemickou, hutní a textilní výrobu. V současnosti zde žije cca 24.200 obyvatel. Dostupné z: <www.britanica.com/place/Fossano> [Cit. 2021-05-09].

čas si krátili hraním fotbalových utkání s místními. S ohledem na fakt, že četař Sladkovský byl členem týmu a zapsal si do deníčku výsledky, známe dokonce i přesné skóre. V prvním zápase, dne 7. června, vyhráli vládní vojáci nad družstvem Aosti 10:1. Zda se jednalo o celek správního centra Valle d'Aosta, městečko západně od Turína v blízkosti hranic s Francií nebo obce Asti, historického sídla spojeného s rodem Visconti východně od Turína, se dnes již také dozvíme jen těžko. Druhý zápas, v pátek 8. června, byl také vítězný, neboť vládní vojáci porazili domácí tým Fossana 8:3.

O dva dny později, 10. června 1944, již četař Sladkovský vykonával strážní službu jako velitel stráže s dalšími 9 vojáky vládního vojska v Sant Ambrogio¹⁰.

Další dny však nebyly dle záznamů v deníku tak idylické. Prapor se nacházel v oblasti Avigliana¹¹. Docházelo zde k prvním srážkám s hnutím odporu – italskými partyzány. Byli první zranění, odzbrojení a první „odvlečení“. Na tomto místě je vhodné zmínit další důležitou skutečnost, která se odrážela právě v těchto střetech. Německé velení se tptiž snažilo rozšířit v oblastech nasazení vládního vojska informaci o tom, že tyto jednotky jsou určeny pro boj s partyzány.

Přímo z deníku čet. Sladkovského se dovídáme, že dne 11. června cca v 9:00 hod došlo při srážce mezi 6 příslušníky vládního vojska a partyzány ke zranění dvou vládních vojáků – čet. Bartlík zraněn na patě a des. Linhart utrpěl dva průstřely ruky. O tři dny později, 14. června, bylo při hlídce odvlečeno partyzány dokonce 9 příslušníků 11. praporu.

K „odvlečení“ vládních vojáků a následným jejich výměnám zpět za zajaté partyzány docházelo podle různých zdrojů poměrně často. O tom, že by se jich účastnil i samotný Jan Sladkovský, nejsou v jeho deníku z tohoto ani jiného období žádné zmínky. Není tam nic o jeho zběhnutí k partyzánům a jeho následné zpětné výměně za dva zajaté italské partyzány. O těchto skutečnostech je však možné dočíst se z potvrzení, které sepsal na posádkovém velitelství Velké Prahy dne 7. května 1947 škpt. Jindřich Bartoš, bývalý velitel rtn. Sladkovského. Tento dokument byl zaevidován „Svazem národní revoluce – místní odbočka Odboj Itálie 1944 až 1945 Praha“ dne 8. května 1947. Uvedené údaje byly uznány za pravdivé a jako takové potvrzeny předsedou odbočky a jejím tajemníkem.

¹⁰ Sant Ambrogio – obec v severozápadní Itálii v regionu Piedmont západně od Turína na železniční trati nedaleko hranic s Francií. Obdobně jako u většiny italských sídel je centrem nejen středověká zástavba, ale i kostel sv. Michala. V době II. světové války zde žilo cca 2.500 obyvatel. V dnešní době je počet obyvatel téměř dvojnásobný, tedy necelých 5 tisíc obyvatel. Dostupné z: <www.e-borghi.com/en/village/Torino/473/sant'ambrogio-di-torino> [Cit. 2021-05-09].

¹¹ Avigliana – oblast a stejnojmenné město v údolí Susa ležící v regionu Piedmont v severní Itálii cca 25 km západně od Turína. Dostupné z: <www.bing.com/maps/Avigliana> [Cit. 2021-05-09].

O zběhnutí k partyzánům a následné výměně rtn. Sladkovského za dva zajaté partyzány psal ve svém potvrzení i des. Josef Svoboda dne 5. února 1948.

Obdobná situace se opakovala znovu o tři dny později, kdy bylo odvečeno dalších 6 vojáků a kořistí partyzánů se stal i jeden motocykl, který měla hlídka k dispozici. V následujícím týdnu nabraly události ještě rychlejší a dramatičtější spád.

Ve dnech 18. až 26. června došlo k několikerému napadení stráží a přestřelkám s partyzány. V některých případech se střety obešly bez zraněných. Jindy byli nejen zranění, ale docházelo také k odvečení vládních vojáků k partyzánům a k vypálení strážnic. Ve většině případů byli odvečeni všichni členové hlídek, jen výjimečně se některý z vojáků ubránil. Příkladem je situace z noci z 21. na 22. června, kdy se voják Cechel jako jediný z hlídky zachránil. Z počátku se v deníku nacházejí také jména konkrétních odvečených vojáků, ale jak incidentů a odvečených přibývalo, jsou k dispozici již jen číselné údaje. O tom, zda se jednalo o fingované a předem domluvené střety nebo ne, se z deníku nic nedovídáme.

Cílem útoků partyzánů v oblasti střežené rtn. Sladkovským a jeho kolegy byly železniční mosty. Například ve dnech 25. a 26. června zničili partyzáni most mezi S. Antoninem a Borgonou¹² a následně u Bussolena. Skutečnost, že vládní vojáci odolávali tlaku partyzánů jen s obtížemi a potřebovali podporu, potvrzuje i fakt, že v poledne 24. června jim na pomoc přijel německý obrněný vlak.

Možná je na místě poukázat také na určité nesrovnalosti mezi daty a informacemi v osobním deníku rtn. Sladkovského a knize Jindřicha Marka „Háchovy Melody Boys“. Autor knihy v přehledu na str. 334 a následujících předkládá seznam příslušníků 11. praporu, kteří se v konkrétních dnech přidali k partyzánským jednotkám. Podle údajů v osobním deníku však v tomto přehledu chybí některá data i jména vojáků. Příkladem může být 14. červen (středa) a jména Jenický, Semrád nebo 17. červen (sobota) a jména Bednář, Soral, Pokorný nebo Vytlačil. Naopak údaje týkající se například 16. června 1944 se v obou pramelech shodují – rtn. Šamalík a des. Marek. To samé platí i o 19. červnu a jménech Krhut a Koupal.

Zda se jednalo o domluvené akce, jak se o tom zmiňují někteří autoři, nebo o skutečné střety, se dnes můžeme opět jen domýšlet. Vzhledem k tomu, že dne 21. června 1944 došlo k přesunu ze Sant Ambrogia do Bussolena¹³ a hlídky se

¹² Borgona – oblast při hranicích mezi Itálií a Švýcarskem severně od Turína a západně od jezera Lago Maggiore. Dostupné z: <www.maplandie.com/italy/piedmont/verbano-cusia-ossola/borgone> [Cit. 2021-05-09].

¹³ Bussoleno – obec nacházející se v severní Itálii v regionu Piedmont v severní Itálii. Leží na že-

následně začaly odehrávat na stanovišti u obce Borgo¹⁴ o další desítky kilometrů dál, varianta předem domluvených střetů a odvláčení se zdá být méně pravděpodobná. Uvedená místa jsou od sebe vzdálena vždy několik desítek kilometrů. O skutečnosti, že se zřejmě nejednalo o domluvené střety, svědčí také fakt, že v některých případech došlo k vážným zraněním. Vládní vojáci byli zasaženi do hlavy a do zad. Příkladem může být střet mezi příslušníky 11. praporu a partyzány ze dne 26. června popsáný v deníku. Tehdy byli tímto způsobem zraněni vojáci Machata a Balcárek. Další velice zajímavou skutečností je také to, že v průběhu jednoho dne došlo jednak k přestřelce, zranění a odvláčení vládních vojáků, a zároveň byli někteří vládní vojáci opět dovezeni od partyzánů zpět. Někteří autoři tvrdí, že se tak realizovala výměna za zajaté příslušníky partyzánského hnutí, ale ani o tomto není v osobním deníku rtn. Sladkovského také žádná zmínka.

V odpoledních hodinách dne 26. června se Jan Sladkovský přesunul na kole do S. Antonina, kde došlo k vagónování. V porovnání s předchozími dny panoval v oblasti působení 11. praporu zřejmě klid. V noci 29. června se jednotka přemístila vlakem směrem na východ, do Milána a více do vnitrozemí severní Itálie. V půl třetí ráno dne 30. června 1944 se vojáci z milánského nádraží přesunuli na kolech a v připravených nákladních autech do kasáren.

Z deníku je možné poznat i civilnější a osobnější část života vládního vojáka. Jsou zde zmínky o tom, že dostal dopisy z domova od „Majky“, jak říkal své manželce. Nebo si naopak udělal poznámku, že dopis domů odeslal. Je možné dočíst se také to, že i uprostřed plnění služebních povinností prošli vojáci očkováním proti tyfu.

Po přesunu do Milána nastala zřejmě krátká přestávka v nasazování příslušníků 11. praporu. Střídaly se dny volna a běžné služby v kasárnách bez závažnějších incidentů a událostí.

Vojáci měli dokonce čas zúčastnit se nedělní bohoslužby dne 2. července a následně po ukončení strážní služby měli i vycházky po městě. V deníku si Jan Sladkovský poznamenal, že měl také možnost vyjít si poprvé do města. To, že vládní vojáci nebyli jedinými Čechy v Itálii v této době, svědčí i zmínka v deníku, kde je popsáno setkání s panem Sedláčkem z Olomouce. Je bohužel škoda, že si autor nepoznamenal více. Bylo to jen obyčejné náhodné setkání dvou krajanů nebo se jednalo o přípravu možného přechodu k partyzánům, jak o podobných

lezniční trati v podhůří Alp cca 45 km západně od Turína nedaleko hranic s Francií. V současnosti turistické centrum. Dostupné z: <www.bing.com/images/Bussoleno> [Cit. 2021-05-09].

¹⁴ Borgo – historická obec v regionu Piedmont v severní Itálii ležící cca 40 km severozápadně od Turína. Dostupné z: <www.bing.com/images/Borgo> [Cit. 2021-05-09].

setkáních hovoří ve svých dílech někteří autoři? Další z otázek, která zřejmě zůstane nezodpovězena. Můžeme se pouze domýšlet a skládat střípky informací. Nechme však spekulace stranou.

Následně ubíhají další „všední“ dny. Služba v kasárnách se střídá se dny volna. Přišla další neděle a s ní další bohoslužby. Po nich se Jan Sladkovský odebral na návštěvu nemocných kolegů do nemocnice a v podvečer téhož dne, 9. července, se setkal s dalším krajanem. Tentokrát s jistým panem Slezákem z Brna. Mohli se znát již z dřívější doby? Bylo to jen další náhodné setkání dvou krajanů? Opět můžeme jen domýšlet.

Skutečností, která je zaznamenána v dostupných písemnostech a materiálech, jsou výše uvedené kontakty lékařů vládního vojska kpt. Staudka a dalších s J. M. Veselým. Jmenovaný vedl jednání mezi představiteli italského odboje a příslušníky vládního vojska. Jednání se opakovaně v průběhu července 1944 odehrávala na půdě milánské univerzity, kde J. M. Veselý přednášel. Zda se měl Jan Sladkovský stát jedním z poddůstojníků, na které měly být přeneseny informace, a kteří se měli podílet na organizování přechodů našich vojáků k partyzánům nebo dál ke spojeneckým jednotkám, se opět můžeme pouze dohadovat. Faktem zůstává, že během krátké doby přešlo k partyzánům nebo přímo přes hranice do Francie a Švýcarska více než 600 příslušníků vládního vojska včetně téměř celého 6. praporu. Mnozí z nich se později zapojili do válečných operací v rámci československé obrněné brigády u francouzského Dunkerku.

V pondělí 10. července se jednotka začala chystat k přesunu na jiné působiště, a to do oblasti Monzy¹⁵ a Bergama¹⁶. Na této činnosti se podílel Jan Sladkovský jako velitel stráže určené k zajištění vagonování výzbroje a výstroje 11. praporu.

Idylicky se nám může jevit poznámka z deníku, kde si autor dne 10. července 1944 poznamenal: „*Viděl první rojení včel letošního roku, a to v Itálii v městě Miláně.*“ V tomto okamžiku zbývaly Janu Sladkovskému poslední necelé tři dny života.

Kromě této zmínky lze však v deníku najít jednu velice důležitou poznámku týkající se uvedeného data. Dne 10. července 1944 se čet. Sladkovský setkal v Miláně na adrese Via Sassi 1 s reverendem P. Giorgiem a českým duchovním

¹⁵ Monza – město ležící severovýchodně od Milána v regionu Lombardie. Osídlení v této oblasti se udává již ve 3. století př. n. l. Historické, kulturní centrum a sídlo univerzity. V současnosti je město známé také okruhem závodů formule 1. V době II. světové války zde žilo cca 70 tisíc obyvatel. Dostupné z: <www.bing.com/search?q=monza+italien/> [Cit. 2021-05-09].

¹⁶ Bergamo – město ležící cca 40 km severovýchodně od Milána v regionu Lombardie na železniční trati směřující do Švýcarska. Skládá se ze dvou částí Horní město – historické, Dolní město – nové průmyslové. V době II. světové války zde žilo cca 90 tisíc obyvatel. Dostupné z: <www.bing.com/search?q=Bergamo+italien/> [Cit. 2021-05-09].

Jiřím Mariou Veselým. Co bylo předmětem této schůzky, se dnes již bohužel nikdo nedozví. Je to pouze jeden z dalších střípků, který utváří skládačku celého příběhu. Z poválečných dokumentů lze jen zjistit, že schůzku nepřímo potvrdil právě J. M. Veselý (viz příloha).

Ve 14:15 hod dne 11. července 1944 opustili vojáci 11. praporu vlakem Milán a vydali se směrem na severovýchod. Podle údajů v deníku četaře Sladkovského měl jejich vlak na odjezdu cca hodinu zpoždění.

Stejně jako i jiní příslušníci vládního vojska chtěl i Jan Sladkovský přejít na stranu partyzánů a tímto dnem „D“ měl být 13. červenec 1944. Chtěl se spolu s dalšími příslušníky 11. praporu následně dostat dál až k československé zahraniční armádě, kde tehdy již sloužil jeho bratr Josef, příslušník RAF. Byl to, dle sdělení kamarádů, jeho sen. Dne 13. července měl spolu se svými kolegy vykonávat další z řady hlídek, přesněji strážní službu v okolí vlakového nádraží v Brescii¹⁷. Osud mu však nebyl nakloněn. V době, kdy se rozhodli spolu s kolegou a kamarádem utéci, došlo ke spojeneckému náletu na nádraží. Část bomb bohužel dopadla i mimo cílovou oblast, do polí za městem, kudy se „zběhové“ zrovna pohybovali. Jedna ze střepin nešťastnou náhodou Jana Sladkovského smrtelně zasáhla, jak o tom píše ve svém dopise, potvrzení, ze dne 5. února 1948, jeho kamarád des. Josef Svoboda. Ten, ač sám zraněn, se jej snažil zachránit a nesl jej k lékařskému ošetření na zádech. Bohužel veškerá snaha byla marná. V úmrtním listě, který vystavil německý vojenský lékař, je jako příčina smrti uvedeno rozdrčení lebky (viz příloha).

Následně byl dne 17. července 1944 Jan Sladkovský pohřben se všemi církevními i vojenskými náležitostmi v hrobě č. 109 na německém vojenském hřbitově v Gardoně¹⁸, 25 km východně od Brescie, na břehu jezera Lago di Garda. Hřbitov nesl název „Hřbitov hrdinů“. Hrob byl ohraničen mramorovou obrubou a v záhlaví mramorovou deskou s příslušnými daty. Soukromé, osobní, věci četaře Sladkovského (deníky, hodinky, řetízek, zapalovač, fotky, balíček karet apod.) byly odeslány poštou domů jeho blízkým.

O všech těchto skutečnostech byl dopisem ze dne 19. července 1944 od velitele hejtmana I. třídy Bartoše (Basrtosche) zpraven nejprve bratr manželky padlého, pan Josef Špringer, aby paní Sladkovskou na celou smutnou záležitost

¹⁷ Brescia – město v Lombardii v severní Itálii, které leží na půl cesty mezi Milánem a Veronou západně od jezera Lago di Garda. V současné době se jedná o druhé největší město regionu s cca 200 tisíci obyvatel. Historie města sahá do před římského období. Dostupné z: <www.bing.com/maps?q=brescia+italien/> [Cit. 2021-05-09] .

¹⁸ Gardone – městečko, dnes turistické centrum na západním břehu jezera Lago di Garda v regionu Lombardie na severu Itálie. Dostupné z: <www.bing.com/maps?q=Gardone+italien/> [Cit. 2021-05-09].

připravil. Nebylo úplně obvyklé postupovat tímto způsobem, ale paní Sladkovská byla v té době těhotná. Syn Jiří se narodil cca půl roku po těchto událostech.

V pozdějších letech došlo k přesunutí ostatků všech německých i vládních vojáků na vojenské hřbitovy v jiných částech severní Itálie. V tomto konkrétním případě, u Jana Sladkovského, je v současnosti místem odpočinku německý vojenský hřbitov v Costermanu¹⁹. Jméno Jana Sladkovského je dnes nejen vytesáno do jednoho z tisíců křížů, oddíl č. 8, číslo hrobu 1055, ale je zapsáno také ve 2. knize padlých, kterou si každý z návštěvníků může prolistovat a pročíst v místnosti vpravo od vstupní brány uvedeného hřbitova.

Po smrti četaře Sladkovského

Obdobně jako u dalších příslušníků vládního vojska, kteří přišli o život nebo byli „odvlečeni“, i v jeho případě existovala snaha přímých nadřízených a velení vládního vojska zajistit rodině maximální možnou podporu. A to vše na základě tehdy platných nařízení a předpisů. I přes tuto snahu však nebylo finanční zajištění rodiny dostatečné a rodina se musela přestěhovat k bratrovi paní Sladkovské. Paní Sladkovská se již znovu neprovdala a zůstala tak, na vše sama, jen se svými dětmi.

Ve dnech po ukončení války a během následujícího krátkého cca tříletého období do konce roku 1948 došlo alespoň k určitému navýšení výplaty gáže po padlém, a to na základě rozhodnutí „in Memoriam“ o jmenování rotného Sladkovského na rotmistra pěchoty s propůjčením služebního místa III. platové stupnice systemizované pro gážisty mimo služební třídy. Účinnost byla přiznána zpětně k 28. říjnu 1943. Následně došlo také k jeho povýšení na štábního rotmistra pěchoty s propůjčením služebního místa II. platové stupnice systemizované pro vojenské gážisty mimo služební třídy. Účinnost byla přiznána zpětně k 1. květnu 1944. Obě tato rozhodnutí byla uveřejněna v Osobním věstníku Ministerstva národní obrany č. 84, ročník 1948, ze dne 23. října 1948.

Další skutečností, možná „náplastí“ a určitou satisfakcí, která byla jistou formou uznání a poděkování za činnost v Itálii rtn. Sladkovského jako příslušníka vládního vojska, bylo udělení „Československého válečného kříže 1939“²⁰ – In Memoriam“ jmenovanému. Toto vojenské vyznamenání udělil dne

¹⁹ Costermano – městečko mající cca 3.900 obyvatel v regionu Veneto nedaleko Verona na východním břehu Lago di Garda. Dostupné z: <<https://www.ro.db-city.com/Italia-Veneto-Verona-Costermano/>> [Cit. 2021-05-09].

²⁰ Československý válečný kříž 1939 - byl zřízen jako vyznamenání československým občanům ve vlasti, jednotkám a příslušníkům československé armády v zahraničí, jakož i jednotkám a vojákům spojeneckých armád, kteří se zúčastnili boje, zahájeného v roce 1939, a prokázali v něm vynikající a úspěšný čin výkonný nebo velitelský, při němž byli osobně vystaveni nebezpečí života, nebo i život obětovali. Opakované udělení kříže se vyjadřuje zlatenou lipovou snítkou, která

8. července 1948 jménem prezidenta Československé republiky (od 14. června 1948 jím byl Klement Gottwald) ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda (viz příloha). Ve zdůvodnění k udělení vyznamenání je napsáno „účastník národního boje za osvobození“.

Po ukončení války vznikl „Svaz národní revoluce“ (SNR), v jehož rámci existovala i místní odbočka „Odboj v Itálii 1944 až 1945“ jako jedna ze dvou organizací zastřešujících účastníky odboje. V rámci této organizace se opětovně můžeme setkat také se jménem J. M. Veselý. Organizace ve svých jednotlivých odbočkách sdružovala většinu účastníků odbojového hnutí bez ohledu na oblast jejich působení, domácí nebo zahraničí, východní fronta, západní fronta apod. Jak šel čas, byla kapitola týkající se vládního vojska po ukončení II. světové války u nás postupně vymazána nejen z učebnic dějepisu, ale i z paměti lidí. Většina archivních materiálů byla zničena v 50. letech 20. století a další skartace proběhla v 70. letech 20. století.

Krátce po ukončení války se ještě vedly diskuze o významu vládního vojska v oblasti odboje a boje jeho příslušníků za svobodu. Mnohdy na úrovni vysokých státních a armádních představitelů včetně prezidenta republiky nebo ministra národní obrany. Dokonce i náhled některých z nich se postupně měnil. Negativní postoj lze spatřovat především u části vojáků, kteří sloužili v průběhu války u našich zahraničních jednotek, především na východě v Sovětském svazu, a představitelů komunistické strany. S tím, jak získávali tito jedinci moc, docházelo stále více ke snahám tuto kapitolu odsouvat do pozadí a všechny zmínky o ní postupně likvidovat.

Změnu v náhledu na vládní vojáky lze sledovat přímo na osobě četaře Sladkovského. Zatímco ještě v říjnu 1948 byl v jeho případě přístup představitelů státu a armády k jeho osobě poměrně vstřícný (povýšení, vyznamenání a uznání zásluh), v dalších desetiletích byla situace zcela odlišná. Úplně se změnil i výklad jednotlivých ustanovení zákona č. 255/ 46 Sb., o příslušnících československé armády v zahraničí²¹. Zatímco v době udělení vyznamenání a povýšení, v roce 1948, nebyl zákon na překážku tomuto postupu, o dvacet let později v prosinci 1969 tomu bylo naopak. Paní Marie Sladkovská tehdy žádala Ministerstvo národní obrany o vydání osvědčení po padlém manželovi za jeho odbojovou činnost. Osvědčení jí nebylo vydáno a zamítnuto bylo i následné odvolání. Pro dokreslení je třeba zmínit také skutečnost, že žádost o osvědčení byla sepsána dne 5. prosince 1969, ale rozhodnutí první instance bylo vydáno až 14. dubna 1971. Odvolání sepsané 13. května 1971 bylo definitivně zamítnuto 12. října 1971.

se pokládá za stuhu. Československý válečný kříž 1939 byl v průběhu doby vyráběn v celkem čtyřech vydáních. Dostupné z: <www.druhasvetova.com/?p=vyznamenani/Valecny-kriz-1939/> [Cit. 2021-05-06].

²¹ Dostupná z: <<http://zakonyprolidi.cz>> [Cit. 2021-01-04].

Závěr

Nic není v životě „černé“ nebo „bílé“. Lidský život vždy byl, je a bude plný paradoxů a rozporů. Velice často záleží na úhlu pohledu a také na tom, zda se na určitou záležitost chceme dívat z více stran. Samotné vnímání vládního vojska, pokud o něm člověk vůbec slyšel, vzbuzuje právě takovéto rozpory. Dokonce jedna z knih o vládním vojsku a jeho příslušnících, ze které jsem při psaní této studie také čerpal, má otázku v názvu - „Vlastenci či zrádci?“. Jaká je odpověď? Sloužili protektorátnímu režimu, zaprodali se novým pořádkům a kolaborovali? Pomáhali zemědělcům při polních pracích, odstraňovali škody po přírodních pohromách – odstraňovali ledové kry při jarních táních apod., pomáhali při obraně pražského rozhlasu v průběhu květnového povstání, byli aktivní v odboji, přebíhali k partyzánům, bojovali v řadách zahraniční armády? O mnohém bylo již výše psáno. Co z toho čtenář vnímá a jakým způsobem toto vnímá, nechávám na něm.

Mnozí z vládních vojáků byli po válce vyznamenáni čs. vojenskými i jinými vyznamenáními, ale o pár let později, se o nich již nemluvalo. Byli zapomenuti. Mnozí skončili ve vězeních a táborech nucených prací. Většina záznamů z archivů, jak již bylo zmíněno výše, byla skartována a nenávratně zmizela v průběhu 50. let, zbývající záznamy pak v 70. letech 20. století. Pro budoucí generace měly zůstat činy a životy těchto mužů zapomenuty. Jako by nikdy nežili a jejich jednotky a skutky neexistovaly.

Bohužel zůstaly nám jen střípky ve vzpomínkách a vyprávění jejich příbuzných, známých a přátel. Čas však postupně přikrývá a vymazává i tato svědectví. Je tak dnes velice obtížné poskládat na tomto základě obraz vládního vojska a jeho příslušníků. Nutno říci, že nebyli jedíni. Jejich kolegové ve zbraní z východní i západní fronty dopadli mnohdy stejně. V tomto tedy spatřuji jeden z paradoxů. Hrdinové nebo „zrádci“, na všechny se dnes zapomíná!

Možná jen pro dotvoření celkového obrazu situace. Pokud dnes bude někdo procházet stránky a zdroje například vojenského historického ústavu, nalezne mnohem více a ucelenější informace o příslušnících armády Rakouska – Uherska, prvorpublikové armády, o vojácích, kteří bojovali na západní i východní frontě, a dokonce i o příslušnících německých ozbrojených sil nebo československých legií, než o příslušnících vládního vojska.

Paradoxní se nám může zdát z dnešního pohledu i přístup k vládnímu vojsku a jeho příslušníkům také ze strany nejvyššího velení poválečné československé armády. Národním příkladem je jednání generála Ludvíka Svobody. V jeho projevech a vystoupeních na veřejnosti na jaře a v létě 1945 jednoznačně převládal názor, že vládní vojsko a jeho příslušníci nemohou být stavěni na roveň vojáků čs. armádního sboru, popř. jiných jednotek a dalších bojovníků z odboje. Proč tedy na druhou stranu udělil vysoké vyznamenání, čs. válečné kříže 1939, některým příslušníkům vládního vojska, a to i in memoriam? Co jej k tomuto vedlo?

Dalším konkrétnějším příkladem je životní příběh Jana Sladkovského. Již jeho samotný přechod z československé prvorepublikové armády do protektorátního vládního vojska je možné vnímat jako paradox. Jako něco zvláštního a dnes možná i těžko pochopitelného. Přisahal věrnost republice a nakonec slouží jinému státnímu útvaru, jinému režimu. Ale nebyl jediný. Byli jich tisíce. Zaprodali se snad? Některé příklady, jako třeba Emanuel Moravec, z této etapy dějin jsou ještě výraznější a známější. Nechme je však nyní stranou. Co bylo tím důvodem u Jana Sladkovského? Snaha zachovat si existenční jistoty? Nenechat doma své rodiče, když starší bratr musel kvůli odbojové a politické činnosti uprchnout do zahraničí před hrozícím postihem ze strany německých bezpečnostních složek? Pocit, že ne všichni mohou utéci, že možná přijde čas a příležitost udělat něco pro obnovení dřívějšího Československa přímo zde na území Protektorátu? To už dnes asi ne zjistíme. Odpověď znal jen on sám.

U Jana Sladkovského lze další z paradoxů najít také v tom, jaký byl osud jeho i jeho staršího bratra Josefa. Zatímco Jan byl v protektorátních službách, musel jeho bratr Josef utéci před gestapem z důvodu ilegální činnosti a příslušnosti k politické straně – Československé straně národně-socialistické. Následně sloužil v řadách britské „RAF“, kde byl podle dostupných materiálů VHA mechanikem – zbrojířem u náhradní peruti, popř. 305. a 311. perutě.

Jedna z myšlenek křesťanství hovoří o tom, že ve smrti jsme si všichni rovni. Jan Sladkovský, voják československé armády a příslušník vládního vojska, nositel československého válečného kříže 1939 „in memoriam“, je dnes pohřben společně s dalšími více než 29 tisíci německých i jiných vojáků na německém válečném hřbitově v severní Itálii, daleko od domova. Zatímco v jeho vlasti o vládních vojácích téměř nikdo nic neví a byla snaha o nich dlouhá desetiletí nemluvit, v Itálii a Německu existují sdružení starající se o památku padlých, bez rozdílu jejich národnosti. Hrob poddůstojníka Jana Sladkovského, který tvoří prostý žulový kříž, je společný pro něj i mjr. Heinze Hoffmanna příslušníka wehrmachtu. Není to ten největší paradox? (Viz příloha.)

Další použité zdroje / Other Resources

Archiv paní Marie Herdové, roz. Sladkovské, uložen v Plzni, V Kamení 67.

Rozhovor Jiřího HERDY s paní Marií Herdovou, roz. Sladkovskou, dne 20. března a 22. března 2021. Rozhovory v autorově archivu.

Přílohy

Poddůstojníkem čs. armády (horní řada, druhý zleva)

Svatební fotografie z 21. prosince 1941

DOKUMENT

Kráň úřad cirkve československé Rychov nad Kn.

Protektorát Čechy a Morava. Soudní okres: Rychov n./Kn.
Polikář okres: Rychov n./Kn.

Oddací list.

První se úředně domohla, že v níže zveřejněné oddávce
manžel I. ... s ... 13. ... 1942. ... 1941.
t. j. manželstvího s ... 13. ... 1942. ... 1941.

	Začín:	První:
Jméno a příjmení	Jan Sladkovský.	Marie Hartigová.
Zeměpisná	Československá vojska.	poslední se v ... 1941.
Bydliště, u kterého se plní úřad domy, (osobní a pol. okres)	Rychov n./Kn., 13. ... 1942. ... 1941.	Rychov n./Kn., 13. ... 1942. ... 1941.
Datum narození	1. srpna 1914.	21. ledna 1911.
Rodná, číslo domy, (osobní a pol. okres)	Střelice čp. 36, s. i p. s. Rychov n./Kn.	Katelice nad R., čp. 834, ... Rychov n./Kn.
Domovské přísluš. nec v dan státní, (osobní a pol. okres)	Československá, Rychov n./Kn.	Katelice nad R., pol. okres, Rychov n./Kn.
Národnostní vztahy (osobní a pol. okres)	Československá, ... 13. ... 1942. ... 1941.	Československá, ... 13. ... 1942. ... 1941.
Ročník: Jméno a příjmení, ... 13. ... 1942. ... 1941.	Josef Sladkovský, 13. ... 1942. ... 1941.	Marie Hartigová, 13. ... 1942. ... 1941.
Osobní list	Poslední ... 13. ... 1942. ... 1941.	Poslední ... 13. ... 1942. ... 1941.
Místo narození	Rychov nad Kn., Rychov n./Kn.	Rychov nad Kn., Rychov n./Kn.
První: Jméno a příjmení, ... 13. ... 1942. ... 1941.	Josef Sladkovský, 13. ... 1942. ... 1941.	Marie Hartigová, 13. ... 1942. ... 1941.
Příjmení	Sladkovský	Hartigová

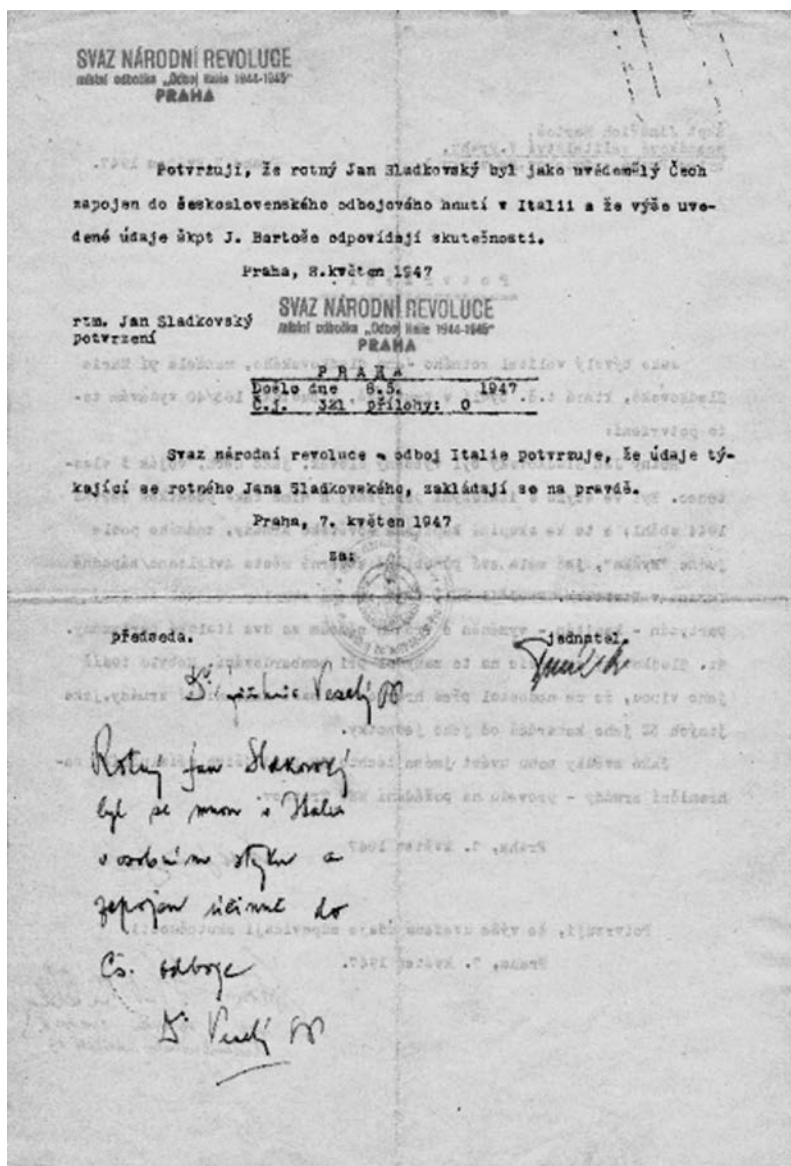
Na této listině je vloženo list vyplněn naším úředním podpisem a razítkem úřadu.
v Rychov nad Kn. dne 13. srpna 1942.

V. Maršal

Vlastním podpisem úřední osoby

Tisk. a L. 1. 1. 1.

Oddací list manželů Sladkovských vydaný 16. února 1942
(osobní archiv pí. Marie Herdové, roz. Sladkovské)

Potvrzení o účasti v odboji s přípisem J. M. Veselého
(osobní archiv pí. Marie Herdové, roz. Sladkovské)

[illegible]

Úmrtní list vystavený německým vojenským lékařem
(*osobní archiv pí. Marie Herdové, roz. Sladkovské*).

Čs. válečný kříž 1939 udělený „In memoriam“ 8. července 1948
(osobní archiv pí. Marie Herdové, roz. Sladkovské)

Místo posledního odpočinku – hrob Jana Sladkovského, německý vojenský hřbitov v Costermanu, východní břeh Lago di Garda
(foto – osobní archiv pí. Marie Herdové, roz. Sladkovské)

O autorovi

Mgr. et Bc. Jiří Herda je studentem Katedry historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni. Věnuje se moderním dějinám vojenství.

Email: j.herda@centrum.cz

Recenze / Reviews

Stanislav Brouček a kol., *Místo a úloha zahraničních Čechů v bilaterálních vztazích*, Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov – Etnologický ústav AV ČR, v. v. i. 2021, 212 s.

Pavel Mücke

Na sklonku roku 2021 se mezi stovkami každoročně v ČR vydávaných publikací objevila dlouho očekávaná kniha kolektivu jednoho z nestorů současné české etnologie, Dr. Stanislava Broučka, který již takřka pět dekad působí v Etnologickém ústavu AV ČR, v. v. i. (a jeho institucionálních předchůdcích). Kniha vznikla jako jeden z výsledků pravidelných setkávání nad problematikou českých, slovenských a československých krajanů v Senátu Parlamentu ČR, kde se toto téma díky přízni komise pro krajany těšilo a těší dlouhodobému politickému a zároveň i nadstranickému zastání, což je možné vnímat jako skutečnost velmi pozitivní. Jak je uvedeno na titulní stránce, kniha je věnována památce profesí historika, senátora (ODS) a předsedy Stále komise pro krajany žijící v zahraničí, Tomáše Grulichy (1951–2020), který byl jak z titulu své funkce, tak i svým odborným zájmem i osobním přesvědčením, po dlouhá léta hybnou duší udržování a utužování vazeb mezi krajany a českou politickou reprezentací. Kniha se vedle povinných atributů kolektivních vědeckých monografií skládá v devíti kapitol, které se týkají vybraných kapitol krajanských dějin a bilaterálních vztahů. Jak je patrné z úvodního vzhledu do tématu od Stanislava Broučka, který mj. stručně představuje genealogii senátních setkávání nad krajanskou problematikou, ale také metodologická východiska a cesty bádání (jak skrze archivní zdroje, tak i prostřednictvím terénních výzkumů).

V první tematicky laděné kapitole věhlasný brněnský expert v oblasti česko-ukrajinských krajanských studií, Jaroslav Vaculík (mj. na základě bádání v ukrajinských archivech) pojednává o venkovských a městských kolonizačních vlnách směřujících z českých zemí do oblastí dnešní Ukrajiny od druhé poloviny 19. století a pojednává zároveň o životě diaspor s českými kořeny zde až do pádu carského mocnářství (1917).¹ Na Vaculíkovu studii pak navazuje

¹ Z nejvýznamnějších prací Jaroslava Vaculíka je možné jmenovat zejména průkopnická díla o dějinách české komunity na Volyni. Viz např. Vaculík, Jaroslav: *Dějiny volyňských Čechů*. Díl 1. *Léta 1868–1914*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 1997; Díl 2, (1914–1945), 1998;

svou kapitolou etnolog a historik dlouhodobě spjatý s německým badatelským prostředím, Petr Lozoviuk.² Ten se svým zastavení pojednává o komunitě a osobnostech spjatých s jihoukrajinským prostředím, zejména pak s přistavním městem Oděsa (zejména Josefa Přibíka a Antonína Číly). Z pohledu metodologického je bezesporu velkou předností, že autor těží jak z místního dobového tisku, tak také z magnetofonového záznamu vzpomínek generála Číly z roku 1979, který se nachází v rodinném archivu Čílových. Bohužel autoři jistě netušili, že se jejich stati stanou záhy po vydání publikace navýsost aktuálními, neboť právě řešená otázka multietnického a multinárodního charakteru, kterou detailněji ve svých studiích rozebírají, se opět stala předmětem krvavého válečného konfliktu s prozatím nejasným koncem...

Teritoriálně do balkánského „subkontinentu“, konkrétně pak k Chorvatsku, se váže pozornost autorského kolektivu Jany Kočí, Andrei Preissové Krejčí a Ivo Bartečka. Autorky a autor se zabývají především na základě dostupných materiálů archivu Svazu Čechů v Daruvaru zejména problematikou českého menšinového školství a kultury od 19. století až do nedávné minulosti.³ Vedle rámcového představení této problematiky méně zasvěceným čtenářům mezi přesností patří právě vytěžení řady materiálů česko-chorvatské provenience.

V pořadí další kapitola je dílem etnologa, kulturního antropologa, právníka a profesionálního diplomata Ivana Dubovického.⁴ Ten v jednom z pokračování svého dlouhodobého zájmu o krajanskou problematiku pojednává o tématu českých a slovenských krajanů a jejich úsilí o podporu na vzniku samostatného státu v letech 1914–1918 (včetně krajanské mobilizace) a také aktivit v prvních letech existence první republiky. Tato původní studie přinášející celou řadu doposud neznámých poznatků je založena zejména na bádáních ve fondech „domovského“ archivu autora zaměstnavatele, Archivu MZV v Praze, ale také na vybraných fondech Vojenského ústředního archivu, respektive Vojenského historického archivu v Praze.

Svou studií do kolektivního díla přispěl také medievista a historický numismatik Roman Zaoral, který se vzdálil předmětu svého zájmu v podobě hospodářských a sociálních dějin vrcholného a pozdního středověku a jeho prostřednictvím

Díl 3 (1945–1948), Brno: 2001.

² Z autorových jihoukrajinských bádání viz např. Lozoviuk, Petr: "To se musí vidět!" Oděsa v české dobové percepci. In: *Slavia: časopis pro slovanskou filologii* 86, č. 4 (2017), s. 389–406.

³ Blíže viz např. Preissová, Andrea – Stanja Brdar, Jitka – Kočí, Jana: *Češtvi v nás: české školství a jeho vliv na zachování české národní identity v Chorvatsku*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky 2020.

⁴ Dubovického seznam relevantních titulů ke krajanské problematice je velmi bohatý a v nejdůležitějších pracích je možné jmenovat zejména Dubovický, Ivan – Leffová, Linda: *Češi v Americe a česko-americké vztahy v průběhu pěti staletí: Czechs in America and Czech-American relations in a course of five centuries*. Praha: Epoque, 2018.

se čtenářky a čtenáři mohou seznámit s exkurzem do problematiky života krajské komunity v Kanadě ve 20. století.⁵ Zaoral vytěžil ze svých předešlých bádání nad touto problematikou, realizovaných již před zhruba dvěma desetiletími a zúročil ve svém přehledovém příspěvku orientaci jak v dobové literatuře, tak také krajan-ském tisku a doplnil tak poznání o jinak mnohem více studované (a řádově mnohonásobně početnější) komunitě Čechů a Slováků usedlých na území Spojených států amerických.

Předposlední studií přispěl pak z postu samotného hlavního editora a (spo-lu)iniciátora celého projektu Stanislav Brouček, který esejistickým způsobem zhodnotil své kruciální badatelské téma, tj. výzkum česko-francouzských vztahů (s krajanickým akcentem) v éře moderních a soudobých dějin.⁶ Poslední v řadě původních studií pak pochází od téhož autora a tento příspěvek se z pohledu terénních výzkumů a orálně historických bádání jeví jako velmi podnětný a ná-sledování hodný. Autor se totiž snaží oživit soubor programatických a syntetizu-jících pojednání či naopak dílčích sond i skrze pamětnické reflexe, biografická zamyšlení a editované rozhovory s dvaceti aktéry krajanického života. Pozornost se tak dostává takovým personám jako je politolog v Columbia University Vra-tislav Pěchota (čs. emigrant do USA po roce 1968), národohospodář a pedagog Jan S. Kruliš-Randa (poúnorový odbojář a exulant do Švýcarska), dcera rodičů-emigrantů a lingvistka Alexandra Moravcová-Ocampo, poúnorový exulant do Británie a posléze vystěhovalce do daleké Austrálie a organizátor místního kra-janského života Stanislav Brzobohatý-Berton nebo malíř-exulant usedlý v Itálii, Mikuláš Rachlík.

Ačkoliv je vydaná kniha spíše jakousi maketou, určitě by se mohla stát po-myslným předstupněm ke vzniku komplexně pojaté kolektivní monografie o dě-jinách krajské problematiky viděných v delší časové perspektivě. Proto ji po-važují za příspěvek hodnotný a především následování hodný. Vždyť dějiny čes-kých zemí jsou – ať chceme, nebo ne – neoddelitelně spjaty s dějinami migrací, bez jejichž vlivů bychom byli i v přítomnosti o dosti chudší. (A možná bychom zde nebyli vůbec...)

⁵ Z autorových prací na téma kanadského krajanického hnutí viz Zaoral, Roman: Soupis českých krajanických a exilových spolků v Torontu po roce 1945. In: *Historie emigrace z českých zemí. Sborník referátů ze semináře, který se konal při příležitosti Setkání krajanů v Mladé Boleslavi* 22.–25. 6. 2000. Mladá Boleslav: Okresní muzeum v Mladé Boleslavi, 2001 s. 125–153; Zaoral, Roman: Přehled archivních fondů k dějinám Čechů v Kanadě. In: *České archivy a prameny k dě-jinám zahraničních Čechů. Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého sympózia konaného ve dnech 27.–28. června 2006 v Českých Budějovicích v rámci 23. světového kongresu Českosloven-ské společnosti pro vědy a umění*. Praha: Národní archiv, 2007 s. 121–132.

⁶ Z Broučkových nejnovějších publikací na téma česko-francouzských krajanických vztahů viz Brouček, Stanislav – Martinek, Lubomír: *Francie a česká imigrace: kultura dvou domovů mezi svobodou a zodpovědností*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2020.

Anna Herbichová, *Dívky, které přežily holokaust*, Brno: CPress, 2021, 268 s.

Milan Mašát

V roce 2021 vyšla v brněnském nakladatelství CPress v překladu Markéty Páralové Tardy publikace Anny Herbichové *Dívky, které přežily holokaust*. Jsem přesvědčen, že vzhledem k narůstajícímu časovému odstupu od konce druhé světové války je velmi potřebné připomínat široké čtenářské veřejnosti vybrané události této historické etapy, jejichž účelem bylo vyhladit některé skupiny osob, zejména ty židovské národnosti nebo vyznávající judaismus.

V konotaci s vyjádřením jedné z žen, jejíž životní příběh byl do recenzované knihy zařazen, „*musíme nahlas mluvit o tom, co se stalo. Přinášet svědectví o hrůzostrašných zločinech, které způsobil člověk člověku. Ale taktéž musíme optimisticky hledět do budoucnosti. Dělat všechno proto, aby se to nikdy neopakovalo*“¹, se domnívám, že poslání publikace je zcela explicitní: jejím účelem je prostřednictvím příběhů konkrétních žen čtenářům předestřít varování, která nám vymezená linie této historické epochy předkládá a jež nám poskytuje vzor, jakým lze stigmatizačním, perzekučním a xenofobním projevům nenávisti předcházet a uvádí možné postupy, jak na ně včas a cíleně reagovat. Jsem přesvědčen, že v některých těchto aspektech lze shledat určité paralely i k jistým událostem odehrávajícím se v současném světě. Vyznění těchto literárně zaznamenaných pamětí je proto velmi aktuální.

Publikace se skládá z příběhů sedmi žen, které díky šťastným okolnostem přežily snahu Adolfa Hitlera a jeho přísluhovačů o jejich vyhlazení. Každá z příhod je založena na autentickém vyprávění, přičemž narativ určitým způsobem přesahuje výklad o hrůzách vybrané linie událostí druhé světové války: je přiblíženo dětství žen v předválečném období a je vykreslen jejich nelehký osud po konci druhé světové války. Vlivem různých společenských a politických událostí mnohé z nich emigrovaly ze své vlasti, Polska, do různých zemí, především do Palestiny.

V epilogu recenzované publikace, v *Úvodu*, Anna Herbichová čtenářům sumárně představuje ženy, jejichž příběhy do ní byly zařazeny: „*Historici odhadují, že na území okupovaného Polska přežilo několik desítek tisíc Židů. Mezi zachráněnými bylo mnoho žen a dívek. Každá z nich může vyprávět vlastní příběh. Plný nebezpečí, strachu, utrpení. To, co tyto ženy přežily, překračuje hranice*

¹ HERBICOVÁ, Anna. *Dívky, které přežily holokaust*. Brno: CPress, 2021. 978-80-264-3843-4., s. 268.

lidské představivosti. Byly loveny jako divoká zvířata, neznaly dne ani hodiny. Skrývaly se v lesních zemljankách pokrytých ledem. Na půdách, ve sklepích nebo stodolách. Trpěly hladem, nemocí a ponižením. Aby přežily, musely se často zříci vlastní totožnosti. (...) Byly odsouzeny k smrti, ale našly v sobě tolik síly, aby o život bojovaly. Neměly ten boj přežít. Ale přežily. Přese všechno.“² Jak z uvedeného vyplývá, posuzovaná kniha je určitým kompilátem různých životních osudů spojených touhou přežít.

Ženy, které svým vyprávěním do publikace přispěly, pochází z různých společenských vrstev, jejich osudy během druhé světové války byly do určité míry rozdílné. Jejich společným znakem byla (až na výjimky) ztráta blízkých, a s tím související nutnost postarat se samy o sebe, a to nejenom během válečného konfliktu, ale i po něm. Mnohé z nich svá traumata plynoucí z hrůz, které prožily a kterým byly nuceny přihlížet, implicitně přenášely na své budoucí potomky, kteří se s nimi museli nějakým způsobem vyrovnat. Ona traumata také vedla u některých z přeživších k citovému vyprahnutí, k neschopnosti brečet. Určitá emocionální plochost, která se stala jejich obranným reflexem ve válečném období, některé z žen provázela i po válce. Většina z nich prahla po fungující rodině, která měla zaplnit místo po jejich blízkých, o které přišly v plynových komorách, při ukrývání se před transportem nebo při událostech spojených s likvidací některých polských ghatt. Ve snaze „žít normálně“ se tak většinou provdaly za muže, s nimiž se jejich cesta během druhé světové války nějakým způsobem zkrížila. Svazek byl povětšinou motivován snahou najít v rodině bezpečné zázemí.

Neobvyklý je příběh ženy, která se až v nedávné době dozvěděla, že jako malá dívka byla propašována z ghetta k lidem, kteří se stali jejími rodiči. Tato skutečnost nebyla během druhé světové války výjimečnou: mnozí rodiče internovaní v koncentračních táborech spatřovali v odloučení od svých dětí jedinou možnou cestu, jak zvýšit šanci svých potomků na přežití. Do publikace je tedy kromě situací, kdy rodiče nějakým způsobem předali své děti do kláštera, zahrzen i příběh ženy, která vyrůstala jako polská katolická dívka a která si do nedávné doby myslela, že její rodiče, kteří ji vychovali, jsou jejími nejbližšími pokrevními příbuznými. K pátrání po svých biologických rodičích se rozhodla až po hádce se svým otcem, který ji při výměně názorů řekl, že není jejím biologickým rodičem. Joanna Sobolewská-Pyzová kapitolu zakončuje těmito slovy: „Bohužel, mnozí z nás se to nikdy nedozvěděli. Dodnes vedou poklidný život, mají děti a vnoučata. Jejich dny se pomalu chýlí ke konci. A oni vůbec neví, že kdysi dávno k něčemu došlo. Nikdo jim to nikdy neřekl. A už ani neřekne.“³

² HERBICHOVÁ, Anna. *Dívky, které přežily holokaust*, s. 7–8.

³ SOBOLEWSKÁ-PYZOVÁ, Joanna. Inka – Po stopách ztracené rodiny. In HERBICHOVÁ, Anna. *Dívky, které přežily holokaust*, s. 239.

Součástí publikace je množství fotografií ze soukromých archivů žen. Vyobrazení dokresluje zařazené příběhy. Domnívám se, že obrazová složka může napomoci k jistému odabstraktnění událostí holokaustu, ke kterému samozřejmě dochází již predestinací osudu konkrétních žen, nicméně fotografie mohou působit (zejména na mladší čtenáře) jako určitý důkaz o tom, že vyprávění jsou pravdivá a že se zmíněné hrůzostrašné události opravdu odehrály. Tato skutečnost může zvýšit žádoucí vyznění literárně zaznamenaných svědectví o hrůzách, které se během druhého světového válečného konfliktu odehrávaly.

Recenzovaná publikace se z okruhu literárně zaznamenaných svědectví vztahujících se k jedné linii událostí druhé světové války vymyká, a to zejména na prizmatem, kterým se na dané události nahlíží: jedná se pouze o výpovědi žen. Výklad je rovněž výjimečný svým zaměřením: není orámován začátkem a koncem druhé světové války, ale důraz je kladen i na osudy svědkyň před jejím začátkem, což je podle mého názoru důležité pro vykreslení kontrastu v oblasti předválečného života přeživších, který byl spojen s jejich určitým sociálním a společenským zázemím.

Jsem přesvědčen, že je nutné, aby se široká čtenářská veřejnost stále seznamovala s konkrétními osudy lidí, kteří byli přímými svědky nacistických zvěstev. Neustálé připomínání těchto událostí může vést k tomu, aby se neopakovaly, přestože různým stigmatizačním, perzekučním, xenofobním a jiným nenávisně zaměřeným tendencím budeme v naší demokratické společnosti neustále vystavováni. Domnívám se, že publikace Anny Herbichové *Dívky, které přežily holokaust* může prostřednictvím varování v ní predestinovaných napomoci k tomu, aby tyto projevy (nejenom) v české společnosti nezakořenily a nedošlo k jejich nežádoucímu rozvoji a akcentaci.

Zprávy / Chronicle

Výsledky VII. ročníku soutěže „Zlatý diktafon“¹

V Praze, dne 4. února 2022 proběhlo vyhlášení výsledků VII. ročníku soutěže, Zlatý diktafon“ o nejlepší studentskou práci realizovanou metodou orální historie (2020–2021). Výsledné pořadí bylo sestaveno na základě hlasování výkonného výboru COHA. Oficiální vyhlášení výsledků včetně předání finanční a věcné odměny oceněným se uskutečnilo v budově Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., v pátek 4. února 2022 od 11:00. Diplomy oceněným slavnostně předal prof. Miroslav Vaněk, čestný předseda asociace.

Kategorie základní školy:

1. místo Aisha Alwail: Život v době covidové aneb učíme se věci nové [dokumentární video] 22. základní škola, Plzeň
2. místo Kristýna Strnadová: Můj život v době covidové [studentská práce] Gymnázium Jaroslava Vrchlického, Klatovy
3. místo žáci 2. stupně Sovětské: Milovice očima pamětníků [výroční publikace] Základní škola Juventa, Milovice

Kategorie střední školy:

Výkonný výbor se na základě společného usnesení rozhodl v rámci VII. ročníku v této kategorii 1.–3. místo neudělovat.

Čestné ocenění Jan Bryja – Dědoušek: pořizování záznamu vzpomínek pamětníka a práce s ním [seminární práce] Gymnázium Třebíč

Kategorie vysoké školy:

1. místo Mgr. Přemysl Vacek: Barokáři: Historicky poučená interpretace staré hudby v Česku očima jejích aktérů [diplomová práce] Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
2. místo Bc. Marie Jiříčková: Dopady, Akce P“ pohledem rodiny řeckokatolického kněze [bakalářská práce] Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
3. místo Mgr. Jakub Vítovec: Pohostinství na Sušicku v období tzv. normalizace [diplomová práce] Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita

¹ Převzato z: <http://www.coha.cz/wp-content/uploads/2022/02/Vysledky-VII.-rocnik-2020-2021.pdf> [Cit. 2022-08-08].

Všem oceněným srdečně gratulujeme.

„Zlatý diktafon“: Soutěž o nejlepší studentskou práci realizovanou metodou orální historie²

Soutěž „Zlatý diktafon“ vypisuje Česká asociace orální historie vždy jednou za dva roky ve třech kategoriích: základní školy, střední školy a vysoké školy. K hodnocení jsou přijímány práce, které vznikly nebo byly obhájeny v období posledních dvou let.

Požadavky na přijetí práce do soutěže

Individuální či skupinová autorská práce založená na základě vlastního výzkumu. Do soutěže budou přijaty seminární / ročníkové / bakalářské / diplomové či jiné práce, které ve výzkumu stanoveného tématu využívají metodu orální historie. Do soutěže lze zařadit pouze původní práce, které se dosud neumístily v jiných soutěžích. Do soutěže budou zařazeny i práce cizojazyčné. Každou studentskou práci zařazenou do soutěže individuálně posoudí členové výkonného výboru COHA. O konečném pořadí rozhoduje výkonný výbor hlasováním.

Doporučení

Každá studentská práce musí mít svého navrhovatele (ZŠ/SS/VŠ učitel), který práci do soutěže doporučí. Práce navržené do soutěže pošlete v elektronické podobě spolu s doporučením na e-mailovou adresu info@coha.cz nebo písemně na adresu Česká asociace orální historie, Vlašská 355/9, 118 00 Praha 1.

Vyhlášení výsledků se uskuteční na valném shromáždění COHA v sídle AV ČR (Národní 3, Praha 1). O přesném termínu valné hromady budou vítězové informováni e-mailem s dostatečným předstihem.

Ocenění

Tři nejlepší práce vyhodnocené v každé kategorii získají certifikát o umístění v soutěži a finanční odměnu. Oceněny budou pouze mimořádné studentské práce. Pokud se v ročníku soutěže žádná taková práce neobjeví, COHA si vyhrazuje právo ocenění ani finanční odměnu v dané kategorii neudělit.

Uzávěrka 8. ročníku soutěže je 17. listopadu 2023. V současnosti tedy lze přihlašovat a zasílat studentské práce, které vznikly (nebo byly obhájeny) v letech 2022–2023.

² Přejato z: <http://www.coha.cz/aktivity/soutez/> [Cit. 2022-08-08].

CFP: 8. mezinárodní konference COHA (9.–10. 2. 2023, Bratislava)

Call for abstracts³

Česká asociace orální historie, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Ústav etnologie a sociální antropologie SAV, v. v. i., a Katedra etnologie Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě vyzývají k přihlášení příspěvků na 8. mezinárodní konferenci České asociace orální historie „Rozdělení, přesto stále spolu: Hranice v orálně-historické perspektivě“, která se uskuteční ve dnech 9.–10. 2. v Bratislavě (Gondova ulice 2).

V roce 2023 si připomeneme 30. výročí rozdělení Československa a vzniku dvou samostatných států – České republiky a Slovenské republiky. Vítáme proto zejména (nikoliv však výlučně) interdisciplinárně laděné příspěvky s teoretickou, metodologickou, etickou nebo praktickou reflexí kvalitativních výzkumů realizovaných za využití metody orální historie v kontextu výzkumu hranic, a to ve všech možných významech tohoto slova. Z tohoto důvodu jsme se také rozhodli konferenci symbolicky přesunout na Slovensko. Záštitu nad konferencí převzal děkan Filozofické fakulty Univerzity Komenského prof. Marián Zouhar.

Anotace svých příspěvků zasílejte do **1. prosince 2022** prostřednictvím online přihlášky: <https://1url.cz/@coha2023>

Konferenční poplatek: 800 Kč (pro členy COHA 400 Kč). Případné dotazy směrujte na e-mail info@coha.cz

Organizátoři konference si vyhrazují právo na výběr příspěvků. Rozhodnutí o přijetí příspěvků a podrobnější informace k průběhu konference budou účastníkům a účastnicím zaslány nejpozději 20. prosince 2022. Vybrané příspěvky budou publikovány v recenzovaném periodiku.

3 Přejato z:<http://www.coha.cz/cfp-8-mezinarodni-konference-coha-9-10-2-2023-bratislava/>
[Cit. 2022-08-08].

Katedra historie, ZČU a SOHI

Konference: Současnost a historie – vzdělávání v době pandemie (21. 10. 2022, Plzeň)

Call for abstracts

Vyhlašujeme Call for Abstracts na studentskou vědeckou konferenci Současnost a historie – vzdělávání v době pandemie, která se bude konat v prostorách Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

Pandemie COVID-19 přinesla velký zlom ve výuce na všech úrovních. Jakým výzvám jsme během pandemie museli během výuky a studia čelit? Jak dobu pandemie hodnotí právě samotní studenti? Jaký pokrok jsme během pandemie ve vzdělání udělali a co je třeba zlepšit? Jaké další výzvy nám přináší doba po-covidová?

Tematické okruhy:

- 1) studentský život během pandemie
- 2) distanční výuka během pandemie
- 3) zkoušení a ověření znalostí během pandemie
- 4) ostatní příspěvky související s tématem vzdělání v době pandemie

Jednácím jazykem konference je čeština, vítané jsou i příspěvky ve slovenštině či angličtině. Vybrané příspěvky z konference budou po standardním recenzním řízení otištěny v časopisu MEMO.

Konference se bude konat **21. 10. 2022** v prostorách Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni. (Vešslavínova 42, Plzeň 301 00).

Informace pro autory příspěvků:

- délka příspěvku je 20 minut
- **deadline pro přihlášení je 15. 9. 2022**, abstrakty příspěvků (250 slov) zašlete spolu s přihláškou do 15. 9. 2022 prostřednictvím elektronického formuláře - <https://forms.gle/GxQXnQCaVHNWdbY59>
- s výsledek výběru příspěvků budou autoři abstraktů informováni do 30. 9. 2022.
- účastníci musí být studenti magisterského/doktorského studijního programu
- v případě dvou či více řečníků musí být alespoň jeden studentem magisterského/doktorského studijního programu
- v případě zájmu o účasti jiného akademického pracovníka, může být jeho příspěvek zařazen do sekce – host konference
- za účast na konferenci není požadován žádný poplatek

POKYNY PRO AUTORY

Časopis MEMO (Časopis nejen pro orální historii) se zaměřuje zejména na výzkum historie metodou orální historie a aplikace této metody do vyučování dějepisu na základních a středních školách, ale i na výzkum soudobých dějin dalšími historickými, antropologickými či sociologickými metodami. Žádaná jsou témata dějiny totalitních režimů, dějiny druhé světové války v paměti lidí, dějiny každodennosti ve 20. století, problémy menšin, regionální dějiny, dějiny dějepisectví, biografie, ale také novodobá ústní tradice a novodobý folklór ve výzkumu dějin. MEMO je velmi vstřícný a otevřený časopis, vítáme i další související témata, výzkum i aplikace týkající se soudobé historie, výzkumu v archivech apod.

Formální požadavky na text: Články by měly být předloženy v elektronické podobě, v aplikaci Microsoft Word, e-mailem na adresu: mmaja.fritzova@gmail.com, moravkov@khi.zcu.cz. Prosím, použijte pouze základní styl (typ a velikost písma Times New Roman 12, jednoduché řádkování). Poznámky a odkazy uvádějte pod čarou na příslušné stránce, ne v textu, ne za článkem. Měly by být průběžně očíslovány v celém článku.

První citaci uvádějte v plném rozsahu: SMITH, Robert. Historie mléčných výrobků. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010, s. 22. Všechny následující odkazy by měly být uvedeny ve zkrácené formě: SMITH, Robert. Historie mléčných výrobků, s. 22. Použití latinského slova *ibid* nebo českého *tamtéž*, nebo zkratk jako *Loc. cit.*, *Op. cit.* apod. není povoleno. Je nutné přiložit abecední seznam plně citovaných zdrojů a literatury na konci článku.

Několik příkladů plných citací (téměř všechny uvedené citace jsou fiktivní):

Citace knihy: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca: Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

Citace kapitoly v knize nebo příspěvku ve sborníku: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen: Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9, s. 23 - 42.

Citace článku v časopisu: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, s. 37 - 55.

Citace z deního tisku: KOZA, Jan. První máj, *Plzeňský deník*, 12. března 2006, s. 5.

Citace rozhovoru s pamětníkem: Rozhovor Naděždy MORÁVKOVÉ (odborná asistentka Západočeské univerzity v Plzni) s Kolomanem Gajanem (emeritní

profesor Karlovy univerzity v Praze), dne 8. 8. 2010 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v archivu SOHI Plzeň, Veleslavínova 42.

Archivní zdroje: Národní archiv Praha. Fond Osobní pozůstalosti. Fol. Josef Macek. *Korespondence 1970 - 1975*. Inv. č. OP 654.

Citace internetového zdroje: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Dostupné z URL: < <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [Cit. 2010-09-12].

Přílohy: Obrázky, fotografie, nákresy, tabulky, grafy, grafika, mapy, atd. musí být očíslovány a odkázány poznámkami pod čarou a umístěny za textem se správným číslem a popiskem. Zdroj musí být uveden.

Další pokyny: Rozsah studií je omezen na max. 30 stran (54.000 znaků včetně poznámek pod čarou a mezer). Rozsah recenze: max. 1-2 strany. Každý článek by měl mít: název (česky i anglicky), abstrakt (česky i anglicky, max. 10 řádků), klíčová slova (česky i anglicky, v počtu od 3 do 8), informace o autorovi (jméno a příjmení, rok narození, pozice a zaměstnavatel nebo škola, oblast výzkumu, e-mailovou adresu). Články publikované v časopisu MEMO procházejí nezávislým recenzním řízením a musí být schváleny redakční radou. Editori děkují příspěvatelům za to, že pokud možno respektují výše uvedená doporučení.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

MEMO magazine focuses especially on the history of research using oral history and its application in teaching history. Preferred are the themes of modern history, especially history of totalitarian regimes, the history of the Second World War in memory of people, the history of everyday life in the 20th century, problems of minorities, regional history, history of historiography, biographies, also the modern oral tradition and folklore in the modern history of research. MEMO is a very open and obliging journal, we welcome any other related and interesting topics.

Format and Style: Articles should be submitted electronically, in Microsoft Word, by e-mail to the address mmaja.fritzova@gmail.com, moravkov@khi.zcu.cz. Please use the basic style only. Notes should be footnotes not endnotes. They should be numbered consecutively throughout the article. Citations of references should be made only in the notes and not in the text, first references should be given in full: SMITH, Robert. *History of Diary Products*. Pilsen: University of West Bohemia Press, 2010, pp. 22 - 23. All subsequent references should be given in abbreviated form: SMITH, Robert. *History of Diary Products*, pp. 30 - 32. It is necessary to attach a list of full references at the end of the article. The use of the latin word *ibid*, or abbreviation like *Loc.cit.*, *Op. cit.* etc. is not allowed.

Some Practical Examples for Full References (Almost all examples are fictive.):

The reference to a book: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca: Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

The reference to a chapter in a book or to a contribution in collection of papers: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen: Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9. 465 p.

The reference to an article in a journal: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, pp. 37 - 55.

The reference to an article in a newspaper: COETZEE, Paul. Namibia's liberation struggle, *Die Transvaler*, 12th March 2006, p. 5.

The interview reference: The interview of KOTZEL, Charles (lecture of Charles University in Prague) with BIBIKOVA, Leona (exlecture of University of West Bohemia in Pilsen, living in Pilsen), 22nd October 2008. The transcript is filed in the archives SOHI Pilsen, Veleslavinova 42.

The archives reference: Czech National Archives, Prague, fund: Inheritance, file: Josef Macek, document: Letters to Frantisek Graus 1970 - 1975, catalogue number: OP 456.

The reference to an internet source: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Available from URL:

<<http://translate.google.cz/#cs|en|dokument>> [2010-09-12].

Illustrations: Pictures, photos, sketches, tables, diagrams, graphics, maps etc. Should be numbered consecutively with the footnotes and placed behind the text with correct number and labeled. The source must be given.

Further notes: Scope of article: max. 30 pages. Scope of review: max. 1-2 pages. Every article should have: Title, Abstract (maximum of 10 lines), Keywords (from 3 to 8), Information about Author (name and surname, year of birth, position and address of employer or school, field of research, e-mail address). Notification: The articles submitted to the MEMO must be editorial revised and approved. The editors would be grateful if contributors kept closely to journal's style and format conventions.

CALL FOR PARTNERS

SOHI - The Center for Oral History in Pilsen

The Center for Oral History SOHI was founded within the Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen in 2009. Workplace focuses mainly on creating a database of interviews with eyewitnesses - a database of oral sources to recent history. SOHI has ambitions to serve as a methodological base for oral history research and joint projects of regional institutions interested in method of oral history and its use in contemporary historiography and to collect and provide the experience of partner institutions in the field of oral history.

Some of SOHI partners:

The Czech Oral History Center COH within the Institute of Contemporary History AS CR, Department of Oral and Contemporary History (Faculty of Humanities, Charles University in Prague), The Czech Association of Oral History, IOHA, Baylor University Institute for Oral History, The Centre for Oral History and Cultural Heritage (University of Southern Mississippi), The Oral History Center (Department of History, University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa), Columbia University - Oral History Research Office and etc.

Some important tasks of SOHI:

collection of narratives of survivors, presentation of contemporary history in the memories of survivors, educational activities, publications, interviews, organization of experts meetings, research and publication of methodological and theoretical texts in the field of oral history, providing consultation and service to researchers and to everyone interested in oral history, monitoring teaching aspects of interviews with eyewitnesses in modern school history, organization workshops and methodological seminars for primary and secondary schools.

Some current SOHI projects:

Using Oral History in the History of Modern Historiography, Oral History at School, Everyday Life under Socialism, The Iron Curtain - Czechoslovak Border in 1948 - 1989, The History of SSM - Socialist Youth Union in Czechoslovakia, Eyewitnesses of the Holocaust, Memories of Totalitarian Prisoners, Czechoslovak Totalitarian Emigrants.

The Center SOHI is open to the general cooperation with experts and the public and welcomes those interested in this method. Thank you for your interest in the partnership and contact us.

Contact:

The Center for Oral History SOHI, Department of History,
Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen,
Veleslavínova 42, Pilsen, Czech Republic (www.khi.zcu.cz)

Contact person: Nadezda Moravkova

Tel.: +420 377 636 603

Fax: +420 377 636 612

E-mail:

sohi@khi.zcu.cz;

moravkov@khi.zcu.cz;

mmaja.fritzova@gmail.com

SOHI Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň

<http://www.sohi.maweb.eu>

